

VIGILIA

1 9 7 7
november

Teilhard de Chardin:

**A halál határfala és az
együtt-gondolkodás**

Kiss László:

Marcel Légaut hite

Király István:

**Ady Endre: A halottak
élén**

Rónay György:

**A párdúc és a gödölye
(regényrészlet)**

Simone Weil:

**Gondolatok Isten
szeretetéről**

Róbert László:

Tisztelendők

Kubinyi Ferenc:

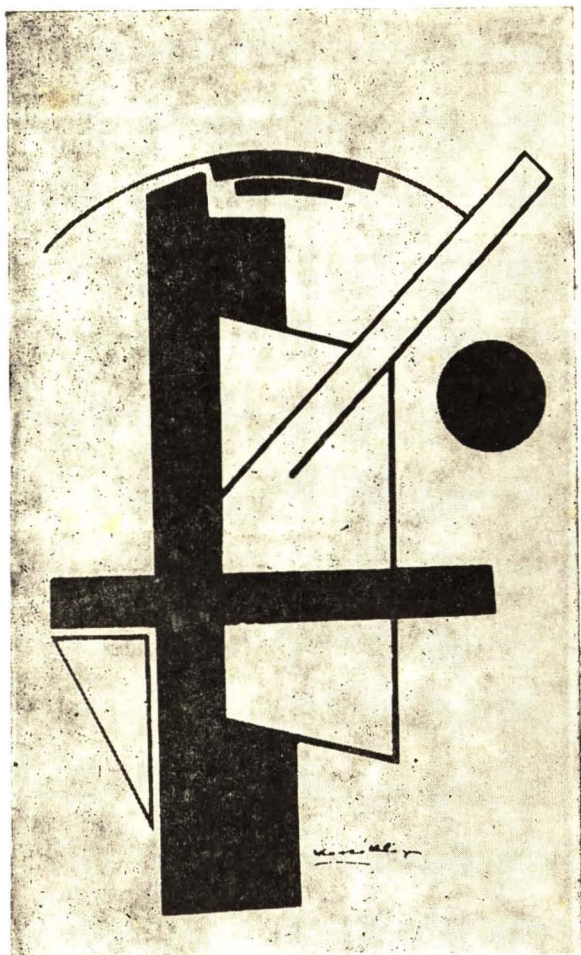
A címer

Mihály András:

Korunk zenéje

Fábián Dániel:

**József Attila
és Szabó Lőrinc**

Kassák Lajos munkája
(Vattay Elemér reprodukciója)

TEILHARD DE CHARDIN	A halál határfala és az együtt-gondolkodás (fordította <i>Rezek Román</i>) — — — — —	721
KISS LÁSZLÓ	Sorsoddal mérd magad! Marcel Légaut hite — — —	726
KIRÁLY ISTVÁN	Ady Endre: A halottak élén — — — — —	733
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Havat ziháló szélben. Ady Endréhez (vers) — — —	739
SIMONE WEIL	Rendszertelen gondolatok Isten szeretetéről (fordította <i>Reisinger János</i>) — — — — —	740
H. B.	Róbert László — — — — —	743
ROBERT LÁSZLÓ	Tisztelendők. A párbeszéd útjai Olaszországban (fordította <i>Karsai Lucia</i>) — — — — —	744
VAS JÓZSEF	Mik azok a hiteleshelyek? — — — — —	749
ALBERTINI PÉTER	A rózsza, Mohács (versek) — — — — —	755
REMSEY GYÖRGY	Moiret Ödön művészete — — — — —	756
KUBINYI FERENC	A címer — — — — —	758
RÓNAY GYÖRGY	A párdúc és a gödölye (regényrészlet) — — — — —	761
FÁBIÁN DÁNIEL	József Attila és Szabó Lőrinc — — — — —	772
VASADI PÉTER	Üzenet — — — — —	774
DREGELY VILMOS	Emlékezés P. Rác Jánosra — — — — —	775
CSANÁD BÉLA	Dies Irae, József vagyok (versek) — — — — —	790
K É P E K	A hátsó II. borítón és a 756. oldalon Moiret Ödön műveinek reprodukciói, a hátsó I. borítón Ferenczy Béni grafikája	

NAPLÓ

Mihály András: Korunk zenéje — 776; Tóth Sándor: Hangversenybeszámoló — 777;
Siki Géza: Mit tehet a költő? — 779; D. I.: Budapesti kiállítások — 781;
Dévényi Iván: Maxim Gorkij levele Dunkel Norberthez — 783; Kipke Tamás:
Kakukkfészkek — 784; Tájékoztató (Történelmi irodalom a magyar katolikus
emigrációban) — 786; Zsinatutáni értelmező kiadvány — 787; Idegen nyelvű tartal-
omjegyzék — 791.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438
173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia
kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII.
Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József Nádor tér 1.
Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi
Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,30 USA dollár,
vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-
1650 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vi-
gilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalok-
ban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre: 140.— Ft, félévre: 70.— Ft, negyed-
évre: 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

A HALÁL HATÁRFALA ÉS AZ EGYÜTT-GONDOLKODÁS

vagy: közel van az az idő, amikor az emberi tudatban
felvirrad a visszafordíthatatlanságának érzéke

Teilhard igen sokszor elmélkedett a halálról. Antropológiájának egyik legfontosabb eredménye az, hogy a hominizáció (emberré-válás) és a humanizáció (egyre emberibbé-válás) visszafordíthatatlan folyamatok, vagyis, hogy a testi halál, az anyagi entrópia és a sok gonoszság ellenére is valami — személyesen és közösségileg — túljut minden dezintegráción. Mert abszurd és önmagának ellentmondó volna a világ, ha csak halálra szülte volna meg (itt a Földön és bizonyára más bolygókon is) az önmagát és a világot is bírálni képes emberi öntudatot. „Csak örökre szóló alkotás érdekelhet minket igazán...” Az a bizonyos „túljutás a testi halálon” pedig csakis Szeretet műve lehet, aki a vele egyesülőket bensőleg tökéletesíti, mert „a valódi egyesülés differenciálja, személyükben tökéletesíti az egyesülőket”. — Az alábbi fordítás Teilhard egyik utolsó írását közli (New York, 1955 január). Utána már csak A Krisztusi, meg a Kutatás, munka, imádás témák érdekelték, 1955. április 10-én bekövetkezett haláláig.

(r. r.)

I.

GONDOLKODÁS ÉS EGYÜTT-GONDOLKODÁS

Ha abból a legmagasabb szempontból vizsgálódunk, ahová a kozmikus Fizika fel tud emelkedni (vagyis a Világegyetem Szövetanyagának egyetemes fejlődését figyelve), nem akad annyira forradalmi és ugyanakkor oly sokféle értelmű jelenség, mint az, hogy egy bolygó felszínén a Tudat önmagára néz vissza, saját magára reflektál (vagyis az emberré-válás jelensége). „Az állat csak tud; az Ember viszont azt is tudja, hogy tud”: íme, ez a lényege az egyszerű állati psziché „négyzetre emelkedésének”. Vagyis a Kozmogenezis lényege az, hogy az Anyag fokozatosan rendeződik és egyszer csak, hirtelen átugrik az ösztönös és elviselt fázisából az aktív és „saját tervei szerint dolgozó” fázisába. Mindez kétségtelen sikert jelent. Csakhogy a Reflexiótól elválaszthatatlan *előrelátás* eredményei következtében valami nyugtalanító határ (a Halál határfala) tűnik elő a Jövőben: olyan fal, ami lehatárolja és bizony lohasztja is bennünk a megszülető önmagunkat fejlesztésnek (self-evolúciónak) a reményeit, tehát lendületét is.

A gondolkodóvá lett élőlény tekintete előtt a jövő — struktúrája miatt — megáll valahol, kérlelhetetlenül beleütközik egy látszólag áthághatatlan falba, amelyen nem ver át a fény, és tövében az Élet minden áramlása mintha elhalna vagy összetörne. S ezért bizony megkérdendzhetjük, vajon a Tudat biológiai fölfelé szállása esetleg nem jelent-e olyan önmagát lehatároló folyamatot, mint amilyent másutt is láthatunk: olyan a növekedésük mechanizmusa, hogy saját magukat fékezik, vagy éppen automatikusan meg is állnak. — Vagyis a Tudat kiábrándultan önnönmagát rombolná le éppen abban az aktusban, amellyel saját maga tudatára ébredt...

A probléma súlyosságát még növeli, hogy éppen napjainkban valami óriási esemény rajzolódik ki a „noogenezis” kellős közepén. Az egész földre terjedő összenyomódás és az emberi pszichék közt dolgozó kölcsönös viszonyok hatására, bennünk és körülöttünk már kritikus *egységesülési* (totalizációs) periódusába

lép az Emberivé-válás (pedig egyesek még azt merik mondani, hogy már meg is állt!...). Az egyszerű (vagy egyedi) Gondolkodás fölé végleg odakerül az *Együtt-gondolkodás* az egyé-szerveződő Földön. Ez pedig sajátos (kifejezetten új) evolúciós fázis a Tudat kozmikus fejlődésében.

Világos, hogy a Tudatosnak ilyen gyors önmagára összpontosulása következtében azonnal igyekezzenek előugrani az emberi önmagát-fejlesztés erői, mihelyt megfelelő módon serkenti őket valami. S ez a nekilendülés már el is kezdődött. Viszont ezzel egyszerre és ugyanabban az időtávlatban hogyan alakultak át (jóra, — avagy éppen rosszra fordultak) a jövőre vonatkozó perspektíváink, amelyeket szeilemünk megsejtett, amikor első ízben ébredt öntudatra? — Az *Együtt-gondolkodás* végre kigyúló ösztüze alatt a Halál határfala még mindig annyira magasnak és oly hermetikusan lezárónak mutatkozik, mint amilyennek kezdetben látta eszünk elszigetelt tekintete? — És ha igen, hát akkor hogyan reagálunk erre a látványra, hogy közben el ne veszítsük magunkban a Cselekvés egyre hevesebb vágyát?...

Íme, ebben az aktuális és életünkbe vágó témában szeretném elmondani, hogy én mit „érzek”. S aztán mindenki a maga részéről válaszolhat nekem: vajon érzi-e lelke mélyén ugyanazt, amit én tapasztalok.

II.

AZ EGYÜTT-GONDOLKODÁS FÉNYÉNÉL MÉG INKÁBB BOTRÁNYKÓ A HALÁL

Első pillantásra azt hihetné valaki, hogy a modern Emberiség rátalált valamire, amivel elűzheti az őt fenyegető Halál legöldöklőbb fullánkját, hiszen együtt-gondolkodva ébredt az Emberiséget önmagára-szövő biológiai összpontosulás tényére. Mert hát szemünkben az Ember már nemcsak az elvont vagy konkrét „Egyetemest” jelenti, aminek a középkori filozófia látta; még nem is csak a múlt század zoológusainak meghatározása szerint pusztán csak kuszálódó és szerteágazó „Faj”. De manapság az egyre fokozódóbb, egész földre kiterjedő és csakugyan teremő elrendeződés hatására, a sok-sok egyedi gondolat-központ — ami mi vagyunk, külön-külön mindegyikünk — kezd ellenállhatatlanul egyé-szerveződni, s végképp egyetlen és valódi gondolkodó rendszert akar alkotni (ezt most már kezdjük észrevenni).

Mivel ez a helyzet, ezért a törékeny emberi egyén — ezek vagyunk mi mindnyájan — vajon nem lehet-e vigaszra halálakor annak tudatában, hogy ha el is tűnik, erőfeszítése mégis átjut abba az Emberibe, amely nagyobb, jobban központosult és maradandóbb, mint ő? — Ha nem tévedek, így gondolkodik — legalábbis elméletben — a mai neo-humanisták legértelmesebb és legeszményibb része (marxisták és nem marxisták egyaránt). Csakhogy éppen ez nem állja ki a próbát, ha alávetjük az emberi léthelyzet komoly vizsgálatának. Igen, igaz, hogy előttünk a jövőben már ott ragyog valami *Magas fokon Emberi*; s ezt annak köszönhetjük, hogy a Tudomány alaposan kitégította világképünket, s ezért ott ragyog horizontunkon az a csillag (lényünk mélyén éppen ez tesz minket gyökeresen különbözőkké minden elmúlt korok emberétől, — és mi talán nem is gondoltunk erre...). De amíg ez a *Magas fokon Emberi*, amit az emberi *Együtt-gondolkodás* fed föl számunkra, nem érzi magát arra jogosultnak, hogy ne csak néhány millió évre terjedő létezését ígérjen, hanem végleges halhatatlanságot, addig — hogyan ne látnánk meg ezt is? — lélektanilag és energetikai szempontból mi még olyan ellentmondás csapdájában maradunk, amely még rosszabb, mint az előbbi.

Mert egyrészt: az kell a magas fokon emberivé váláshoz, hogy az Összpontosulás kifejtse „sajátos munkáját”; ez viszont egyre súlyosabbnak mutatkozik: fenntartani, vállunkon hordani a Föld egész technikai-szellemi szervezését!...

Másrészt pedig: e fáradságos vajúdas végén ott vár rá az ítélet: egyre biztosabban és egyre teljesebben van megsemmisülésre szánva; s ezt a halálos ítéletet mindaz mondja ki felette, amit *látszólag* a Fizika és a Biológia tanít nekünk...

Bizony újra élénk mered a „Halál-miatt-lekóasztó-evolutív-reményvesztettségünk” egész problematikája, — de most már nem szelidebb formában (mint ahogyan talán elképzeltük), a Faj egyén-feletti nívóján, hanem — éppen ellen-

kezőleg — ezerszer súlyosabban és végtelenre tágulva: akár mert ilyen magas tájakon még szigorúbbá válnak az Anyag szétesésének törvényei; akár pedig mert az új antropogenezisben (reménytelenül!) vállalt értékeink már az egész földre kihatóvá duzzadtak; végül azért is, mert mindez egyre nagyobb lemondást követel (de ellenszolgáltatás nélkül!) az emberi munkásoktól.

III.

A MATERIALISTA ZSÁKUTCA

Az emberi világ egyre inkább a jövőbe köti horgonyát. S közben ez a jövő egyre biztosabban halálra ítéltnek látszik, és szinte lóg a levegőben...

Minél jobban figyeljük ezt a helyzetünket, annál inkább meggyőződünk róla, hogy evolútív szempontból „energetikailag” jelenleg tarthatatlan helyzetben vagyunk; és ebből csakis úgy lábolhatunk ki, ha teljesen megváltoztatjuk azokat az eszméinket (vagy előítéleteinket), amelyeket még merő megszokásból melengtünk az Anyag és a Szellem viszonylagos szilárdságára vonatkozóan.

Annak ellenére, hogy az Atom instabilitásának megdöbbentő fölfedezése már figyelmeztette őket, Világ-teoretikusaink még most is, „lefelé”, azaz a „korpuszkulák-alatti” vagy „dekorpuszkularizált” energia irányában keresik a Világegyetem örök lényegét. Szemükben a Pszichés még mindig csak alterméke, gyöngé és tovatűnő szuperstruktúrák váladéka azoknak a fantasztikusan bonyolult elrendeződéseknek, amelyeket valami kezdeti, önmagára örvénylő Alaktalan szült meg. S bizony titokzatosan ez aknázza alá szívünk mélyén a Tevékenység vágyát. Mert ha a *Weltstoff* (a Világ Alapszövetanyaga), amely mozog, végeredményben csak a teljesen Szétesettben lelhet megnyugvást (éppen ez a materializmus nézete), vagyis a Tudattalanban, hát akkor a Halál dermesztő mérge gyógyíthatatlanul átjárja alkotásaink — és alkotómunkánkunk — teljes egészét.

De változtassuk csak meg gyökerestül eddigi látásmódunkat, vagyis *semmit sem változtatva* a Szellem tapasztalati genezisében, amint történetileg megnyilatkozik az Anyag fizikai-kémiai átalakulásainak során, — gondoljuk el, hogy az Evolúció végeredményben a pszichológiailag bensőségesült pontján (nem pedig a szétterült és sokféle alapján) éri el szilárd egyensúlyát. Más szavakkal: válasszuk azt a megoldást, hogy a Világegyetem Szilárdsága nem szétterült fizikai Energia formájában, hanem Tudatosként alakul ki és gyűlik össze fokozatosan. Ez feltételezi (s el is gondolható), hogy a Tudatos önmaga központját kialakítva fokozatosan mentesül attól a Bonyolultság-kerettől, amely összpontosulása megkezdéséhez és fenntartásához szükséges.

Látásmódunk ilyen megváltoztatásakor szinte varázsütésre eltűnik az antinómiának még a nyoma is a Világ fizikai és pszichés arculata között. Mert az Evolúciónak ilyen *spiritualista* látásmódjában (ahol a „spiritualizmus” már a *Reflexív létező összeadódással történő Megmaradásának Elvére* vezetődik vissza) a Halál — még a velejáró félelmetes átalakulások ellenére is — csakugyan egy csapásra elveszti gonosz fullánkját: mérge eltűnt a dolgok mélyéről!

En azt gondolom, hogy ha ilyen határozott irányba állítjuk szemléletmódunkat, kétséget kizáróan nyílik meg a pszichológiailag járható egyetlen út, amelyen az Emberiség önmagát „véges-végig kibontakoztathatja”.

De hogyan gondolhatjuk el, hogy egy ilyen szellemi pálfordulás csakugyan jogosan megtörténhet az Emberivé-válás menete közben, és éppen annak meghosszabbodott működése révén?

IV.

A VISSZAFORDÍTHATATLAN ÉRZÉKE

Ebben az egész kérdésben az igazi nehézség (vagy legalábbis a legzavaróbb pont) az, hogy jelenleg — úgy látszik — nem mindenki érzi ugyanolyan valószínűleg, hogy energetikai összeférhetetlenség állítja szembe a „gondolkodó evolútív tevékenységet” és a „teljes Halál előrejelését”. Például — sok más tudós

között — nemrégiben írta Norbert Wiener (*The human use of human beings*, p. 45.). hogy az emberi Faj elkerülhetetlen halálra-ítéltsége ugyanúgy nem lankaszthatja le Kutatómunkánkat, mint ahogy egyéni életünk abszolút biztos rövidsége sem...

De vajon csak temperamentum kérdése-e az, hogy az önmagát-kifejlesztés abbahagyja munkáját, mert művét teljes megsemmisülés fenyegeti? Vagyis talán léteznék kétfajta pszichológiai beállítottságú Ember?: az egyik fajta képes arra, hogy szenvedélyesen szeresse a merőben „időleget”, — a másik pedig csakis „örökkévalóra” vállalkozhatnék (mint már az öreg Tukididész)?

Ilyen kétféleség, ennyire alapvető kérdésben: számomra valószínűtlen (sőt azt is mondhatnám, hogy „kozmetikusan” abszurd valami). S a tények magyarázata előtt inkább megállok a következő gondolatnál: ha még nem valósult is meg egyöntetűség az emberek között arra vonatkozólag, hogy mit jelent a Szellein evolutív szilárdsága a Halálon át, mégis legalább kezd kialakulni az egyetértő lelkiesség: mert a mai materialisták igazában csak önmagukat nem ismerő „spirituálisták” — amint gyakran tapasztaltam ezt, amikor beszélgettem velük, vagy írásaikat olvastam.

S itt aztán jól értsen meg mindenki.

Annak az emberi „közmeggyőződésnek”, amelynek hamaros kialakulását előre sejtem a Reflexívnek evolutív visszafordíthatatlanságára vonatkozólag (vagyis hogy — újra mondom — egyformán meg lesznek győződve a Tudat-Megmaradásának Elvéről), semmi köze sincs semmiféle gyakorlati és szerződésből származó meggyőzéshez (mint ahogyan nemzetközi kongresszusokon szoktak dönteni), de még a vak vagy reménytelenség ellenére is remélő hithez sem. Mert ezt az emberi „közmeggyőződést” úgy kell elgondolnunk, mint fényes fölfelé szállást egy új pszichológiai magaslatra.

Történelme folyamán, világképének kialakulása közben az Ember már többször lépett át néhány jól meghatározott küszöböt: például amikor észrevette, hogy a Föld gömbölyű, — vagy hogy forog, — vagy azt is (és főleg azt), hogy a Világ — egész végtében — már nem Kozmosz, hanem Kozmogenezis: születő-alakuló valóság. Hát akkor ugyanez az Ember miért ne érhetne el néhány küszöböt nemcsak a dolgok külső szerkezetéről alkotott felfogásában, hanem saját maga lelki alapszövetének a természetére vonatkozólag is? — Vagyis: felnőtt korára miért ne villanthatna fel benne ilyen vagy olyan őseredetű „követelmény” tudata, amely azelőtt csak szunyókált a lelke mélyén, mert nem szította fel semmi sem?

Ma az emberek 99 százaléka még talán azt véli, hogy teli tudóval lélegezhet a halál áthághatatlan határába zárva. — amennyiben ez a határ eléggé messze van. De holnap már (határozottan meg vagyok győződve, mert sokakkal együtt tapasztalom már) pánikszerű rémület fogja megszállni a bezártság élménye miatt; és ennek egyetlen oka az a félelem lesz, hogy hátha hermetikusan magára van zárva egy zárt Világmindenségben...

Mindez pedig azért van így, mert önmagunk mélyén (és anélkül, hogy talán csak meg is sejtettük volna) a gondolkodó létező ősidők óta mindig (egész lényegével) olyan végleges élet felé tört előre, amelynek soha sincsen vége: de ezt az ősi polarizációt csak akkor vehetjük észre „tömegesen”, ha majd elért egy bizonyos kritikus értéket a körülöttünk alakuló Együtt-gondolkodás.

S ki tudná megmondani, vajon Fajunknak még hány hasonló küszöbön kell átjutnia, mielőtt elérné evolúciójának természetes végpontját?...

Függelék

TUDOMÁNY ÉS KINYILATKOZTATÁS

Az előző elemzésből az következik, hogy a gondolkodó fokára elért biológiai fejlődés (a „self-evolution”, vagyis az „önmagát irányító fejlődés”) csak akkor képes tovább is működni, ha — és amennyiben — az Emberben felvirrad az az ősi evidencia, hogy át lehet jutni a Halál Határfalán. De az is világos, hogy ez az evidencia — (amint fentebb meghatároztam: igazában szinte negatív evidencia, mert végeredményben arra támaszkodik, hogy az ellenkezőjének energetikai lehetetlenségét mutatja meg) — csak a minimumot adja meg Cselekvésünk követelményeinek. — Leverrier részéről nagyszerű volt, hogy kiszámította a Neptunus

helyét; de a Neptunus igazában csak akkor kezdett létezni számunkra, amikor meg is láttuk. Ugyanigy sokat jelent (sőt a lényegeset jelent) az Ember számára, ha bizonyos lehet abban, hogy a Tudatos — reflexió s főtengeletét követve — nem bukhat vissza a Tudattalanba. De erőfeszítésünk számára mennyivel biztatóbb és „elektromos ütésként ható” lehetne, ha valami híradás, vagy valamiféle jel (hívó szó, vagy visszhang) jönne hozzánk a Halálon-túlról, hogy *pozitív módon* adjon nekünk bizonyosságot: csakugyan, valóban létezik előttünk valamiféle Összpontosulási Központ!

S íme, ide kapcsolódik és itt tűnik fel (megint energetikus úton) a Fizikában már nemcsak a Halhatatlanság „filozófiai” problémája, hanem (és ez már sokkal váratlanabb) a Kinyilatkoztatás látszólag teljesen „teológiai” kérdése.

Nagyobb világosság és egyszerűség kedvéért keresztény értelemben használom a Kinyilatkoztatás szót és fogalmat. A Kinyilatkoztatás... A Túlvilág „személyesen” nyilatkozik meg Idelent... Idő, jó hosszú idő kellett ahhoz, hogy tudatosítsuk: egy ilyen jelenség elgondolásának néhány formája esendő volt és lehetetlen. Az első hosszú fázisban (amelyből még alig jutottunk ki) a Bibliában kerestünk választ olyan kérdésekre, amelyeket az asztronómia, a geológia vagy a biológia vet föl. Mintha tapasztalati téren (ugyanolyan szemléleti szögből és ugyanazokra a tényekre) két különböző fényforrást használhatnánk: egyrészt a Megtaláltnak a tűzét, másrészt a Tanítottak a lángját...

Ismételt bukások során kellett elfogadnunk azt az evidenciát, hogy Tudomány és Kinyilatkoztatás egyetlen területen, egyetlen ponton sem lép át a másik illetékességi körébe — nem szerepel egyszerre mind a kettő. Viszont egyiktől a másikig kettős, rendkívül figyelemreméltó (egymást kiegészítő és ugyanakkor dinamikus) viszony kezd mutatkozni — s erre talán alig figyeltünk:

Egyrészt: a Kinyilatkoztatásnak, hogy véges-végig kibontakozzék és kifejlődjék, nyilván egyre nagyobb szüksége van azokra a bővülő adatokra, amelyeket a Tudományos Kutatás lassacskán szolgáltatott az emberi tudatnak. Krisztológiánk — például — jelenleg egy helyben topogna, ha új (egyébként egészen fantasztikus) távlatok nem nyílnának modern szemléletmódunk elé, hogy megértsük és imádjuk azt a Krisztust, „akiben minden megkapja szilárd állandóságát” (Szent Pál)?

Másrészt viszont: a Tudományos Kutatás fölfedező munkáját csak akkor mélyítheti el teljesen, és igazán úgy elégítheti ki önmagát, ha nemcsak minimumot fogad el (amint főtebb erre a következtetésre jutottunk), hanem fizikai szükség-szerűségből kifolyólag kell számára valami *maximális* serkentő. — S éppen ezért valamilyen Kinyilatkoztatásba vetett hit — (helyesen értelmezve: szellemünkre közvetlenül és belülről hat egy Halálon-túli Élet-központ) — egyáltalán nem ütközik a Tudománnyal (mint ahogy egyesek jóhiszeműen, de anélkül, hogy megértenék, még mindig ezzel vádolják); és ezért közeli vagy távolabbi utódaink számára nem lesz-e valamikor majd persze nem helyettesítője, hanem szükséges *serkentője* a Kutatásnak?

Tudomány és Kinyilatkoztatás csak abban a mozgásban élhet és működhet, amely mindkettőt a találkozás felé viszi.

Vagy (ami ugyanazt jelenti): a földi Nooszféra nem teljesítheti be evolúcióját anélkül, hogy együtt-gondolkodó szintjén ne tükröződjék egyre határozottabban a teljes reflexió máris meglevő Központja...

Azt gondolom, hogy a Tudomány és a Vallás konfliktusának végleges megoldása ebben az irányban mutatkozik.

New York, 1955. január 1—5.

Fordította: REZEK ROMÁN OSB.

SORSODDAL MÉRD MAGAD!

Marcel Légaut hite

Marcel Légaut a második világháború előtti Párizs lakosa és a Rennes-i egyetem matematikaprofesszora volt. Katonai szolgálata után 1940-ben a Lyon-i egyetem professzorává nevezték ki. A környező táj szépsége annyira magával ragadta, hogy ezer méter magasban a közeli Lesches-en-Dios-ban tanyát vásárolt magának. Oda költözött feleségével és gyermekeivel, és új életet kezdett: paraszt és tudós akart lenni egy személyben. Lelkesedő örömmel kezdte munkáját, de a fizikai megerőltetés idegileg kimerítette és tervének kudarcai elkedvetlenítték. Hamarosan feladja egyetemi állását; „csak paraszt és birkatenyésztő” akar lenni. Mivel nem sikerült mindkét társadalmi osztályhoz kapcsolódnia, nem találja meg igazi otthonát és fokozatosan elmagányosodik. A magányban azonban ideje marad arra, hogy végigmélkedje életének és hitének eddigi fejlődését, a tudományos kutatás és a vallásos keresés összefüggéseit, és e megfontolások eredményéből születik az érett ember tanúságtétele a hitről és az embertársi szeretetről.

Légaut bölcs és kiforrott egyéniségéből élettapasztalatokban gazdag elmélkedő ember szól hozzánk. Olyan egyéniség, aki nem fogadja el a megszokottat, nem elégszik meg sablonos, előregyártott válaszokkal. Bátran szembenéz a problémákkal, méri vállalni a hit kockázatát, sőt a nem-tudásnak, az emberi gyengeségnek a bevallását is. Gondolataiból a hit élménye sugárzik felénk. Szavainak igazságát tetteinek aranyfedezete igazolja. Megdöbbentő és elgondolkasztató őszintesége új távlatokat nyit. A gyarlóságokat megértő együttérzése szilárd elvhűséggel párosul. Így serkent minket is hitünk átgondolására és arra az elszánt küzdelemre, hogy életszerűbbé, öntudatosabbá tegyük hitünket, és ezzel az elmélyült hittel formáljuk szebbé életünket. Az alábbiakban elmélkedéseit foglaljuk össze a *Travail de la Foi* című művéből.

A hit élte. A hit alakulása hasonlít a mag fejlődéséhez. Az emberi lélek talaja, bár még durva és felszántatlan, kezdetől fogva fogékony Istenre. A hit eivetett magja külső és belső élmények hatására alakul. A gyermek visszaemlékezik korai vallási életére, később egy jó könyv, egy személyes találkozás egész életre szóló felhívást jelenthet számára. Ez a felhívás indítja el a hit útján és fordulópont lehet egész életére. Ha pedig idejében rátalál egy érettebb, lelkiileg rokon és megértő keresztényre, az segítségére lehet abban, hogy önmagát jobban megismerje, elfogadja, megtisztítsa és szabad döntéssel Istennek ajánlódkozza.

A hit fokozatosan fejlődik. A tiszta, nemes fémbe sokszor ötvöződnek idegen elemek, zárványok. A hit tiszta törekvéseibe is belekeverednek az ösztönös indulatok, érzések, gyerekes babonaságok. Mindez a hitet olyan burok gyanánt veszi körül, amit nehéz eltávolítani. A hívőnek már korán rá kell ébrednie arra, hogy Krisztus szolgálatában sokat fog szenvedni és ez a tudatosan vállalt szenvedés fogja megtisztítani, megerősíteni, szellemivé tenni hitét. Élete során az ember egyszer csak társtalanná, magányossá válik, és elérkezik a kísértések, kétségek ideje. A hit növekedési válságában csak a keresztúton velünk járók segíthetnek, elsősorban maga Jézus Krisztus. A hit életében az öröm váltakozik a szenvedéssel, éppen úgy, mint a természetben a napsütés a borús-esős idővel. Jézus tanítványa eleinte úgy gondolja, hogy maga választhatja meg hite útját. Az egyéni hajlamok és meglátások, kezdeményezések erősíthetik a hitet, de később felismerjük Isten hívásának keskeny ösvényét. A belülről felbukkanó akadályok fékezni kezdik a lélek eredeti lendületét. A hideg zuhanyként ható külső csatlódások mindinkább lehűtik az önátadás izzását, sőt zavart és csüggedést támaszthatnak bennünk. A lelki vihar azonban idővel elcsendesül és halk megbékéléssé szelídül. A hívő ember elfogadja sorsát, érett hittel magára veszi az élete keresztjét és megindul a Golgotára vezető úton.

Marcel Légaut *Travail de la Foi* című művében a hit áldozatos életét számos példával illusztrálja. Bemutatja azt a leányt, aki életét idős szülei ápolására áldozta, nem mehetett férjhez és öreg korára egyedül marad. Fiatalkori lelkesé-

dése kihűl és az önzetlen szeretetből vállalt életforma lassan kényszerű rab-bilincssé válik. Láthatjuk azt a pedagógust, aki a falu és az egyszerű emberek iránti szeretetből lemondott a városi életéről, továbbfejlődési lehetőségéről és karrieréről, de később rabságnak érzi vállalkozását. Az önzetlen szociális munkát végző embert környezet és a felnövekvő fiatalok már nem értik meg. Egy eldugott kis falusi plébánián hűségesen kitaró papnak, a kolostorához ragaszkodó szerzetesnek az életét sokan megmosolyogják. Lehetne példaként sorolni még a sokgyermekes családokat, az elhagyott házastársakat, magukra maradó öregeket, áldozatos gyógypedagógusokat, igazán a hitből élő embereket az élet minden területéről.

A külső események és belső kényszerek igen sokszor leszűkítik még a hívő ember életterét is és benuút tehetetlenségre kényszerítik. Ilyenkor arra is rádöb-ben, mennyire mások az emberek, mint ifjúkori naivitásában elképzelte. Bizony, nehéz különválasztani a bűnt, hibát, gyarlóságot az emberi eszménytől, és nehéz megállni, hogy az emberekből való kiábrándulás ellenére megmaradjon az eszmény iránti lelkesedés. Azonkívül az ember hitéről csak kevesek előtt és a kegyelem ritka pillanataiban tud tanúságot tenni. Gyakran az a tudat is gyötri: Tett-e életében egyáltalán valami érdemlegeset? Egykor a „nvolc boldogságban” az emberi nagyság és kiválasztottság sugárkoszorúját látta, most a valódi fényben úgy tűnik, hogy száraz töviskoszorú az, amely csak a megalázott Jézusból nyeri fényét. A hívő embernek végül is az életet minden szépítő kendőzés nélkül a maga nyers valóságában kell leélnie. Néha olyan döntéseket kell hoznia, amelyek fájdalmasak maga és szerettei számára. Ebben a korszakban felfedezi az ima értékét. Az ima nemcsak kötelesség, nem az emberi tett segítője, nem is „végső eszköz” vagy tevékenységünk „meghosszabbított karja”, hanem saját emberi tehetetlenségünk felismeréséből fakad: a hívő lélek felajdulása a lehetetlen helyzetekben. Az ima Isten pecsétje az emberen, a hívő ember lényegének megtestesítője. találkozás Isten és ember között, olyan tartóoszlop, amely nélkül romba dőlne a hit és a szeretet. A hit gyümölcse: az igazság keresése is. Nietzsche mondta: „Veritas mea crux mea: az én igazságom az én keresztem!” — Csak a hit képesít arra, hogy ez a kereszt ne a sírba vigyen, hanem a feltámadásba vezessen. A hit kibontakoztatásában egymásba kapcsolódik, összefonódik az ima és az igazság keresése. Minden kérdés megoldási kulcsa az, ha jól válaszolunk erre a kérdésre: „*Ki vagy te, Jézus Krisztus?*” Hitből forrászó életünk tanúságtétel Jézus Krisztus mellett.

Az értelem kutatása és a vallásos keresés. Az értelmi kutatómunka több és más, mint a különböző ismeretek megszerzése. Sok ember tudása megreked a lexikonok enciklopédikus szintjén és nem jut el soha a személyt jellemző össz-szemléletre. Az értelmi keresésben megismerő képességünk alkotóvá válik. A kutatási vágy a szellem vitalitásának jele. Az ismeret éhsége éppoly igényes, mint a szeretet éhsége, ez is az Egészre, a Teljességre irányul. Amit tanulunk, azt nemcsak befogadjuk, hanem egységes, szerves egésszé integráljuk magunkban. A csak befogadott, de magunkba be nem épített igazság olyan, mint a magunkhoz vett étel, amelyet képtelenek vagyunk megemészteni.

Az értelmi munkának alapfeltétele a feltétlen becsületesség. A kutató fel-fedezi az igazságot, másrészt az igazság neveli és formálja a kutatót. Az intellektuális becsületesség a valóságból táplálkozó szellem hűsége önmagához, hívő szemmel: hűség Istenhez. Az ilyen megismerésben hirtelen-váratlanul felragyog előttünk a szépség, a ritmus, a harmónia képe. Werner Heisenberg leírja azt az élményét, amit egyszer Beethoven D-dúr Szerenádjának hallgatásakor érzett: „Míg hallgattam, ebben a zenében öltött formát számomra az a bizonyosság, hogy — emberi időmértékkel mérve — az élet, a zene, a tudomány örökké fennmarad. Jóllehet mi magunk csak rövid ideig vagyunk vendégek vagy más-ként — Niels (Bohr) szavaival — nézők és szereplők az élet nagy színjátékában” (A rész és egész, Gondolat, Budapest, 1975. 317.). Az ilyen élményt — Légauf szerint — „a kutatóval rokon mágikus életerő kisugárzása” hozza létre. A különböző kutatókat — eltérő irányvonalaik ellenére — ugyanabban az Öröm-ben találkoznak és így érkeznek el a Szeretethez. A szellemi kutatás a vallásos ember számára mindig erőforrás, amely nemcsak hivatást jelent, hanem vallá-sosságát is színezi, erősíti. A tudományos és művészi törekvések mindig szorosan kapcsolódnak a vallási kérdésekhez.

A vallásos keresésben az ember egyidejűleg kérdező és kérdezett, hisz ő maga is benne van kutatása tárgyában. Ki vagyok én? Ki ez az ember, akit bedobtak a lébe anélkül, hogy tudta és akarta volna? Olyan halálra szánt lény, aki saját megsemmisülését nem képes ugyanúgy elfogadni, mint keletkezését. Mégis képes megsejteni örökkévalóságát és azt a realitást is, hogy létezése nem szükségszerű. Az ember magányos lény, hozzáférhetetlen és megközelíthetetlen, mégis minden sejtjével törekszik a közlésre, vágyódik a közösségre. Egyedi lény és mégsem képzelhető el közösség nélkül. Története egyedülálló, mégis telefonódik mások életének szövedékébe, amint mások is telefonódnak az ő életének szövetébe. Ki vagyok én? Nem azért vetjük fel ezt a kérdést, hogy megoldjuk, hanem hogy éljünk benne. Előre megalkotott, kész válasz saját reflexiónk rabiává és játékszerévé tenne, elvakítana a valósággal szemben. Felfedezzük magányosságunkat, végiggondoljuk életünk történetét, amely úgy hozzánk tartozik, mint a saját testünk. Teljes választ mégsem kapunk.

Sorsoddal mérd magad! Ez lehet megismerésünk alapelve. Önismeretünk fejlődésével egyre titokzatosabbnak találjuk önmagunkat. Mélység fölé hajolunk, amely mérhetetlen. Minden egyén: egy-egy király, korona és királyság nélkül. Az értelem magyarázatai varázsos fantáziaképek csupán, amelyek eltakarják előlünk a mögöttük sötétlő mélységet. A vallásos keresőnek a mindennapi élet szenvedései adják meg azt az életteret, amelyben kibontakozhat. Nem szabad beleesnie sem a fantázia, sem a logika kényelmes megoldásainak kelepcéjébe. Míg az értelmi kutató az anyagból, a társadalomból indul ki, a vallási keresőt csak egyetlen, igazi rejtély foglalkoztatja: Mit jelent ez ember önmaga számára? Így az egyén olyan központtá válik, amely körül kering minden. Míg a tudományos kutatók általános igazságfogalmat dolgoztak ki, a vallási kereső a személyes élményre épít. Ő nem tanító akar lenni, hanem maga a Tanítás. A tömeg őt talán nem is ismeri, mégis ő lesz a közösségben.

A saját léte titkát kutató embert kétféle veszély fenyegeti. Az egyik az, hogy megelégszik látszat-válaszokkal, a környezetében divatos, sablonos köz-helyekkel. A másik veszély, hogy átadja magát a kétely és tragikum érzésének, amellyel ma a köznap irodalmi és színpadi művekben találkozunk. Ezek szorongást kelthetnek benne, és végül kiűt nélküli kilátástalanságba kergethetik. A vallásos keresőnek szüksége lenne valakire, aki megnyugtató bizonyosság azonban csak saját lényé mélyéből fakadhat, abból a meggyőződésből, hogy önmagában egy Másiknak a nyomdokait követi. Ám ez a Másik nem lehet csupán csak eszmény, szimbólum, vezércsillag — csak egy Másvalaki lehet, akiben valamilyen titokzatos kapcsolattal benne gyökerezik az ember, aki felé törekszik, aké lenni akar. Előbb ezt a Másvalakit kell egyre jobban megismernie, hogy saját magát is megismerhesse. Krisztussal csak akkor találkozik, ha jól előkészült felismerésére. A vallásos kereső életútját Jézus a „nyolc boldogságban” jelölte meg. Ebben arra hívja fel az embert, hogy az Istenhez vezető utat a mindennapi nehézségek lelki elviselésében keresse, vegye magára tudatosan embermivolta (conditio humana) nyomasztó terheit. A „boldogságok” átélése egyúttal a legjobb előkészület a felebaráti szeretetre. Ha az emberek egynek érzik magukat sorsukban, ennek tudata ráhangolja őket a krisztusi testvériségre. Jézus azonban nemcsak önismeretünk útja, hanem célja is, egyetlen út, amely biztosan Istenhez vezet.

Az érett ember tanúságtétele. Mint minden életet, a lelki életet is közölni, továbbadni akarjuk. Ez a törekvés az élet erejének jele. A magányos embert ez arra készíti, hogy belső dialógusba lépjen Istennel. Istennel beszélni és Vele „kibeszélgetni” magunkat, ez a lélek lélegzése. A fiatal ember könnyen lép kapcsolatba azokkal, akikkel rokonszenvez. Minél idősebb valaki, annál inkább gyengül kapcsolatteremtő képessége. Az életsorsok különbözősége, a hosszú és terhes múlt inkább elválaszt az emberektől, semmint összekötne velük. Lelki kopások, sérülések zárkózottá teszik az embert. Egyre nehezebbé válik a kommunikációra a korabeliakkal, a fiatalokkal még inkább. A lelki élet ebben a szárazságában lassan kiszikkad. Kevésbé érzik meg ezt az elmagányosodást azok, akiknek a másokkal való érintkezése csupán felületes visszhang volt, s aki csak futólagos kapcsolatokat épített ki másokkal, nem veszi tragikusan azok hiányát. Ám aki saját eszméi szerint formálta magát és mélyen szántó személyes és

bensőséges barátságokat kötött, az nagyon megérzi a hallgatás, a magány, a magára maradottság mélységeit. A magány miatt érzett szenvedés nem a halál közelségének a jele, hanem az élet erejének tiltakozó megnyilvánulása. Ahol a földön a legnagyobb a szenvedés, ott található igazán erős, élni vágyó élet. Boldogok, akik az élet szerelmétől áthatottan testveri közösség vágyát hordozzák magukban. Amikor e testvéri közösség megvalósítása már lehetetlennek tűnik, akkor maga Isten veszi kezébe az embert, Ő nyitja meg számára a tiszta szeretet forrásait. A hitünket megvalló élő tanúságtétel végül is egy szűk hegyi ösvényre vezet.

Társadalmi állása, fékezetlen nagyravágyása ráveheti az embert arra, hogy többet mondjon magáról annál, mint amit átél. A lelki életben azonban nincs „maradandó tőke”, csak „napi manna” van. A túl sok beszéd lerontja a tanúságtétel hitelét. Elvont elméleti állítások száraz ismételtetése csak a hallgatók szemébe szórt porhintésnek tűnik. Az igazi tanúságtételt csak azok értik meg, akik „felkészültek” befogadására. A többiek különnek, rajongónak tartják a tanúságtévőt, esetleg ki is gúnyolják. A társadalom a prófétákat csak haláluk után tiszteli, viszont nagy számban termeli ki a professzorokat és így az élő tanúságtetés helyére a „tanítási nagyüzem” kerül.

A valóság és az eszmény közötti eltérésnek ösztönzően kell hatnia ránk. A látszólagos szakadás miatt sem a vállalkozási kedvet, sem az eszményt nem szabad feladni. Az optimizmus és pesszimizmus között a helyes középutat csak a valóság iránti érzék és a hit szintézisében találhatjuk meg.

Fiatal korban a tanúságtétel egyik nagy kolonca a tetszeni vágyás, önmagunk és tehetségünk mutogatása. Vigyáznunk kell, nehogy lelkiségünk árulója legyen. Mindenkiben él az a vágy, hogy kibeszélhesse magát, hogy érezze egy testvéri szív szeretetét, hogy befogadja annak lendületét és ihletését. Ám a tanúságtétel melletti hűség nem lesz tartós, ha hiú tetszésvágy tapad hozzá. Az ember „integritása”, erkölcsi épsége megköveteli a „szív magányát”, mihelyt elérkezik abba a korba, amikor inkább neki kell szeretnie, mintsem hogy mások szeretetét követelje magának. A tanúságtetés nagy buktatója lehet a képmutatás is, akár szóban, akár magatartásban. Ez már a szkepticizmus előhírnöke; később hajlandó a bűnös cinkosságra is, amely talán sohasem tudatosul benne teljesen.

Láthatjuk, hogy nem járhatunk a hit útján botladozás nélkül, nem bukkanhatunk igazi értékekre csúszások nélkül, nem tudunk úgy élni, hogy ne sodródunk állandóan a kételkedés vagy az árlás veszélyébe. Ám ebben a kockázatban rejlik nagyságunk titka is. Milyen nagy lesz majd örömünk, ha a múltat megvilágító hitünk nem csupán a túlvilági mennyből alászüremkező halvány derengés lesz, hanem olyan tündöklő fény, amelyet a teljes realitásban szemlélt valóság áraszt magából. A hit kibontakozó élete egyre magasabb követelményeket állít eléink. Tanúságtételünk erejét lelki mélységünk belső feszültségéből meríti. Ebben a feszültségben önmagunkat kell megtalálni, kifejezni, megismerni és szavakba foglalni. A gondolkodó lény úgy növekszik, hogy semmit sem hagy elveszni abból, amit átélt. Ezért kell folytonosan elmélkednünk azon, amit megéltünk, hogy egyre öntudatosabban tudjunk élni. Életünk rejtett fényű szépségeit fel kell fedoznünk és tudatosítanunk kell magunkban. Az érett ember tanúságtétele az ön maga kimondására irányuló erőfeszítés. Úgy tűnik, mintha az ember végső kiteljesedése elválaszthatatlan lenne a szótól, mintha az ember belső egysúlyát, egységét, tartását csak a szó kimondásával — tehát tudatos megfogalmazásokkal — találhatná meg.

A tanúságtételre irányuló törekvés azonban könnyen a mesterkélttség utóízét keltheti. Kifejezett mondataink egyrészt túl sokat, másrészt túl keveset mondanak és — úgy érezzük — kicsit hamisan is csengenek: vagy alázatoskodás, vagy nagyképűsködés búvik meg mögöttük. Az érett ember tanúságtétele olyan, mint egy végrejárt. Mindenétől megfosztja őt. A hallgatásból tör fel és oda hull vissza. Végső kiteljesedésében olyan igévé lesz, amely már nem választható el attól a személytől, aki kimondja. Az ilyen állásfoglalásban beletestésül az ember egész egzisztenciája, benne sűrűsödik össze múltja, időtlen alakot ölt és váza lesz az ember örök létformájának. Az ilyen magatartás több, mint rövid életű személyes kisugárzás. Jelenlét ez, és akik befogadják, azokat is „önmaguk előtt jelenlévőkké” teszi. A kiforrott ember tanúságtétele szorosan összefonódik életével. Még ha nem is tudna szóhoz jutni, már pusztá jelenlétével is behatol

abba, aki befogadja. Titokzatos lelki áram: valamiféle „lelki szülői érzés” árad az érett keresztény egyéniségéből, hatása alig különböztethető meg a Szentlélek kegyelmi működésétől, s talán eszköze és hordozója is annak.

Az egzisztenciális kudarc. Az érett ember éppúgy él múltjából, mint jelenéből. Jelenének és jövőjének is csak a múlttal együtt van értelme. Minél inkább közeledik valaki élete végéhez, annál inkább életszükséglet lesz számára, hogy megértse személyes élettörténetének átfogó jelentőségét, felfedezze egységét és így ráérezzen valódi Én-je elmúlhatatlan állandóságára. Boldog az az ember, akinek ifjúkora tiszta, lángoló és törekvő volt. Ifjúsága tiszta fénnyel beragyogja idős korát is, és így abban a tudatban közeledik majd élete végéhez, hogy értelmes, jó életet élt. A jó élet azt jelenti, hogy belső emberré vált, tudatosan vállalta a teremtés történetében Istentől megszabott feladatát és azt egyre növekvő szeretettel látta el.

Elmélkedési anyagul szolgálnak számára saját sikerei és kudarcai. A sikerek ritkán nyújtanak lelki táplálékot; inkább megrészegítenek, mintsem megerősítenek. A kudarccal más a helyzet. Különösen nagy jelentőségük van azoknak a kudarcnak, amelyek az embert teljes mélységében megrázták. Szívós és hosszan tartó küzdelemben leszámolt ugyan velük, de megmaradtak a sebhelyek, és ezek — érintésre — még mindig sajogva fájnak. Van néhány olyan kudarc is, amelyet az ember nem azonnal vesz észre, hatásukat csak később érzi. Ezek a kudarok nem mindig bűnök következményei. Többnyire az erkölcsi jó és rossz mögötti zónából származnak, a tudatalattiból, az örökölt és belénk nevelt hajlamokból. Az okok láncolatán visszafelé tapogatózva sokszor nem talál az ember semmilyen bűnös döntésre, ami a kudarc oka lehetett volna. Éppen ezért súlya alatt úgy szenvedünk, mint az ártatlan állat, amelyet megkínoztak a vak és kegyetlen sors. Igazságtalannak és botránynak tűnik az ilyen csapás, értelmetlensége miatt még Istent is tetemre hívjuk.

Öntudatunk és megsejtéseink mélyén meghúzódó sötét rétegek alatt korlátozat, torz képződményeket, alapvető gyengeségeket fedezünk fel. Legnehezebb szembenézni a minden törekvésünket átható közepszerűséggel, amely zavarossá teszi a lét tiszta forrását, olykor kétségbeesésbe taszít, vagy lázadásra ösztönöz. Ilyen kudarccal leginkább a szerelemben, az apaságban és valami rendkívüli hivatásban találkozhatunk.

A szerelemben, hogy fennmaradjon, szükségszerűen elkülönülünk a többi embertől. A hűség a szerelemben a saját bensőnk legjavát és a szeretett ember bensejének legjavát kívánja. Az apaság ojtóág az ember életében. A férfit belső, tudatos magatartása teszi apává. Az apaság áthatja lényét, kitágítja tudatát, összekapcsol múlttal és jövővel. A szerelemnek és az apaságnak ez a végső értelme már benne rejlik az első szerelmes tekintetben, az első apai csókban.

Számos kudarc forrása lehet a rendkívüli adottságokat váró hivatás is. Az ilyen hivatást követő embernek ahhoz, hogy hű maradjon, állandó határhelyzetben kell élnie, és mindig a nehezebbet kell keresnie. Nagy hivatás, nagy kudarok! Vállalása nem nevezhető könnyelműségnek, mégis egy-egy ilyen döntés szörnyű súllyal terheli meg a vállalkozó ember övvöleit. A nagy hivatások fájdalmas önelszakadással kezdődnek, amiktől éppen a lélekben közel állók szenvednek legtöbbször. A rendkívüli hivatások útja mentén mindenütt szenvedők, lelki sebesültek hevernek.

A kudarok elkerüléséhez az embernek pontosan ismernie kellene önmagát, még mielőtt elkezdené tudatos életét. Szabadnak és függetlennek kellene lennie minden ösztönös befolyástól, minden társadalmi előítéllettől, ismernie kellene összes lehetőségeit. Az ember valójában inkább csak olyan vakhoz hasonlít, akit a többi vak beletaszígal egy olyan életformába, amelynek értelméről, lehetőségeiről, veszélyeiről neki magának kellene döntenie. Még a legjobb nevelés is csak az emberi élet főbb vonalait képes előre felvázolni.

A fiatal embernek meg kell tanulnia, hogy a felületes és játékos nyelvést ne tévesse össze a szellemi megtermékenyülés varázsával, hogy a szerelem nem azonos a magány előli meneküléssel, hogy alkalmazkodnia kell a szerelem változataihoz, nehogy ellentétébe: averzióba csapjon az át. Az apaságban a szerelem új forrása nyílik meg. Az apának úgy kell szeretnie gyermekét, hogy ne akarja birtokolni őt; inkább segítse elő áldozataival és fáradozásaival gyermeke.

kibontakozását és ne tartsa vissza, amikor a családi fészekből ki akar röpködni. Tudjon mindig csendben várni rá. Legyen mindig élő példa, világító fátyla gyermeke számára. Egy napon még így is eljön a kudarc. Fogadja ezt úgy, mint hosszú és rejtett érzésének és kiteljesedésének dimenzióját.

A hivatás tudatos óráiban felcsillanó öröm segít legyőzni a zavar és kétségbeesés kísértéseit. Tudatában kell lennünk annak, hogy nem lenne életünkben annyi kudarc, ha Jézust nem követtük volna ilyen hosszú úton, ilyen hűségesen, ekkora szeretettel.

Mind az egyszerű, mind a rendkívüli életnek megvan a maga sajátos, egzisztenciális kudarca. Sokan talán észre sem veszik ezt, mivel nem fáradoztak eléggé önmaguk bensőségessé tételén. Mások a kudarckok elviseléséhez inkább a társaságban, a barátok közt keresnek támaszt, kárpótlást, vagy más módon elterelik róla figyelmüket, elbagatellizálják jelentőségét. Am ha valaki nem is ismeri fel, vagy letagadja élete alapvető kudarcat, az mégis benne él szívében. Bénítja és akadályozza tudata kiteljesedését, pedig lehetne lelki növekedésének, naggyálevésének erőszto kovása is.

A kudarckok összefogják és eggyé kovácsolják az embereket a lét síkján. Bensőségesebb összekötő kapocs lehet ez, mint az együttélés pusztá ténye, mert olyan egyetemes, mint az emberi természet. Egzisztenciális kudarckunk felidézésével ne essünk letargiába, ne húzzon magához a mélység szédítő örvénye. Az általános jó tanácsok és a mesterként vigasz-szólamok nem sokat érnek. Az ember sokszor csak azzal tud segíteni, hogy szerényen és egvéniségében megtisztultan mások felé sugárzó erőt áraszt. A szeretve figyelő csendes hallgatás sokszor hatékonyabb lehet minden beszédnél. Így fokozatosan eljutunk a beteljesedés örömére, és az életünk mélyébe behatoló egzisztenciális kudarckaink a kíválasztottság kegyelmei lesznek.

Emberi életünk horizontján fényes csillagként emelkedik magasba a Halál, saját halálunk. Bár elképzelhetetlen számunkra, mégis ott áll a háttérben, állandóan ugrásra készen, nem ijesztésül, hanem hogy megadia mindennek a végső értelmét. Halálunk tudata mindent leegyszerűsít, sok mindentől megszabadít, ugyanakkor béníthat, sőt kétségbe ejthet. Amit elsőrendű fontosságúnak tartotunk, a halál közelében mellékesé válik. A sok kacat, limlom közül elővillan életünk igazi értéke. Boldog, aki megszívleli: Nekünk nem valamivé kell lenni, hanem csak lenni a lét igazi értelmében. A kudarckok megadhatják az emberi élet mélységét. Életünk mezsgyéjén döntenünk kell, a végső döntés elől nem térhetünk ki. Kétfelé tántorogunk: az egyik oldalon belopódzik a kétely, a kétségbeesés, a másik oldalon, emberi adottságunk végső határán febukkan a hit; míg végül a halálban az Istenbe érünk.

A hívő ember ebben a bizonytalan szituációban megújíthatja az utolsó vacsora ünnepi áldozatát és megszentelheii élete kudarcat, emberi sorsának nehéz kenyerét. Ez az önküresítés hitének jele, amely megvilágítja az életnek a halál fölött aratott győzelmét. Amit sem a szerelemben, sem az apaságban, sem a hivatásban nem talált meg, az a kudarckban hozzáférhető lesz számára. Kudarckaiiban levezekli az ember birtoklásának, önzésének vágyait, megszabadul a halálfelelemtől és távolról megpillanthatja azt a gyümölcsöt, amelyet élete folyamán hiába igyekezett leszakítani. A kudarckok ilyen szemlélete végül is elvezeti az embert a derűs bölcsességre. Élete alkonyán megértő szeretettel fogadia a gyermekek és fiatalok virágzó életét, könyörülettel lesz a felnőttek iránt, akik számos nehézség leküzdésével formálják sorsukat. Ebben az alkonyi csendben főleg a saját életére való visszatekintés és az abban feltáruló isteni jóság szemlélete boldogítja az embert. Ez a jóság átragyog a kudarckokon is.

Embertársunk. Ahhoz, hogy valaki igazán felebarátunk (proximus, proxima, der Nächste, azaz legközelebbi) legyen, nem a térbeli közelség a fontos, de még az sem elegendő, ha valami szolgálatot teszünk neki. Fontosabb az a mód, ahogyan adunk, mint amit adunk. Az evangéliumi szellemben akkor lesz valaki felebarátunk, ha felismerjük önálló létének értékét. Tégy felebarátoddá minden embert, akivel csak találkozol! — ajánlja az evangélium. Nem kifejezett szóval parancsolja, hiszen a szeretetet nem lehet parancsolni, sem parancsszóra „végrehajtani”.

Vannak emberek, akiket — különösen fiatal korban — ösztönösen megszere-
tünk. Idősebb korban a felebaráti szeretet könnyen szívélyes közömbösséggé fa-

Julhat. A felnőtt ember már hozzá hasonló érzésű és gondolkodású emberek barátságát keresi; ezek támogatásával akarja megőrizni saját biztonságérzetét. Az élet azonban egyre jobban elkülöníti az embereket. Az igazi szeretet nem lehet spontán reakció más emberek közelítésére, nem eredhet a lelki egyensúly kéréséből sem, hanem a személyes élet azon kivívott autonómiájából fakad, amely az énközpontúságától megszabadulva, képessé válik mások megajándékozására. De minél inkább azt kívánják tőlünk az életkörülmények, hogy mindazokat, akikkel találkozunk, felebarátunkká fogadjuk, annál nehezebben tudjuk őket megszeretni. Az irgalmas szamaritánus az út szélén heverő sebesült embertársát „felebarátjává tette”: de vajon képes lett volna-e, ha másnap ismét rábukkan egy hasonló helyzetben levő emberre, azt is hasonló módon „felebarátjává tenni”? Embertársainkat, — sajnos — csak korlátolt számban tudjuk elfogadni. Ha ezt a korlátot túllépjük, akkor szerefettünk veszít értékéből, erejéből, tartásából és formálissá válik, kiüresedik. Ezenfelül az ember egész életén át magában hordozza azokat a láncreakciókat, amelyeket szenvedései, csalódásai, megaláztatásai váltottak ki belőle. Ahogy gyengül az életereie, úgy válik egyre érzékenyebbé. Megérzi, ki az, aki szerető szívvel közeledik feléje, ki úgy, hogy csak „szeretethe csomagolja” szolgálatait. A bajból az embert csak szívvel lehet kigyógyítani. Ha az irgalmas szamaritánus nem szívvel fáradozik, akkor minden segítségnyújtása csak a távozni készülő búcsúzás jele lesz. Az ilyen „szamaritánus” lelki üressége még jobban megfertőzi a sebesültet.

Sok vádat felhoztak már a felebaráti szeretet, mint erénygyakorlat ellen, a keneteljes, de üres csengő vigasztaló frázisok ellen, a rutinszerűen végzett hivatalos „buzgóság” ellen. Ezeknek a vádaknak megvan az alapjuk, mégis igazságtalanok. Minden ember életében előfordul *kudarc a felebaráti szeretet terén*. Ilyenkor fizetésektelen adósok vagyunk. Eleve olyan a természetünk, hogy embertársainkat a magunk javára szeretnénk kihasználni, és képtelenek vagyunk őket önmagukért szeretni. Ezért a felebaráti szeretet eszméje egyesek szemében ostobaságnak látszik, ám ez az ostobaság a „kereszt oktalanságában” gyökerezik és a feltámadásba vezet. Olyanoknak kell elfogadnunk magunkat, amilyenek az Isten előtt vagyunk. Ilyeneknek fogadjunk el másokat is. Igyekezzünk úgy segíteni az embereken, hogy emberi méltóságukban ne sértsük meg őket. Aki még szegényebb lelkileg, mint segítségre szoruló felebarátja, abban a másik szegény ráérez testvéreire és megtalálja vele a közös nyelvet. Legyünk ilyenkor őszinték, valljuk be, hogy „ki vagyunk fosztva”, és nem tudunk adni semmit. Ez az őszinteség már magában véve is vigasztaló ajándék a szívnek. És még ha ezt nem mondjuk is ki, de külsőleg elvégezzük azt, amit az erény és a hivatás előír, szerény alázatunk és tartózkodó finomságunk át sugárzik a másik ember szívébe. Az alázat valódisága és mélysége pótolja az erőtlenné vált szeretet hiányát. A Jézusba vetett hit ébren tartja bennünk azt a figyelmességet, amely szükséges a másik ember hívásának észrevételéhez és követéséhez.

Egzisztenciális tehetetlenségünk elismerése minden területen szükséges ahhoz, hogy Isten hatalma kibontakozzzék e földön. Közvetítőnek kell lennünk Isten és az emberek közt, akikkel találkozunk. Hit és valóságérzék, a kettőt egybekapcsoló világos látás, vidám békében megélt alázat: ez lesz a kegyelem csatornája, ez az örökkévalóság kapuja. A hívó ember számára az embertárs: Isten követe. Jézus minden embert meg akart tanítani az Isten- és emberszeretetre. Önküresítésének forrása az emberek iránti mérhetetlen szeretete. Ő áll annak az útnak a végén, amelyen elindult az embertársi szeretetben önmagát kiüresítő ember. Ez a két önküresítés a kereszten talál egymásra.

Az emberi szolidaritás és a felebaráti szeretet a halálban foródik egymásba: és itt nyeri el megkoronázását. A halál színe előtt mind testvérek az emberek, önküresítésük lesz közös nagy gazdagságuk. Isten van jelen ebben a végső fényben, ahol az emberek igazán egymásra ismernek. A halál hozza el a végső beteljesedést. Ezért a halállal nem ér véget az embernek azon élek közötti jelenléte, akiket életében „felebarátjaivá tett”. Élete lezárult ugyan, de nem ért véget: fénylő példája belevilágít szereteti lelkébe: egyesítő erő és szeretetforrás lesz mindazok számára, akik megemlékeznek róla. Boldog az az ember, akinek szeretete kisugárzó fényében az emberek holta után is felfedezik a Megváltó üzenetét: Szeressétek egymást. A felebaráti szeretet hűsége a hitben: ez minden más csodát felülmúló isteni csoda.

ADY ENDRE: A HALOTTAK ÉLÉN

Ha az előfordulást nézve nem is gyakori, de mindenesetre kulcsmotívum volt Ady kései költészetében *A halottak élén*. Nem véletlen, hogy — utolsó pillanatban bár (közvetlen nyomdába adás előtt) — de ezt a képet emelte ki köteté címül. Sőt: a korábban tervezett változat — *Halottan és idegenen* — szintén ugyanerre a motívumra utalt. Mutatta ez a címválasztás már egymagában is a kép jelentőségét. A pálya első szakaszán, 1905—1908 között kapott csupán Ady verseiben a halál ily központi helyet. Lényegi különbség volt azonban a két periódus képhasználata közt. Nem igazít el a kései szakasz értelmezésében az érzelmi forradalmiság időszakának halálmotívuma. A művész-gondolatnak volt az akkor az együttjárója; az élet ellenében adott másvilág, melyet, mint „jó Csönd-herceg” holdfényes, vonzó, taszító különös birodalmát, borzalmasságában is igenelt az én, igenelt az otthontalanság.

Ezzel az elontologizált halálképpzettel szemben realista-forradalmi halálmotívum volt az 1914—1918 közötti. Nem élettágadás. Ellenkezőleg: paradox módon bár, de életigenlés. Az adott, fojtó, az életet halállá változtató társadalomban az éleiszeretet fogalmazódott meg rajta keresztül. Az önkéntes halál két jellegzetes típusával jelezve a két motívum közti különbséget: az öngyilkosokéval tartott rokonságot az érzelmi forradalmiság esztétizáló, elontologizált halálélménye, míg *A halottak élén* a forradalmár életek példát mutató mártírhalálával. A halál nem menekvés, de forradalmi tett: az igazabb élet érdekében hozott áldozat volt.

Nem véletlen, hogy — mint elsőként Schweitzer Pál rámutatott erre — a társadalmi forradalmiság kiteljesedésével párhuzamosan vált mind erőteljesebbé Ady költészetében ez a típusú halálgondolat. Az érzelmi forradalmiság időszakában csak a társadalmilag legaktívabb ágon, a *magyar Messiások* motívum kíséretében tűnt fel (*A magyar Messiások*, *A lelkek temetője* stb.). A két-meggyőződésű forradalmiság időszakában, 1908—1912 között már jelentősebbé vált. A forradalmi remények tűntén apály-korszakban láttatta ekkor önmagát halottnak a költő. „Üldözött haló” lett (*A Tűz Márciusa*) és mint a *Gálás, vasárnapi nép* című költemény hőse a lomhaságba süppedt tömegek előtt „holt magyar úrként” „fáltos lovon” vonult. Főleg pedig 1912 után a népi forradalmiság periódusában bukkant fel gyakorta ez a fajta forradalmi, realista halálmotívum. A Tisza-féle ellenforradalom győzelmét megélve „kihullatta magát” az egyedül maradt „túl-ságosságra rendelt igaz ember” „a most-idők rostáján”. Levelei a „pusztult már nem élőnek levelei” lettek. „Dacból, öntemetésből” „a Halálhoz érkezett”. „Halottan és idegenen” futott a világban. Végbement a forradalmi magány hatására a Csaba-legenda átfogalmazása. Nem a visszatérő, de önmaga megőrzése végett átmenetileg a halálba vonuló Csaba királyfi képanyaga éledt. Halál-álomba merült új harcokra várva a forradalmár lélek. Belső függetlenségét, autonómiáját így biztosította.

Ez a fajta, lelki szuverenitást jelző önhalottság-kép, a forradalmi mártírhálál-kép teljesedett ki 1914 után a *halottak élén* motívumában. Ekkor jött el ennek az igazi ideje. Hisz a halál birodalmává változott ekkor az élet. *Nagy temetések ideje, világok csúf romlásának kora* érkezett meg. *Labdázó fiúk halálba merültek, minden jók dögbe hulltak*. A halál uralmának apokaliptikus képei rajzolódtak ki a környező világban. „Minden ugrása száz tetem” volt a „títkok asszonyának”. Az elidegenedett, visszájára fordult világot érzékeltetve az élet elrendelt színtereit a halál képeivel kapcsolódtak össze. *Búzafelelőn, messze mezőkön, fagyos fényben rohadtak* a hullák. *Szörnyű, gyászoló kripták* lettek a kaszárnyák, *ravatallá* változott az ország, a halál *tiwornya* helyévé csúnyult a világ. S ígent mondott erre (legalábbis eleinte) a manipuláltak óriás tömege. Az életszerelem magára maradt. Látni kényszerült *Halál és Szépség* szörnyű Rém-nászát: az értékpusztulást.

A halál birodalmává változott világból tűntek ugyanis mind az értékek. Halottá lettek. Ez jelentette a kései Ady költészetének egyik legjellegzetesebb tartalmi motívumát. „*Evezred halt meg, nemcsak ezredek*” — írta egyik háború alatti versében a költő. Az emberi értékeket felgyűjtő történelem lett itt halottá. *Ölték a Múltat*. „Tegnap halott mozdulatok”, „lemészárolt dicső tervek”, „halott, szent

ábrák, gyilkos árokba fűltak" jelezték az új óriás Mohácsot, az érték-veszejtő nagy csatateret. „Meghalt az ember kicsi drámáival, — Mámoraival, kedves bűneivel, — Meghalt a furcsa tegnap.” „S meghalt a lélek” — sorolódott fel az emberi benső tiltkos, láthatatlan veszteséglistája. Üszkös, sötét s halott lett a gondolat. S nemcsak künn a csatamezőkön, benn a lélekben is feküdtek a „nagy gödrű mélyel” alvó halottak. Az értékeket ott is halálba lökte a világ óriásméretű elidegenedése. Percenként kényszerültek meghalni a háborús világtól felszínre nem engedett igaz érzések, gondolatok. Adottak voltak azok az emberek, akik — mint Ady Endre írta — „nem tudják magukat átadni a kíváncs, jó tömegszugjesztiónak s jobban a Halál előtt vannak, mint a sáncárkok lakói”. Bennük látta „a Ma legszenvedőbb szenvedőit”, „a Romlás igazi hőseit”. S önmagát is közéjük sorozta. „Ha van 500 000 halottunk a csatatereken, én legalábbis ennyiszor meghaltam” — írta. S az értékpusztulás jellegzetes művészi hírhozőiként megsohasodtak költészetében a halotti búcsúztatók, a nekrológ-versek.

Jelképes az, hogy épp a háború éveitől kezdte fel a műfaj Ady lírájában. Nem mintha halottjai nem lettek volna korábban is. Jellegzetes költői témává azonban az értékpusztulás általánosabb gondolata emelte fel csupán az esetleges, egyéni halálokat. Az tette őket lírai tárgyá. Mert nem pusztán egy embert, de éppúgy mint a műfaj klasszikusai, mint például Goethe Schiller-búcsúztatója, Arany Széchenyi-verse, avagy Garcia Lorca Torreádorsíratója, valamilyen értéket gyászoltak egyben Ady nekrológ-költeményei is. Kedves embereinek elhunytja szimbólummá nőtt. Jaurès-zel „a Gondolat igaza” ment el. Kincs Gyulával „a drága indulatok”, az emberi melegség. Zubollyal az „éber lélek”, a férfias jellem, Justh Gyulával pedig a „fényes álmok hős alázatossá”, a hitekkal, célokkal élő, jókai ember. Mintha csak a Csaba-legenda ismétlődött volna meg: a fenyegetettségből, a veszélyeztetettségéből az érték eltávozott az életen kívülre. Ahogy a Justh Gyula emlékének szentelt vers megfogalmazta:

*Jaj, hátha azért mentél,
Mert megindulván a Föld, Tenger és az Ég,
Megindulunk mi is mind te utánad
Magyar harcokat más csillagon keverni?*

A belső vezérlésű, eszméihez hű, szuverén emberség szinonimája lett a halottság.

Egy óriás paradoxont jelentett a háborús világ: a fogalmak átértékelése ment végbe benne. A halál lett úr az élet felett, s az érték, az élet zuhant a halálba. Miképp egyik prózai cikkében Ady Endre írta: olyan világ volt ez, hol „mindenki minutaként meghal, hogy élhessen”. „Szívem féltősen haldokol — Hogy ne legyen közös ezekkel!” — szólott költeménye Végbement a halál mozdulatán át az elhatárolás: „Bizony, lelkem, — Én az Életet elejtem, — Én magamat már elrejttem”. Ez lett a forradalmár élet vállalt programja: a maga-elrejtés, a halálba vonulás. Büszkén nevezte az imperializmus nagy paradoxonát visszatükrözve életet halottnak, föltámadt holtnak, fölébredt halottnak, újból élő makacs halottnak, ragyogó súlyos kísértetnek a fiktív én magát. Közvetlenül látszott az ily önelnevezésekben a paradoxonnak, mint stilisztikai alakzatnak ontológiai eredete: egy visszajára fordult, paradox világnak volt a vetülete.

Ebből a mártírokéhoz hasonló, feltámadást jósló, életet rejtő, paradox halálból hangozhatott csak fel az *Iffjú szívekben élek* záró ellentéte: „Szent, mint szent sir, s mint koporsó kemény, — De virágzás, de Élet és örök”. Az önmagához, eszméihez, — az élethez, az értékekhez való hűség hírhözója lett a végletektől elvitt, dacos elzárkózás: a halál-vállalás. Tükröződött benne, mint kiélezt képben, a forradalmi morál: a hajthatatlanság. Annak tudata, hogy nincs olyan helyzet, melyben ne őrizhetné a többre hivatott, messze néző sors a maga méltóságát. Ha az élet halállá változott, hát őrizte azt az óvó halálon á t. Rögtön a háború kezdetén megszületett a forradalmi-realista halálmotívum reprezentatív költeménye. A *halottak élén*, egy archetipikus mesei képnek — a Csaba-mondának — ez a huszadik századi modern változata.

*Most a Mezőn mindenki vesz
S vér-felhők futnak szabadon
S hű csapatomat most letem meg.
Most letem meg a csapatom,
Az Életből kikényszerültet.*

*Életes, drága jó fiúk,
Óh, halottakként ébredök.
Be szeretőn rántom ki kardom
Árnyas, szent rangotok előtt
S benneteket meg most talállok.*

Nem voltak hősből társaim
Soha, mint a mostaniak,
Fejükön az éjjeli holdfény
Eget-ncrő fényes sisak,
S fejüket friss sírből hozták föl.

Be sokáig várakozék
En, árvult, társtalan Kain
S im, hirtelen érkeztek hozzám
A társaim, a társaim,
Levitézlettjei a kedvnek.

Mint néztek, hajh, ők valaha,
Mint járták velem a Mezőt
Szegény hozzám-testvérisültek,
Jámbor élet-levetkezők
S im meredt szemmel mosolyognak.

Mert mind az Életé valánk
S ha lelünk meg-megütközött:
Csak az, Élet áradt túl bennünk,
S ugye, most a sírok fölött
Szeretjük egymás tarka célját?

Be szép, kísértetes világ,
Be jó nekem, be szép nekem:
Most az igazi halaványak
Táborában vezérkedem,
Hogy az Életre mosolyogjunk.

A legfélreértettebb Ady-versek közé tartozik ez a költemény. Szinte általánossá vált az az értelmezése, mely szerint — mint Földessy Gyula írta — „az elesett katonák árnyaihoz” csatlakozik művében a költő. Szem elől vetődött a versről beszélve a jellegzetes, adys, többszintű szerkesztés. Pedig mint általában *A halottak élén*hez hasonló Ady-verstípusban, a látomásos allegóriákban, többszintű volt itt is a képi építés. A reális, konkrét, érzékeltes síktól elvált a hozzá csak lazán, távolról asszociálódó elvont eszmei sík.

Az előbbin csakugyan a háború tényleges valósága látszott. Az a világ, hol: „Most a Mezőn mindenki veszt”. S a halottak, akikkel azonosult a költemény hőse, valóban a harcok elesettjeivel jelentettek egyet. A háborúnak azonban nem csupán fizikai-testi, de belső szellemi-lelki holtjai is voltak: a ki nem mondott gondolatok, a meg nem írt versek. S *A halottak élén* képi logikája nem a tényleges, de ezek felől a képletes holtak felől érthető csak meg. A külső reális szint — az 1914 novemberében kibontakozó kárpáti harcok nyomán először nagy számban érkező halálhírek sora — elindította pusztán a művészi képzeletet. A maga helyét a háborúért lelkesedő világban oly hiába kereső költő úgy érezte, megérkeztek végül az igazi társai: az „élet-levetkezők”, a néma elviselők, a messze elesettek. A holtak egyre növekvő száma igazolta mintegy különletét. A lélek láthatatlan halottjainak — az elfojtott gondolatoknak, a meg nem írt verseknek, a hallgatásba kényszerült, tiltakozó értékfeltételeknek — igazsága fénylett. Ez volt a külső esemény belső vetülete. S *A halottak élén* ezt tükrözte vissza.

Nem „a szenvedőkkel tartó”, „a szenvedésben népével azonosuló” művész hitvallása volt így a költemény, saját belső tartalmai, a lélekben rekedt verseszmék felett tartott seregszemlét a magányos lélek. Középpontba került — némi változtatással: a megírt versek helyett a pusztá verscsírákra, elképzelt versekre utalva — az Adytól mindig is kedvelt, (a *Rongyos vitézek*-et író Petőfitől örökölt) *vers-katona* kép, a forradalmi ars poeticának ez a már-már közhelyszerűvé vált, ősi motívuma. Oly Ady-verseknek volt *A halottak élén* a kéntípust nézve rokona, társa, mint *Az elbocsátott légio*, *Az utolsó sereg*, *Az örökké elváltak*, *Új tavaszi seregszemle*. Az a „hadsereg” látszott, amelyről — szintén a háború alatt keletkezett — *Bőbiskolván lehajtott kardomon* című költeményében a saját énjét aposztrofálva így írt a költő:

Úgy sorakoztatná, vértézve itt,
Ha lehetne, kemény attackban
Ifós, régi szavait, vitézeit.

Ezek a „vitézek” jelentek meg *A halottak élén* című költeményben: a nem realizált versgondolatok, a meg nem írt versek. A külső valóság kínálta képpel, a tényleges elesettek képzetével — paradox módon — ez játszott egybe. S ezt a belső hadsereget felmérve, látva, megérezte az én a maga gazdagságát. A világ felé göggel határt vont, öntudatot adott „az Életből kikényszerültek” —

a meg nem írt művek — érzett igazsága. Versformáló elv lett a belső függetlenség két lényegi jegye: az elkülönülés és az öntudat. Kifejeződött a lírai látomás kísérteties képein keresztül a szuverén lélek dacos árvasága.

Hozzá tartozik az autonóm emberséghez mindig is az elkülönülés. Belső vezérlés ott van, ahol a magányt is el bírja viselni a lélek, tud — József Attila szavait idézve — élni és halni egymaga. S ily szituációt jelentett meg Ady versében is a kiélező lírai szándék. Az *elkülönülés* volt az egyik lényegi formai determináns. Ezt jelezte már egymagában a költeményben végig ott ható ellentétkezés: kiélezetten szembeállított a mi-világ és az ők-világ. Rögön az első versszak felöltöztette ezt a különvált, „*Most a Mezőn mindenki vesz*” — s csupán az énhez tartozott a *vesztés* fogalmával ellentétes, pozitív csengésű ige („*Hű csapatomat most leltem meg*”). Más utakon járt ő a *minder*-kivel szemben. S ezt az ellentétet fokozta végsőkéig az egyik jellegzetes lírai cselekményszál: a mind erőteljesebb halálba merülés.

Az *ők* világához az *Élet*, a *Mező* tartozott hozzá, a *mi-világ* viszont „az életből kikényszerültek” birodalma volt. A *mező* az ő részükről már csak múltban ragozódott (*Mint jártak velem a Mezőt*). A negativitás, a megfosztás igekötői, a *ki*, a *le* sorakoztak rendre (*Kikényszerültek; levitézlettjei; levetkezők*). S mind nagyobb erővel merültek fel a kísértetieség, a halál képei. Az „*életből kikényszerültek*” enyhítő körülírását a *friss sir*, majd az *élet-levetkezés*, a *meredt szem*, a *sírok fölött* éles konkrétabb képzetek követte. A költemény végén pedig elfoglalta a *mező* helyét az *igazi halaványok* kísérteties, másfajta világa. Az *ők*-világgal teljes élességgel szembeállított a mi más törvényű létezési tere. Végbement a teljes elkülönülés: a hullás a halálba.

Ez a különlet azonban elsődlegesen nem menekülés, de szembeszegülés volt. Nem öngyilkosság, hanem mártírhálál. S ennek tükrében az *öntudat* jelentette az elkülönülés mellett a másik lényegi, formai meghatározót. A művészi ábrázolás oly összetevői tudatosították ennek meglétét, mint a lírai hős, a választott szituáció, a lírai cselekmény, s a nyugalom lírai tónusa.

A lírai hőst nézve az öntudatos ember volt a költemény főszereplője: a vezérré stilizált, a személyragokban és a névmásokban folyvást jelenlevő, magabiztos én. Főlényét, belső büszkeségét a főntről beszélő, közvetlen, tegező megszólításos versalakítás már egymaga jelezte. S hasonló irányba mutattak az erzett öntudat jellegzetes alakzatai, az örvendő felkiáltások is. Öntudatot idézett a *kirántott kard* képe s a *vezérkedni* ige. S főleg jelezte a belső kevélységet a közvetett jellemzés: a vezényelt sereg mineműsége. Hisz a vezérre is vall választott tábora. *Szent ranggal* rendelkező, *épig nyúló, holdfény-sisakot* viselő „*életes, drága jó fiúk*”, „*hű csapata*” seregett itt egybe. Minden réginél *hősbib* *társak* gyűltek. Jogos büszkeséggel szemlélhette az egyén a maga híveit. Öntudatot adott a *társak* minősége.

Öntudat sugallására volt hivatott a választott szituáció is: a találkozás boldog pillanata. Kiemelte a vers a perc jelentőségét. A *most* volt a nyitó szó s a vezérszó egyben. A *mostaniak* származékszavát is ide számítva hétszer ismétlődött. S a túlzásra épülő ellentétek is nyilvánvalóvá tették a pillanat súlyát. Feleseltek az időhatározók. A „*be sokáig várakozék*” *sokáig*-jával szembeállított „*im, hirtelen érkeztek hozzám*” gyors *hirtelen*-je. Fordulat ment végbe. Mégpedig pozitív irányba. Megtörtént a magány oldódása: az „*árvult, társatlan Kain*” társakra lelése. A szövevény belső logikáját ez határozza meg. A szeretet határozó, *jelző* törtek fel: *hű, drága, szerező, hős! hozám-tes veresülek, jó szép*. S ebben az örömet adó szituációban kezdetét vette az öntudatot még tovább fokozó, előremutató lírai cselekvés: harcba indult a halottak serege.

Mert nemcsak a hősválasztás s a szituáció tükrözte a kifejezni vágyott belső kevélységet, de a versi cselekmény is: feltűnő aktivitás jelezte a költemény hőseit. A strófákat átható, erős, érzelmi jelenlét már egymagában tanúskodott erről. Belső felindultságot jelző felkiáltások, költői kérdések, indulatszavak sorakoztak rendre. Különböző gyors típusú ismétlések — epanalipszisek, epanaforák — tették még szembeszökőbbé a belső hevületet. Öntudatot jelzett ez a dinamizmus. S ezt kiteljesítőn a harc jelent meg mint uralkodó cselekvési forma. Katonai szavak tűntek fel *untalan* (*csapat, rang kard sisak, megütöközt, tábor, vezérkedem*). Éppúgy mint a *Megmaradok virágos mezőkön* soraiba, még a *mező* szó is a Balassi-énekek végvári vitézeinek kemény, férfias, küzdő életéből

kerülhetett át a költeménybe. S a *megleltem* igétől a *vezérkedem*-hez vitt a cselekmény menete: a növo harcosság jelölte az irányt. Az öntudatot adó cselekvés tartalmát tovább mélyítve, konkrétizálva harci feladatként felragyogott az Élet akarata.

„*Hogy az Életre mosolyogjunk*” — ezzel a célhatározói mellékmondatral zárult a költemény. Az *Életből* elatívuuszától az *Életre* szublatívuuszához vitt a vers menete. Paradox módon: az *Élettől* elválva, mind teljesebben halálba merülve egyre erősebb lett az Élet vonzása. Mint elsőként Benedek Marcell felfigyelt erre: az élet szeretői szorultak itt az életen kívülre. Az Élet volt a vers hőseinek vesztett birodalma. Oda vágytak vissza. A sírok fölött világolt „egymás tarka célja”, az utolsó versszakban többször megismételt, nagybetűvel írt Életnek szépsége. Öntudatot adott „a halottak élén” vezérkedő hősnek ügye, igazsága: az Élet szeretete.

Az öntudat érzelmi-költői tükröként végtelen nyugalom ömlött el a versen. Az erős érzelmi jelenlét ellenére is végső soron ez határozta meg a költemény tónusát. A sajátos, adys, nyugalmat, fölényt jelző, régiesítő népiesség színel villantak: mind a képanyag babonás, kísérteties mozzanataiban, mind pedig lexikai, illetve alaktani síkon (*várakozék, valánk, meg-megütközött, halaványak*). Nyugalmat sugallt az előadói attitűdöt meghatározó, leíró és reflexív jelleg. Azt, az egész verset átható festőiség. Mint Ady látomásos allegóriáiban annyiszor: a képzőművészeti ihletés kísértett itt is. A fejüket kezükben tartó hősök joggal emlékeztették Heller Bernátot a Pantheon egyik freskójának fejhordó szentjeire, „kephalophoroszaira”. De nemcsak a részletesen kibontott, szélesre méretezett látomásos képből tükröződött ez a festőiség: ebbe az irányba hatottak a nyelvi elemek is. A statikussá tevő melléknév volt a versben az uralkodó szófaj, s a cselekvés részleteit megelevenítőn módfele határozók sokasodtak meg. A maguk állapotot jelző színezetével a nyugalmat adó, festői hatást fokozták ezek. S az adott szöveggörnyezetben a festőiség irányába hatott a hang színezése is. A belső nyugalmat erősítették a fel-feltűnő alliterációk. S ehhez az öntudatot jelző nyugodtsághoz illett az uralkodó hangszín, a világos hangok megugró aránya.

Öntudatot jelző nyugalommal volt a *halottak élén* című költeményben a végsőkig vitt kívülrét érzése, a halottság képe egybeötvözve. Az autonómia, a belső vezérlés legfőbb ismervét azonban épp ez a sajátos paradoxitás adta: a halál s az öntudat együttélése, a teljes magányban is őrizni tudott magabiztosság. A maradéktalan különállásban is érezte a költemény hőse „katonáinak” — az életből kivetett érzéseknek, gondolatoknak, meg nem valósuló költeményterveknek — szépségét, igazát. Érezte erejét: belső gazdagságát. Nem izgatta így a más törvényű világ reá neheződő, óriás nyomása. A kivetettségben, az üldözöttségben, a „halotti” létben is volt belső tartása. Nem külső kegyektől függött az élete. Volt saját igazsága.

Ha a kétségbeesés húzó szakadéka fölött kibomlóan is: a szuverenitás költeménye volt a *halottak élén*. Tükröződött benne a veszélyeztetettség ellenére is megővni tudott lelki függetlenség. Éppen ezért lett ez ciklus- és kötet cím. A kulcsmotívumok közé tartozott. Jelképes volt az, hogy nemcsak a pályaszakas elején, 1914 decemberében, de a periódus végén, 1918 májusában is megjelent a kép. Szinte a *halottak élén*t ismételte meg a *Kiszakadt bús nótá* című késői vers. Csak épp a változott történelmi körülményeknek megfelelően módosult a belső szerkezet. Hisz a négy évig tartó háború nyomán még nyilvánvalóbb lett a huszadik századi ember valós helyzete. A központi lírai színtér, a külső valóság, a *halottak élén* hajdani mezője, hol „mindenki veszt”: már a semmibe hajolt. „*Mikor majdnem biztos már a Soha*” — írta a költemény. Csak a Semmi rokona, a schopenhaueri „vad Élet”, ez a „szörnyetegül nagy Akarat” tűnt fel, mint a Mező lakója.

S ebben az irracionális, abszurd, fojtogató létben, a Nihil árnyékában erősebb lett a belső elzárkózás: az én külön világának a valóságtól való elkülönülése. Ennek jeleként a végletek felé, a groteszk irányába mozdultak a képek. Bizonyította a képi tükrözés Paul Klee naplójegyzetének helytálló voltát: „Mennél riasztóbb a világ (mint pl. ma) — írta Klee az 1914-es háború éveit alatt — annál absztraktabb a művészet, míg egy boldog világ érzéketlen művészetet teremt.” Erőteljesebb lett Adynál is a bensőség világába való zárkózás. Az absztrakt irányába ment a képalkotás.

Régen csak „halottakként ébredők” voltak a lélek katonái — a verscsírákat jelentő érzések, sejtések —, most már „fejüket kezükben tartva”, a kephalophoros képi kliséit a végsőkig víve, kísérteties csontváz-légióként vonultak. A valóságtól való elszakadottságuk nyilvánvalóbb lett. S nemcsak az elzárkózás: kiélezettebb lett az autonómia másik tartalmi összetevőjének, az öntudatnak képi motívuma is: *álommá* változott az *élésre mosolygás*. Az elkülönülés „csontváz-légiója” egyben külön *álmok hada*, *szép álom-had* volt. Jelezve a nihil növekvő árnyékát, fokozódott a paradoxitás. Együvé került, mint éles ellentét, az *álom* és a *csontváz*.

A képek belső szerkezetét, átalakulási irányát nézve maradéktalan valóságtagadás, már-már nihilizmus kísértett a *Kiszakadt bús nóta* című költeményben. Pusztán az időmeghatározás, a kétszer ismétlődő ma („*Halál-levegőim élnek ma is*”; „*S ki nem ilyen szörnyű Mát érdemel*”) hozott hírt róla, hogy nem ontologizálódott el mégsem a fenyegetettség, nem azonosult a „szörnyű Mával” a világ egésze. A Mától s nem a valóság egészétől való elzárkózást hozta hírül csupán a „csontváz-légióként” menetelő, „szép álmok” hada. Éppen ezért a jövőnek volt ez mintegy a záloga. A korábbinál dacosabbá vált a magát megőrizni bíró, nem elégedő, belső vezérlésű autonóm emberség. Megváltozott az önstilizáció. A képi motívum ebben a vonatkozásban is élesebbre fordult. Fejedelemmé, szuverénné lett, ki *a halottak élén*-ben még csak vezérkedett: a *felséges* cím illette már meg. Feltűnt a belső szuverenitással rendelkező élet egyik legjellegzetesebb motívuma: *a magunk szerelme*:

*De sajnálom mindet,
Siratom ezt a szép álom-hadat
S ki nem ilyen szörnyű Mát érdemel,
Siratom: én felséges Magamat.*

— hangzott a költemény utolsó szakasza. Megfogalmazódott a veszélyeztetettségben is őrizni tudott autonóm emberség büszkesége, daca, szép szomorúsága

A motívumot így értelmezve lehetett csupán a kései szakasz kötetcímű kiválasztott vezérmotívuma *a halottak élén*. Így volt értelme, ösztönző ereje. Mind *A halottak élén*, mind pedig a *Kiszakadt bús nóta* képeinek tanúsága szerint harc tartozott hozzá ehhez a motívumhoz. Tükröződött benne a veszélyeztetettséggel szembeforduló, nem egyezkedő, független emberség. Ezért volt paradox voltában, a világ rettenetét őrző kísértetiességében is az emberi nagykorúság névadása a kép. Ott menetelt Ady ennek a motívumnak jegyében folyvást — Tóth Árpád versének szavait idézve —, mint „dicsőült égi láng”, a külön emberek, az embertelenségek közepett is embernek maradó, „élni akaró, bús halottak élén”. Magukra ismertek a költői képen át a meg nem értettség helyzetében mindig a nem-elegyedők: a saját igazságuk mégiscsak érző, mégiscsak őrző, független életek.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézirateikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Havat ziháló szélben

ADY ENDREHEZ

Mennydörgő-vonulása, Dévénynél,
 új idők új dalaival betörő Világkiáltó,
 Kárpát-koronás király, bálvány-tördelő,
 Kánaán felé botorkálók fáklyákkal menetelők
 próféta-vezére, lándzsával-szaggyatott-szívű,
 sírból is magasba hányódó Zarathustra,
 lidérces máglyáknak, sugár-tornyokban
 lakó madaraknak parancsoló táltos, tüzet köszöntő
 dobokat, áldozat-dicsérő harsonákat oltalmazó
 sámán, elnyomó birodalmakat kerítő kardoknak,
 hazát bátorító pajzsoknak zászlókkal üzenő
 fejedelem, hódolunk Néked Ady Endre.

Minket elátkozott Pusztaszer. Minket megraboltak.
 Földjeinkben esküre emelt kezekkel,
 virágot ringató csont-bölcsőekkel,
 jég-rozmaringos koponyákkal hevernek a holtak.
 Ülnek roskadó méneken. Csonka-tarajú sarkantyúk
 rojtozzák a nyergekről redőző moha-hársonyok fodrát.
 Penészes bőrzekék, lőfej-nagy csizmák
 süllyedő fényében dereng a föld alatti ország.
 Muhi pokol-vermétől, tatártól hajsztolt Béla
 sásba-fulladó kunyhókból sásba-fulladó kunyhókba
 futásától reszket a mocsár, a sötétben sinylődő láp.
 Barmát hajítva a bújdosó süveggel hamu-boglyák,
 hamu-kazalok fölé fészkelő hazát.
 Sárkányfog-tövíses trónján ül paráztsba-vert-szájú,
 bíbor-szemöldökű Dózsa, mellédől
 a meggyaláztatás fájának lombjai lobognak.
 Karvály Werbőczy röpköd fölötté,
 fejében a gőg sisakos férgel forognak.
 Vak Bottyán császár-csúfoló, labanc-nyomorító
 lovasai, Esze Tamás sas-cimeres gárdákat roppantó
 talpasai fölénekelnék a Rákóczit váró rőgből.
 Mikes Kelemen márvány-üzenetű levelei,
 Erdélybe készülő galambjai világolnak
 a Holdat sürgető tölgyről.
 Fölemeli a Szabadság Könyvét a bitókról
 mélybe hullt Tizenhárom, szakálluk örvénylő
 csigáiban fekete-csipkés, gyászskalapos rózsák.
 Vér-bogáncsosán, seb-kokárdákkal imbolyognak
 a doberdói bakák. Vénülő vizek hullám-harangjai
 kísérik a vértanúk hajóját.
 Hozsánna Néked, teremtmények
 titkot fölemésztő királya.
 Hozsánna Néked, Nagyúr.
 Nem tiporhattak Rád gazul
 senki lakájok, cédákat ölelő hatalmasok.
 Nyugtató vánkossod a tejút-himzésű Táttra,
 kristály-zsindelyes hajlékod
 az Isten lábához békülő havasok.

A mozdony öklétől, az ütköző sínre buktató
 borkesztyűjétől fölhasadt homlokú Attila
 kiállott Erted; a lékozió kötekedőknek,
 halottak fölött hahotázóknak,
 tolvaj törleszkedőknek visszavágott.
 Te tudtad, hogy sziklákat megindító,
 bárányokra boruló kerubszárnyaddal feltöröd
 az értelem dajkáló héját s véded
 a szabadulást életető világot.

Szerelmed tükör-termében forgó nők
 fejedelemasszonya, Léda, táncolt Veled
 a mátkapárokka megingó bálban.
 Jajongott, rángott a fekete zongora.
 Fekete kelyhű liliomok verdestek az éj
 halálfej-csilláros csarnokában.
 Mikor a fiatal Isten megtöretését láttad
 a szánkód fölé borókat bocsátó keresztén,
 kalapodat fáradtan megemelted
 a havat ziháló szélben.
 Házát kitárta előtted a vendéget ölelő Idő,
 hogy fölmagasztalódj az időtlenségben.
 Mennydörgő-vonulású Kárpát-koronás király,
 nem lehet „veréshez szokott fajta” többé a magyar,
 ha a fegyver-állatok torkából kilépve
 a föloldozás bizonyosságában,
 a megméréstés hazájában munkálni akar.

SIMONE WEIL

RENDSZERTELEN GONDOLATOK ISTEN SZERETETÉRŐL*

Nem rajtunk múlik, hogy hiszünk-e Istenben, csupán az áll rajtunk, hogy ne szeressünk hamis isteneket.

Először is ne képzeljük, hogy a jövő színültig teli lesz jóval. A jövő éppolyan anyagból van gyúrva, mint a jelen. Nagyon jól tudjuk, hogy ami belőle javunkat szolgálja, gazdagságot, hatalmat, elismerést, ismeretet szerez, szeretetét azoknak, akiket szeretünk, bőségét annak, amire vágyunk, mind kevés ahhoz, hogy kielégítsen bennünket. Ám azt hisszük, hogy akkor, ha mindebből egy kevéssel majd több lesz, elégedetté válunk. Így képzeljük, mert áltatjuk magunkat. Mert ha egy kicsit jobban meggondolnánk a dolgot, ráeszmélnénk, hogy mindez tévedés. Mint ha betegségtől, nyomorúságtól, balszerencsétől szenved az ember, akkor is azt hiszi, elégedett lesz, mihielyt fájdalma elmúlik. De itt is rá kell jönnie, hogy ez tévedés; mert miközben hozzászokna ahhoz, hogy kinja elapad, máris mást kívánna.

Másodszor, ne keverjük össze a jót a szükségessel. Sok mindenről hisszük, szükségünk van rá, hogy éljünk. Ez gyakran nem így van, hiszen elvesztésüket túlélünk. De ha igaz lenne is, ha elvesztésük halálunkat okozná vagy életerőnk megtörését, ezért még nem javak. Senki nem elégszik azzal, hogy hosszú ideig tisz-

* Pensées sans ordre concernant l'amour de Dieu. Marseille, 1940. X. — 1942. V. közt. (Megjelent Gallimard, Paris, 1962 — 13--20. l.)

tán és egyszerűen éljen. Mindig mást akar az ember. Élni akar valamiért. Annyi is elég, hogy ne hazudjunk, ahhoz, hogy meglássuk, semmi nincs itt, amiért élhetnénk. Képzeli csak el azt, hogy kielégítik minden vágyunkat. Bizonyos idő után kielégületlenek lennénk. Mást szeretnénk, és szerencsétlenné tenne az, hogy nem tudjuk, mit szeretnénk.

Rajtunk múlik, hogy figyelmünket ráirányítsuk erre az igazságra.

Ha nem áltatnák magukat, például a forradalmárok is rájönnének arra, hogy a forradalom beteljesedése szerencsétlenné teszi őket, mert életük értelmét veszítik el. Hasonlóképpen áll ez minden vágyra.

Az emberi élet, úgy amint van, csak hazugsággal viselhető el. Akik elhárítják a hazugságot és inkább tudomásul veszik, hogy az élet elviselhetetlen, de mégse láznak sorsuk ellen, végül is kívülről, egy időn kívüli helyről kapnak valamit, ami lehetővé teszi nekik, hogy olyannak fogadják el az életet, mint amilyen.

Mindenki érzi a rosszat, amely irtózáttal tölti el, és szeretne megszabadulni tőle. A rossz nem nevezhető sem fájdalomnak, sem bűnnek, egyszerre mindkettő, valami közös egyikeben is, másikában is; mert együttesen hatnak, a bűn fájdalmat fakaszt, a fájdalom meg rosszá tesz, és a fájdalomnak és bűnnek e föloldhatatlan keveréke a rossz, melyben akaratunk ellenére vagyunk és borzongunk attól, hogy benne legyünk.

A bennünk levő rossz egy részét azokra a tárgyakra helyezzük át, melyekre figyelmünk és vágyunk irányul. És ezek úgy küldik vissza e rosszat, mintha belőlük származna. Ezért fog el gyűlölet és undor azokon a helyeken ahol eláraszt a rossz. Úgy tűnik szemünkben, hogy maguk a körülmények könnyeztetnek a rossza. Ezért gyűlölik meg szobájukat és környezetüket, a betegek, még akkor is, ha ez a környezet szeretett lényekből áll, ezért néha a munkások is gyáraikat, és így tovább.

De ha a bennünk levő rossz egy részét figyelmünk és vágyunk segítségével egy tökéletesen tiszta valamire vesszük át, az nem piszkolódhat be tőle, tiszta marad, nem háramoltatja vissza e rosszat; így megszabadulunk tőle.

Véges lények vagyunk; a bennünk levő rossz szintén véges; így abban az esetben, ha az emberi élet még továbbnyúlna, teljesen bizonyosak lehetnénk, hogy egy napon, még ezen a világon minden rossztól megszabadulnánk.

A *Miatyánk* kérései végtelenül egyszerűek. Ha nem másért mondjuk el a *Miatyánk*ot, csak azért, hogy figyelmünk tőlünk telhető teljességét szavaira sugározzuk, majdnem egészen bizonyosak lehetünk, hogy ilyképpen a bennünk levő rossznak egy részétől már megszabadultunk, bármily kicsiny legyen is az. Éppúgy, mint ha a Szentostyát csak azzal a gondolattal szemléljük, hogy Krisztus van benne; és így tovább.

Nincs tisztaság e világon a szent tárgyakon és szövegeken kívül, a természet szépségén kívül, ha önmagáért és nem azért szemléljük, hogy képzelgéseinkkel népesítsük be; valamint alacsonyabb fokon, az emberi lényeken kívül, kikben Isten lakozik, és a művészi alkotásokon kívül, melyek isteni sugallatból nyerik létüket.

A tökéletes tisztaság nem lehet más, mint a köztünk jelenlevő Isten. Ha ez más lenne, mint Isten, nem lenne tiszta. Ha Isten nem lenne jelen, sohasem üdvözülhetnénk. Aki kapcsolatot teremtett a tisztasággal, a lelkében rejlő rossz minden borzalma az isteni tisztaság szeretetével alakul át. Ezért volt Mária Magdolna és a jobb lator a szeretet kiváltságosa.

A borzalom szeretetté alakulásának egyetlen akadály a önszeretet; ez teszi gyötrelmessé a folyamatot, melynek során az ember tisztátalanságát a tisztasághoz közelíti. Csak akkor győzelmeskedhetünk ezen, ha bizonyos közönnyel viseltetünk önnön tisztátalanságunkkal szemben, ha készen állunk a boldogságra önmagunkba zárkózás nélkül, azzal a gondolattal, hogy létezik valami tiszta.

A tisztasággal való kapcsolat változást idéz elő a rosszban. A fájdalom és a bűn egyébként oldhatatlan elegye csak vele választható szét. E kapcsolat folytán a fájdalom lassankint nem elegyedik bűnnel, a bűn meg közönséges fájdalommá változik át. E természetfölötti folyamat neve a megbánás. A bennünk levő rossz mintha megvilágosulna az örömtől.

Nem kellett több, csak hogy egy tökéletesen tiszta lény megjelenjék a földön, isteni báránnyá legyen, ki elveszi a világ bűneit, és az, hogy a szét-

porlasztott rössznak lehető legnagyobb része benne gyűjön össze, a szenvedés formájában.

Tökéletesen tiszta tárgyakat hagyott itt magáról emlékként, azaz olyanokat, melyekben jelen van; másképp ugyanis tisztaságukon erőt venne a rosszal való érintkezés.

De az ember nincs mindig templomban és így még inkább kíváncsi, hogy a rossz önmagunkon kívülre helyezésének természetfölötti folyamata a mindennapi élet közepett, főképpen pedig a munkahelyeken is végbemenjen.

Ez csak olyan jelképrendszerrel lehetséges, mely olvasni engedi az isteni igazságokat a hétköznapi és a munkavégzés során, mint ahogy leírt mondatokból értelmét nyerjük annak, amit kifejeznek. Ehhez azonban a jelképeknek nem szabad önkényesnek lenniük, hanem, a gondviselés rendelkezése folytán, maguknak a dolgoknak természetében kell írva állniuk. Az Evangélium parabolái példát adnak erre a jelképességre.

Valójában nagyon is nagy a hasonlóság a látható világ mechanikus összefüggéseken nyugvó rendje és az isteni igazságok között. A nehézkes, mely a földön mindenfajta körülmények között irányt szab az anyag mozgásának, megfelelője a test ragaszkodásának, mely lelkünk törekvéseit irányítja. Az egyedüli erő, mely képes legyőzni a nehézkeset, a nap energiája. Ez az energia száll alá a föld növényeibe, és mert bennünk van, függélyesen nőhetnek, letről fölfelé. A táplálkozás során az állatokba és mibélénk hatol ez az energia; egvedül ez tart állva minket és biztosítja, hogy terheinket vállunkra emelhessük. Tőle ered a mechanikai energia minden forrása, víznek, olajnak és nagy valószínűség szerint kőolajnak körforgása; a nap hajtja motorjainkat, röpíti föl gépeinket, mint madarait. Nem indulhatunk útnak, hogy megkeressük ezt a napenergiát, pusztán elfogadhatjuk. Ő száll le. Beférkőzik a növényekbe, a földi sötétbe vetett magba és a termékenység minden ízével ott van és serkenti a mélyből magasba irányuló mozgást, mely magasra szökken a gabonát vagy a fát. De még az épületfában, a gerendában is ő tartja a függélyes irányt; vele építjük hajlékainkat. A kegyelem mása ő. bűnös lelkünk sötéttségébe ereszkedik, hogy belevájjon és megnyissa az egyetlen energiaforrást, mely ellenpontja az erkölcsi nehézkesnek, a rosszra való törekvésnek.

A földműves munkája nem abban áll, hogy fölkutassa, de abban sem, hogy megkösse a napenergiát. hanem abban, hogy mindenestül hasznosítsa, mint a befogadására alkalmas növények, és hogy nekünk a lehető lekedvezőbb körülmények közt adja át. Az az erőfeszítés, mely e munkára fordítódik, nem tőle származik, hanem az energiától, mely a táplálékkal került belé, azaz ugyanattól a növényekbe zárt és a növényeken táplált állatok húzában levő napenergiától. A jó felé sem tehetünk egyéb erőfeszítést, mint hogy alkalmassá tesszük lelkünket a kegyelem befogadására, és az ehhez szükséges energiát a kegyelem oltja majd belénk.

Szerenével a földműves örökös színésze a szakrális drámának, mely Isten és a teremtés kapcsolatait eleveníti meg.

Nemcsak a napenergia elérhetetlen az embernek, hanem az a képesség is, mely ezt az energiát táplálékká alakítja át. A modern tudomány a klorofillnak nevezett növényi lényegben látja e képesség központját; az antikvítás növényi nedvet mondott klorofill helyett, ami ugyanerre vezethető vissza. Ahogy a nap képmása, úgy a növényi nedv, mely megköti a napenergiát, mely a nehézkeséssel ellentétesen növeszti a növényeket és a fákat, s mely fölkinálta magát értünk, hogy bensőnkben megörödjék és megsemmisüljön és elkezdje életünket; ez a nedv a Fiú képmása, a Szabadítóé. A földművesnek törekvésével szolgálnia kell ezt a képmást.

Ilyen költészet övezze az örökkévalóság fényugarával a földek munkáját. Másképp e munka egyhangúságot eredményez, mely könnyen vezet elbutuláshoz, kilátástalansághoz vagy a legalantasabb kielégülések kereséséhez; mivel a célszerűség hiánya, mely minden emberi állapot nyomorúsága, szembeötlően megnyilatkozik benne. Az ember kimerítené magát a munkában, hogy legyen mit ennie, enne, hogy legyen ereje dolgozni, és egy gondterhelt év után minden ugyanott kezdődne újra. Sosem jutnánk ki a körből.

Az egyhangúságot csak isteni megvilágítással viselhetjük el. Am éppen ugyanezért, az egyhangú élet jóval esélyesebb az üdvözülésre.

REISINGER JÁNOS fordítása

RÓBERT LÁSZLÓ újságíró, a Magyar Rádió és Televízió nemzetközi híró riportere. 1926-ban született Pécsen; a Széchenyi István reálgimnáziumban érettségizik. A pesti bölcsészkar magyar-francia szakán folytat tanulmányokat és az ifjúsági mozgalomban tevékenykedik 1949-ig. A Rajk-pert követően egy ideig segédmunkás, majd a Magyar Rádió, illetve a Népszava főmunkatársa. A 60-as és 70-es években a Magyar Rádió és Televízió római és párizsi tudósítója. Első jelentős riportfilmjeit Vietnámban és Laoszban forgatja (1968–71), ezt követik a Milyenek az olaszok? (1969) és Milyenek a franciák? (1971) című nemzeti karaktert vizsgáló, az önismeret tipikus jegyeit felderítő „film-tesztjei”, valamint a Graham Greene „Csendes amerikai” című regényének motívumait követő riportfilm (1975). A Móra Ferenc Kiadó Kosmosz-sorozatában lát napvilágot Whisky bombával (1971) című riportkönyve, 1977-ben jelenik meg ugyanott újabb kötete, a Hotel Majestic. Jelenleg a Magyar Híradó és Dokumentumfilm Stúdió kötelékében dolgozik. A közeljövőben mutatja be a televízió az 1976-os Eucharisztikus Világkongresszus idején Amerikában készített háromrészes filmriportját az amerikai vallásos gondolkodásról, az egyházak helyzetéről és az egyháznak a társadalom kisközösségeihez való kapcsolatáról.

Munkáit nagyfokú közéleti töltés és felelős társadalmi elkötelezettség jellemzi. Választott témáit tárgyyszerűen, etikai és politikai érzékenységgel dolgozza föl, módszere a társadalmi mikrorealizmus. Arra keres egyenes választ: milyen az egyes ember vagy egyes rétegek, csoportok viszonya a különböző társadalmakban egymáshoz és a nagy egészhez; hogyan ítélnék meg országos horderejű történeket, vagy a saját, mindennapi életüket befolyásoló tényezőket, s milyen döntésekre képesek önmagukért és a társadalomért. Róbert László a párbeszéd közvetítője írásban, hangban, képen: azt kutatja, miképp egyeztetetik össze közös közös érdekeiket az eltérő világnézetű emberek; hogyan boldogulnak egyetértésben a hívők és a nem hívők, amikor az élet és a világ megannyi kérdésére szükségszerűen közös válaszokat kell adniuk.

Nagy figyelmet keltett legutóbb országszerte Tisztelendők (1977) című ötrészes dokumentumfilmje a televízióban. Radevski Teodor és Halász Mihály operatőr társaságában azt vizsgálta, hogyan él tovább a még Gramsci és Togliatti által elindított párbeszéd a mai, feszültségekkel terhes Itáliában. „A film címe ugyan önmagáért beszél — írja egyik jegyzetében —, de számunkra mégsem csupán a hivatalos papi megszólítást jelenti. Ki akartuk vele fejezni a szó etimológiáját is. Csaknem kizárólag olyan papok szólalnak meg a filmekben, akik hívők és nem hívők számára egyaránt tisztelendők. Tiszteletet érdemelnek.” A befejező (V.) rész epizódokat villantott föl egy kiadás beszélgetésből, melyet hosszúsága miatt — tekintettel a műsoridőre — szükségszerűen rövidíteni kellett. Így viszont a beszélgetésben érezhető volt némi szakadozottság, az összefüggéseket itt-ott csak nehezen tudta követni a néző. Talán ez okból kérték olvasóink közül sokan, hogy ezt a keresztényeknek különösen érdekes vitát vagy elhangzott formájában, vagy ha lehet, teljes egészében közöljük. Most eleget teszünk olvasóink kívánságának, közvetítjük a beszélgetés teljes anyagát, mely — véleményünk szerint — a magyar kereszténység és katolicizmus számára is elgondolkodtató és tanulságos, jóllehet a párbeszéd jellegzetesen olasz útfjáról tudósít.

A dialógus résztvevői: Don Michele jezsuita munkáspap, építőipari segédmunkás; a Nápoly melletti Pomigliano d'Arco kommunista járási párttitkára (1. férfi); Emma asszony, kommunista községi kultúratanácsnok; a városi párttitkár, aki tíz évvel ezelőtt még kereszténydemokrata volt (2. férfi); Emma férje, foglalkozására nézve bíró, gyakorló katolikus (3. férfi); Róbert László riporter (R. L.) és mások. Színhely: Pomigliano d'Arco, Nápoly egyik külvárosa.

(h. b.)

TISZTELENDŐK

A párbeszéd útjai Olaszországban

ROBERT LÁSZLÓ riportja

Don Michele: — Arról van szó, pozitív dolog-e, hogy egyes papok együtt dolgoznak a munkásokkal és ezzel közelebb viszik hozzájuk a maguk eszméit.

1. férfi: — Látva kísérletüket, az én véleményem az, hogy ez a reális probléma. Reális, mert a mélyén az a hagyomány rejtőzik, amely régebbi, mint a hasonló nemzetközi hagyományok. Egyfajta szövetség ez, közeledés az egyházi hierarchia részéről az olasz polgári államrend felé. Amikor ezek a papok a gyárakba mennek, azonnal felmerül a kétség: miért is mentek oda? Aztán ha kiderül, hogy ennek társadalmi, politikai tartalma van... a bizalmatlanság megszűnhet. Vannak konkrét esetek, például Rolando atyáé. Amikor Rolando azért, mert belépett a gyárba, kinos helyzetbe került az egyházi hatósággal szemben. Nem akarták többé azt sem megengedni neki, hogy hittant tanítson az iskolákban... A gyári munkások elmentek a püspökhöz tiltakozni Rolando ügyében...

R. L.: — Kommunista, baloldali munkások voltak?

1. férfi: — Mind, mind. Egységes megmozdulás volt, a püspök kénytelen volt meghátrálni, visszavonni a papra vonatkozó tilalmat.

R. L.: — Mi erről a véleménye Emma asszonynak, aki kommunista községitanácsos?

Emma: — Szerintem ez a katolikusok sajátos kísérlete, amit ők a maguk módján hajtanak végre. Például itt Pomiglianóban. Megvallom, sokat hallottam már erről a szervezetről, de azelőtt nem volt vele közvetlen kapcsolatunk.

R. L.: — Az emberektől hallott róla?

Emma: — Igen, és szerintem pozitív a kísérlet, mindenekelőtt azért, mert különösen ma, amikor az emberek kapcsolatokat keresnek és akarnak... alkalmakat arra, hogy együtt lehessenek, hogy bizonyos élményeket gazdagabban, tartalmasabban kapjanak. És azt is meg kell mondani, hogy főleg délen... igen zárt körben élnek, alig van társadalmi kapcsolat... kulturális központok, találkozási alkalmak szinte egyáltalán nincsenek.

R. L. — Vagyis az emberek magányosak.

Emma: — Magányosak. Nem véletlen, hogy nálunk az élet egyéni problémái kettős jelleggel jelentkeznek... külön a politikai és külön a magánélet, a közösség területén. Tehát ez is egy mód az emberek gondolkodásra ébresztésére, hogy lássanak tovább a saját családi problémáiknál... ugyanis bezárkóznak a család — esetleg kiterjedt, nagy család — mégiscsak szűk, zárt körébe.

Don Michele: — Ehhez szeretnék annyit hozzátenni, hogy például a Pomigliano-i kísérlet, ahol foglalkoztak az egyes lakónegyedek kérdéseivel — tulajdonképpen a mi munkánkkal egyidőben kezdődött. Amikor a terület iparosítási folyamata megindult — és átalakult a társadalmi rend, háttérbe szorultak a régi uralkodó rétegek...

2. férfi: — Tehát az igyekezet, hogy bejussunk a munkáskörzetekbe, összeegyeztetett, közös törekvés volt. Mert a város peremén épült lakónegyedek embereit, amint kiléptek a gyárból, könnyebben megnyerte magának a klérus, a vallásosságukra támaszkodva, mint mi, akiknek nehezebb volt hozzájuk közel kerülni. De így ezzel a kísérlettel az éppen adódó közérdekű társadalmi kérdésekre együtt kereshetjük a megoldást.

3. férfi: — A katolikusokról és marxistákról beszélünk. Itt felmerül jó néhány kérdés, amelyekről nem is lehet vitatkozni. Az egyik az elméleti, filozófiai probléma, amely mind a marxizmus, mind a katolicizmus alapvető lényege. Így ma, azt mondanám, mi olasz kommunisták a katolikus vallással vagy filozófiával szemben tiszteletet tanúsítunk. Tiszteletben tartjuk különösen, amikor elismerjük, hogy a két különböző ideológiában eltérő elvek akadnak, de politikai téren viszont vannak olyan azonosságok, amelyeket a maguk valóságában el kell fogadni.

Mondok egy példát. Vitatkozunk most Olaszországban az abortusz-törvényről — ez része volt a válásról szóló törvénynek is. Mi kommunisták, filozófiai állás-

foglalásunk alapján tiszteletben tartottuk kezdetől a katolikusok interpellációját... csak éppen felvetettük a kérdést, hogy tekintsék adott társadalmi ténynek, és egymás elveinek tiszteletben tartásával találjunk megoldást, amely nem sérti sem az egyik, sem a másik világnézetet. Íme, ez az egyik probléma. A második, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a filozófiai elemeket, vagy gondolatokat, amelyeknek megvolt a maguk súlya az életben, a társadalom fejlődésében, tehát a politikai életben is. A marxizmus önmagában is szilárd világnézet és elsősorban a társadalom gazdasági szervezetének problémáit veti fel, az ezekből szükségszerűen következő elemeket — vagyis pontosan tudja, mi a társadalmi fejlődés leglényegesebb alapeleme. A katolicizmus viszont, bár vannak meglátásai, amelyek közül néhányat tiszteletre méltónak is nevezhetünk, — a politikai életben túlságosan összefonódik a társadalmi, politikai rend bizonyos erőivel, amelyek a konzervatív álláspontot képviselik.

Az utolsó 30 évben, a felszabadulás óta állandó harcnak lehetünk tanúi az olasz társadalomban — a katolikus vallást támogató erők politikai tényezővé váltak — a kereszténydemokrata párt révén. A vallás képviselte az egyházi hierarchia, amely összefonódik a társadalom vezető rétegeivel. És 1948 egyik nagy jelentőségű eseménye — sok mástól eltekintve, amit most nem említek — pontosan az a támadás volt, amit a kereszténydemokrácia az egyházi hierarchia nyílt támogatásával a kommunista párt ellen intézett... Többek között arra hivatkozva, hogy ez a párt meg akarja szüntetni a vallást.

Meg kell mondani, hogy a Kereszténydemokrata Párt nemcsak az egyházi hierarchia iránt ébresztett bizalmatlanságot a tömegekben, hanem a papok iránt is. Tehát a marxisták és a katolikusok között eleve fennáll bizonyos fajta bizalmatlanság. Nem elsősorban a katolikusok iránt bizalmatlanok a kommunisták, hanem az egyház állásfoglalása, mint politikai tényező iránt az olasz közéletben. Az egyház tehát kénytelen volt álláspontjait helyenként módosítani.

A magyar fiatalok már új társadalomban születtek, ahol a klérus hatását, a papokkal való kapcsolatokat nem ismerhették meg olyan formában, ahogy az Olaszországban ma is eleven valóság. Magyarország fejlettebb társadalom, ahol — ha még nem is minden társadalmi problémát, de majdnem mindent megoldottak, tehát sokkal helyesebb bírálati alapjuk van, — viszont meg sem érthetik, mit jelent az egyházzal való kapcsolat Olaszországban, ahol a klérus és a társadalom egészen más kapcsolatban van egymással. Az olasz egyház alkalmazkodni igyekszik ahhoz a realitáshoz, amely a súlyos társadalmi igazságtalanságokban fejeződik ki mindenekelőtt.

Don Michele: — Franciaországban, amely szintén kapitalista ország, más azért a helyzet. Jugoszláviában egészen más — több keleti országban még nem jártam, mindenesetre a több helyen szerzett tapasztalataimból a következőket szűrtem le: miután Olaszországban egy integrációs helyzetből kell kiindulnunk, különösen nekünk, papoknak, — mi jezsuiták, akik hajlamosak vagyunk az alkalmazkodásra, könnyen bele is illeszkedünk a valóságos világba, társadalomba. Ennek ellenére sokszor úgy harcolunk, hogy nem vesszük figyelembe a valósággal való szükségszerű kapcsolatot, pedig az kell ahhoz, hogy átfogó és békés vita alakulhasson ki a különféle nézetek között. Még a baloldali papok közül is kevesen képesek objektív szemmel nézni a környező valóságot. A kapcsolatokat a pártokkal, például! A kommunista párttal szinte szakadáshoz vezettek, hisz mit mondhat az egyház? „Mi, akik eddig kizsákmányoltunk másokat, most harcoljunk a kizsákmányolás ellen? Ez hipokrita állásfoglalás...”

Ami engem illet: én elsősorban falusi embernek érzem magam, falun születtem, dolgoznom kellett a kenyérért, akár a szüleimnek, és csak azért tanulhattam, mert apám nagy áldozatokat hozott — aztán valahogy elhivatottságot éreztem a papi pályához.

Egy hang: — Nálunk falun így mondják: van négy gyerekem, meg egy, aki diák... vagyis egy gyereket tudnak taníttatni...

Don Michele: — Nálunk a családban tulajdonképpen senki sem akarta, hogy pap legyek, de most nem erről van szó. Akkor kerültem új helyzetbe, amikor Nápolyba mentem, 1966-ban. Először tanulni, aztán papnak... és a pályám során magam körül meg kellett látnom bizonyos jelenségeket. Megértettem, hogy a pap ma vagy olyan, mint akármelyik másik ember, vagy nem tölti be a hivatását. Feladatom tehát nem az, hogy most pap legyek, hanem hogy úgy dol-

gozzam, mintha munkás, vagy bármi egyéb foglalkozású ember lennék. Újra meg kell hódítanom a hitemet, át kell értékelnem, miután olyan vagyok, mint mindenki más.

Egyenesen csodálkozom, ha valaki megkérdi: neked diplomád van, és most munkás lettél? Számomra ez természetes.

Egy hang: — Vagyis felismerted az egyenlőség elvét. Katolikus vagy, de az életet másképp nézed, mint az egyházi emberek általában.

1. férfi: — Azt is ki kell mondani, hogy az átlagember az egyház szerveztével és képviselőivel szemben azt érzi, vagy legalább nemrég még érezte, hogy azok kívülállók, sőt talán egyenesen ellenségek, mert Olaszországban az egyház mindig az államrend támogatója volt. Hogy itt van a Vatikán, az nagyon sokat számít. Én... katolikus voltam, de azt az elvet vallottam mindig, hogy az egyszerű embereknek le kell küzdeniök bizonyos bizalmatlanságot az egyházzal szemben, és a papokkal szemben is. Úgy élek, ahogy a vallásom diktálja — és akkor lassan oldódik a bizalmatlanság... de hogy reagál erre a katolikus ember?...

A másik probléma: mit jelent katolikus ember számára politizálni? A papnak teszem fel a kérdést: a II. vatikáni zsinatnak ez szinte határozata. Olaszországban nagyon elavult gondolkodásmód uralkodik. Isten népe, vagyis a hívők közömbös, irányított tömeget jelentettek, a szó szoros értelmében alárendeltek voltak, a hierarchia irányította őket. Most ez a helyzet enyhült, tehát Michelének igaza van, amikor azt mondja: „én ebben az új értelemben érzem magam papnak, hogy egyszerűen épp olyan ember vagyok, mint akárki más”. De a kérdés, amit itt felvetek, ez: mit jelent a katolikus hívő számára politizálni, milyen értelemben tud katolikus és egyben politikus gondolkodású ember is lenni?

R. L.: — Szeretném tudni, ha a jezsuiták hallanák ezt a vitát, — mit mondanának ők?

Don Michele: — Olaszországban van egy kisebbség, amelyik egy bizonyos külön világban él és másképp látja a dolgokat. Mi úgy gondoljuk, hogy a kereszténység ma nem egyfajta kultúrát, civilizációt jelent. Hanem olyasmit, ami bármilyen kultúrához, civilizációhoz alkalmazható. Tiltakozom, amikor folyton ezt ismétlik: „katolikus, katolikus” — a fejem belefájdul, mert ezt így nem fogadom el. Ha egy katolikus például Indiában születik, magába fogadja a hindu kultúrát. Ha Kínában születik, akkor a kínait. Ha polgári környezetben születik, polgári kultúrát ismer meg, ha viszont proletár környezetben látja meg a napvilágot, proletár kultúrát kap, erről nem is lehet vitatkozni. A katolicizmus nem egyfajta szilárd kötőanyag. Hiszen Közép-Keleten keletkezett és azonnal áttelepült a görög és latin, nyugati kultúrvilágba. Ez az én kiindulási pontom az ilyen vitáknál.

R. L.: — Az én problémám az, hogy amikor proletár kultúráról beszélünk, figyelembe kell vennünk, hogy vannak proletár rétegek, amelyek sajnos — önhibájukon kívül — nem szerezték meg a proletár kultúrát.

Don Michele: — Szerintem a proletariátusnak megvan a maga kultúrája. Még nem mindenki szerezte meg, önhibáján kívül, ahogy László helyesen mondta.

1. férfi: — Talán nem fejeztem ki magam világosan, ez a válaszodból látszik. Az, hogy „katolikus” nem olyan kategória, amit ideológiai, antropológiai, kulturális vagy más kategóriák közé lehetne helyezni... Nem kulturális kategória, semmiképpen... A probléma pontosan az, hogy milyen a kapcsolata a katolikusnak a világgal, amelyben él, és itt térhetünk vissza az alap-problémához. Hogyan lehet egyidejűleg katolikusnak lenni és marxistának nyilvánítani magunkat... a politikai gyakorlatban?

Don Michele: — Ebben ma szabad választási lehetőség van, hiszen sok katolikus ezt teszi, nem? Katolikus világnézeti alapokon állva élni a mai világban... ez szinte magától adódik. Becsületesebbnek kell lennünk ebben...

Emma: — Vannak bizonyos ellentmondások itt. Bizonyos ifjúsági mozgalmak bontakoznak ki, amelyek nem is akarnak új formát adni, vagy keresni a vallásosságnak. Ez egyfajta kulturális elmaradottságot tükröz, negatív tartalma van annak, amikor egy katolikus úgy jelentkezik Olaszországban és nemcsak itt, mint a régi eszmék hirdetője. Ha azonban a katolikus életforma elhivatottsággal, de egyben más tartalommal is telítődik, — mint például az a kísérlet, amit ti végeztek, akkor másképp kell az egész problémát megítélni, sőt: tisztelettel kell nezní a katolicizmusra...

Don Michele: — Külön szemlélték a kérdést. Itt a katolicizmus — és azt akarják ráhúzni az egyes emberekre. Én ezzel nem értek egyet... A katolicizmust ma teljes történelmi áttekintésben kell felfogni, mert az így igaz, el kell ismerni, tagadhatatlan tényeket tartalmaz. Volt benne skolasztika, reformáció, olyan korszak, amikor elszakadtunk a környező világ valóságától, nem követtük a reális fejlődést... Abszurdum volna ezt nem átlátni, mert így igaz. De most ekként vetődik fel a kérdés: az igazi kereszténységnek ma szüksége van arra, hogy önmagába zárkózzék? Vagy éppen valami újat kell kifejeznie — és a katolikus ember éppen olyan, mint a többi ember, csak vallásos is. Lehetek én munkás, egy a sok közül... egyforma azzal, aki mellettem dolgozik... nem számít, hogy pap vagyok, talán valamivel többet tanultam, műveltebb lehetek, — ő esetleg ezért kevesebbnek érzi magát nálam...

2. férfi: — De nem azért, mert pap vagy! Ha mondjuk orvos volnál, ugyan-e lenne a helyzet. Viszont az előbb mondtuk, hogy a család társadalmilag is előre lépett, ha egyik gyerekükből pap lett.

Emma: — A paraszti gondolkodásban azt, hogy valaki pap, egyfajta messziségnak tekintették... Eltávolodunk az alaptémánktól, ez pedig a kapcsolat a marxizmus és a katolicizmus között. Szerintem eredményes, hasznos volt elolvasni annak a filozófusnak a művét — a nevére sajnos nem emlékszem —, aki kifejti, hogyan lehetséges, hogy a katolikus ember marxista legyen. Szerintem helyesen mondja, hogy aki a katolicizmushoz elérkezik, az bizonyos emberi dimenzióba jut, ahol átveszi a kulturális örökséget, és egy ideológiai alapállást, amit nem szabad mereven értelmezni. Nem eleve rosszhiszemű más világnézetekkel szemben, hanem olyan értékeket hordoz, amelyek metafizikai jellegűek, túlmutatnak a politikai eszméken. Ha marxizmusról beszélünk, egyfajta gyakorlati tényről szólunk, politikai gyakorlatról, mely az emberi lélekben gyökerezik történelmi jellegű tényként...

Don Michele: — És morális alapokon akar új társadalmat felépíteni!

Emma: — Nem látok ebben ellentmondást, magamban sem érzek ilyesmit, mert mint a valóságos történelmi világban élő ember, felfogom a valóságot marxista szempontból, megtanulom konstruktív elemeit és mindazt, ami ezekből következik, éppen azért, hogy megértsem a realitásokat, igyekezzem azokat átalakítani. Mint ember pedig, a magam emberi mértékeivel egyetértek a mindenki számára megvalósítandó fejlődéssel, és ez nem lehet ellenére semmiféle istennek, hívják akár Mohamednek, Allahnak, Jehovának, vagy ahogy akarjátok... A minőségi tartalom a politikai alapról indul, a társadalmi helyzetből, sötétebbi, és teljesen mindegy, aki helyesen politizál, annál mindegy, hogy egyben vallásos-e, vagy sem. Nem látok ebben ellentmondást.

Don Michele: — Én sem, hiszen teljesen egyetértünk.

3. férfi: — Én katolikus vagyok és őszintén szólna meglehetősen nehézségek árán tudom hitemet gyakorolni. Ugyanakkor azonban politikai téren... odafigyelek a marxizmusra. Nem vagyok marxista, olyan nem, aki átgondolta volna ezt az ideológiát, bebizonyította volna, hogy követi... Éppen ezért szeretném megérteni, hogyan lehet a kettőt összeegyeztetni.

Don Michele: — Gondoljunk először is a kettős jellegű kultúrára, amit itt látunk. Hiszen végső soron mit tett a marxizmus? A szorosan vett individualista, privatista, ősidőktől létező kultúrához Marx hozzáadott egy egészen másfajta kultúrát. A marxizmus megjelenése előtt nem lehetett szociológiai és — mondjuk így — komplex analízist adni a problémákról. A kultúra ugyanis individualista jellegű volt, a maga szűk kis világába zárkózott. A marxizmus hatalmas eszközt adott, véleményem szerint, az elemzéshez, a valóság elemzéséhez.

R. L.: — Politikai és szociológiai téren. De tegnapelőtt épp maga mondta, hogy azért van itt, mert ezek az emberek, az Alfa Sud dolgozói jobban hasonlítanak ön szerint Isten gyermekeihez... Ideológiai téren ez nem ugyanazt jelenti!

Don Michele: — Igen, most valóban fontos kérdéshez érkezünk... Meglehetősen bonyolult volt, amit eddig mondtunk. Nos, szerintem világos, hogy ha én 1200-ban lettem volna keresztény, olyan típusú kultúrában éltem volna, ahol nem juthat eszembe a marxizmus. Még a gyökerei sem voltak meg a kibontakozáshoz... úgy értem, hogy Marx tanai nem öncélúak, általában értelmezhetjük így a kérdést. A történelemnek itt megvan a maga jelentősége...

Emma: — A közösségekről, egymás mellett élésről, ezekről a dolgokról szeretnék valamit mondani. Ilyen törekvések a középkorban is voltak — különösen a paraszti rétegekben. Nemcsak kísérletek, valóságos összefogások az uralkodó társadalom ellen. Tudom, az ideológiai tartalmuk más volt, de a gondolkodásmódjuk az életformáról...

2. férfi: — Ő azt mondja: a vallás, a katolicizmus komplex nézőpont, melynek alapja a hit —, nem a társadalom egy meghatározott szervezete, hanem a vallás önmagában. Ez a vallás, amit a történelem során a katolicizmus hirdetett, megszületésétől máig — bizonyos ellentmondást tartalmazott. Vagyis hirdette az emberek közötti egyenlőséget, igazságosságot, politikai téren azonban azokkal az erőkkel szövetkezett, amelyek önmagukban ellentmondásban álltak magával a vallással, a katolikus hittel. Mindazzal, amit a katolicizmus hirdetett.

Emma: — Nyilván, mert az egyház már nem a kisebbség, a szegények, elnyomottak szervezete volt, hanem hatalomra jutott, a római birodalom helyébe lépett — hiszen Olaszországban évszázadokon át az egyház, a pápaság gyakorolta a hatalmat. Szükségszerű, hogy a hatalom birtokosai összefognak...

1. férfi: — Ma azonban látunk egy egészen másfajta szervezetet is, a marxizmust: ez a társadalomban azoknak az erőknek a szervezkedéséhez ad eszközt, amelyek elkülönülnek az uralkodó társadalmi rendtől, előtérbe állítva az egyenlőséget, igazságosságot igazí értékeit. Ez a katolicizmus tartalma is. Ha a feudális, vagy a polgári társadalomban, vagy a liberális kapitalizmusban voltak is ellentmondásos elemek, — a marxizmussal, bár különböző világnézeti alapokon állnak, az egyház újra megkísérelheti helyreállítani az igazságosságnak azokat az elveit, amelyeket mindig hirdetett. Csakhogy eddig a társadalom fejlődésével ellentmondásban volt, ez a lényeg.

3. férfi: — Akkor miért van mégis ellentét, törés, kettősség, feloldhatatlan ellentmondás abban, hogy valaki katolikus is, meg marxista is?

Don Michele: — Hiszen én éppen ez ellen tiltakozom, ennek nem lenne szabad így lennie. Sajnos az egyház jelenlegi kultúrája — mind a felső, mind a legalsó rétegekben — ellentétbe állít olyan tényezőket, amelyek pedig eleve nincsenek ellentétben egymással. Nem elemzik igazán mélyen a kérdést, szerintem ez az oka.

Emma: — Az Evangéliumban is olvashatunk kettős lélekről, — az ember azt a gondolkodásmódját állítja előtérbe, amelyik kényelmesebb. Például itt van a hit: tudatos vagy nem tudatos. Amikor az Evangélium alázatosságot hirdet, hogy annak, aki megüt, tartsd oda a másik arcodat is, fogadd belenyugvással a szenvedést, mert nem itt a földön nyered el jutalmadat, hanem a túlvilágon, sőt minél többet szenvedsz, annál jobb, — akkor ez a lélek kerül előtérbe. „Boldogok, akik szenvednek...”

Nyilván más típusú tanítás ez, vallásos tanítás, — amely bizonyos ponton túl már nem korlátozódik egyszerűen csak az emberek egyéni sorsára. hanem végső megoldást ígér mindazokra a problémákra, amelyek az életben adódnak... De az Evangéliumnak van egy másik gondolata is. Krisztus kikergeti a kufárokat a templomból, elítéli a gazdagokat, a farizeusokat, azt mondja, a szegényeké a mennyek országa, és így tovább — hát ebben van a „kettős lélek”, a „kettős jelleg” — vagyis több arculata van az Evangéliumnak. Az a társadalmi osztály, amely egyeduralomhoz jutott, kiválasztotta belőle a neki megfelelő elemeket és elvetette a többi. Az egyház, mint uralkodó hatalom, arra akarta megtanítani a szegényeket, hogy „tartsák oda a másik arcukat is” és „nyugodjanak bele sorsukba”. Ez még nem jelenti azt, hogy másfajta tartalom ne volna az Evangéliumban.

Don Michele: — Nem arról van itt szó, hogy milyen elemeket tartalmaz, milyeneket nem. Ha kezünkbe vesszünk egy könyvet, azt kell megnéznünk, hogyan van írva. A Biblia helyszínein sémita környezetben vagyunk, Jézus Krisztus nem beszélhetett a történelmi körülményektől elvonatkoztatva, saját környezetén kívüli dolgokról, ez hamis lett volna.

3. férfi: — De meghatározott vallásos vízió átt beszélt...

Don Michele: — Nyilván, igen. Itt van tehát a társadalmi ellentmondás. Jön a marxizmus és azt mondja: most egészen másképp kell néznetek a világ jelenségeit, és kész... Nos, szerintem ilyen ellentmondás nem létezhet.

Emma: — Így van! Tökéletesen egyetértünk!

2. férfi: — Nem szabadna léteznie, és bármiféle értelmezésen túl pontosan itt kell keresni a közeledést a kétfajta világnézet között.

Don Michele: — A probléma lényege szerintem, hogy a katolicizmus a mai világban létezhet, vagy nem létezhet? Ha nekem a társadalom igazságosabb berendezéséért kell harcolnom, — nem mint katolikus veszek részt ebben! Véleményem szerint ez az alapvető — ha nekem egy kerület jobb életéért kell valamit tennem, egy cseppet sem érdekel, hogy azt mondjam: „azért teszem, mert katolikus vagyok”. Lehet, hogy sokan nem értenek velem egyet, de nekem ez az álláspontom. Sose mondanám valakinek: „Idefigyelj, én katolikus pap vagyok, tehát neked ezt meg kell csinálnod...”

3. férfi: — Mégis mély vallásos hittől vezéreltetve cselekszel.

Don Michele: — Ez igaz.

1. férfi: — Tehát bizonyos történelmi alapokból indulsz ki, és harcolsz az ellen, ami teljesen megsemmisítheti ezt a történelmi alapot.

2. férfi: — Katolikus történelmi háttér áll mögötted, jóllehet annak bizonyos részeit én bírálattal szemlélem. Hogy te ezeket a benső ellentmondásokat hogyan oldod fel magadban, az engem nem érdekel. De én épp a kulturális történelmi múlt tartalma miatt tartom tiszteletben ezt a világnézetet, és keresem vele az érintkezési pontokat. Nem akarok átmenni a másik táborba és azt mondani: „Eddig volt mindez, többé azonban nem létezik számomra”. Veszedelemes az ilyen állásfoglalás.

Don Michele: — Ha nekem harcolnom kell például a nápolyi barakk-lakókért, hogy rendes házakban élhessenek, akkor nem érdekel, hogy pap vagyok, vagy nem. Velük érző ember voltam, és harcoltam a lakásokért, mert abban az adott történelmi pillanatban erre volt szükség. Hogy emberek tisztességes körülmények között élhessenek. Ha ezt nem teszem, akkor *mint ember* kerülök szembe a saját lelkiismeretemmel.

1. férfi: — Ez egyben politikai harc.

R. L.: — És egyben filozófiai tényező is.

Don Michele: — Természetesen. A politikai harc engem lelkesít és reményekkel tölt el — és ebben vallásos tartalmat is találok. Ha pedig valaki együtt harcol velem, annak nem mondom: „Olyannak kell lenned, mint én vagyok”. Ez nem érdekel. Mert ha a társam megérti, hogy cselekedeteim mélyén más tartalom is rejlik — azt neki magától kell megértenie. De lehet, hogy nem érti, és az sem baj.

(Fordította KARSAI LUCIA)

HONISMERET

VAS JÓZSEF

MIK AZOK A HITELESHELYEK?

A hiteleshelyek és az oklevelek szorosan összetartozó, egymást kölcsönösen kiegészítő fogalmak. Egyiket a másik nélkül megérteni nem lehet. Ezért a fenti témával kapcsolatban meg kell vizsgálnunk: Kik adtak ki nálunk okleveleket? Mik és hányfélék a hiteleshelyek? Milyen szerepet töltöttek be hazánk történetében? És mit köszönhetünk nekik? Ezekre a bonyolult és részben még tisztázatlan kérdésekre a szakirodalom — (elsősorban: *Eckhart Ferenc*, Hiteles helyeink eredete és jelentősége. Századok, 1913:640; *Szentpétery Imre*, Magyar oklevéltan. Bp. 1930; *Kumorovitz Bernát*, Turul, 1928; Szent Norbert Emlékkönyv 1934; *Papp László*, A hiteleshelyek története és működése az újkorban. Bp. 1936; *Mezey László*, Jubileumi tanulmányok. I. Pécs, 1967. 53.) — figyelembe vételével adható meg a válasz.

KIK ADTAK KI OKLEVELEKET? Az oklevél kettős jelentésű szó. Régebben kizárólag olyan írásban foglalt szerződés (*litterae, instrumentum*) volt, amelyet a felek valamely jogi jelentőségű tény kinyilvánításakor kötöttek azzal a céllal, hogy megállapodásuknak bizonyosságául szolgáljon. De újabban oklevél az olyan okirat (*diploma*) is, amellyel az arra jogosult oktatási intézmény igazolja, hogy a megnevezett személy a megkívánt szakismereteket elsajátította, ezért a szakképzettségének megfelelő munkakör betöltésére jogosult.

Szerződésen alapuló okleveleket nálunk a XI. és XII. században csak a királyok adtak ki. De ezek többsége nem eredeti, hanem későbbi átírásban maradt ránk. Ezért sok bennük a szövegromlás és a szándékos betoldás (*interpolatio*), sőt nem ritkák a hamisítványok sem. Ezekkel a nem hiteles oklevelekkel *Szentpétery Imre* (Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke. Bp. 1923.) és *Karácsonyi János* (Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Bp. 1891, Hamis és hibás keletű okleveleink 1400-ig. Bp. 1902) foglalkozott részletesen.

Az oklevélírás virágkora a XIII. század elejétől Mohácsig tartott. Az írásbeliség rendszeresítése miatt már III. Béla (1173–1196) idejében jelentősen megnőtt irántuk az érdeklődés (Vö. *Mezey László*, A hiteleshely... és III. Béla szerepe. Klny. Mem. Saec. Hung. I. számból). A bizonyító erejük hamarosan perdöntő lett, és így jogi életünknek nélkülözhetetlen tényezőivé, jogbiztosító eszközeivé (*instrumentum*) váltak. Ennek tulajdonítható, hogy ugrásszerűen emelkedett az oklevelet igénylők száma is, akiknek kéréseit az időközben állandó jellegűvé szervezett királyi kancellária (iroda) nem győzte teljesíteni. Annak ellenére sem, hogy IV. Béla (1235–1270) uralkodása alatt már három főtisztviselő működött benne. A kancellár, aki érsek vagy püspök volt, az irodát vezető alkancellár, rendszerint a székesfehérvári prépost és az oklevelek kiállítását végző nótárius vagy jegyző. Az Anjouk (1308–1382) és Zsigmond (1387–1438) korában pedig francia, nápolyi és német mintára egy nagyobb vagy fő (*maior*) és egy kisebb vagy titkos (*minor*) kancellária is volt az országban. Leginkább ezzel a hirtelen megnövekedett nagy forgalommal magyarázható, hogy nálunk a középkorban nemcsak a királyi kancellária, hanem a különféle egyházi (érsekek, püspökök, apátok stb.) és világi hatóságok (nádor, országbíró, tárnokmester, az erdélyi vajda, a szlovén és a horvát bán, a vármegyék és a városok, stb.) sőt magán személyek is állítottak ki okleveleket. De a tömeges jellegű okleveles gyakorlatot elsősorban a közhitelügyi intézmények, az ún. hiteleshelyek (*loca credibilia* vagy *authentica*) bonyolították le az egész országban.

Csak az újkor elején változott meg a helyzet, mert az egyházi és világi hatóságok oklevélkiadó jogköre gyakorlatilag már a hódoltság idején megszűnt. A királyi kancelláriát pedig a Habsburg királyaink 1526 után Bécsbe helyezték és központi kormányhatósággá (főkormányzósékké) szervezték át, amelynek élén a főkancellár, a mindenkorí esztergomi érsek állott. Tagjai közé pedig a két alkancelláron kívül tizenkét, főpapi és főúri rendből kinevezett tanácsos tartozott. A bécsi királyaink ezen a főkormányzóséken keresztül gyakorolták uralkodói jogukat a hadügy és a pénzügy kivételével egészen 1848-ig. Az önkényuralom idejére hatályon kívül helyezték. Az októberi diploma (1860) visszaállította ugyan, de a kiegyezéskor (1867) végleg megszűnt. Ezért elmondhatjuk, hogy hazánkban az újkor elejétől a közjegyzőségek megalakulásáig (1874) egyedül a hiteleshelyek bonyolították le mind az oklevélkiadással, mind a közigazgatással kapcsolatos ügyeket.

A HITELESHELYEK MÚLTJÁBÓL. A hiteleshelyek a magyar jogi életnek a közjegyzőségekhez hasonló, de egészen különleges, Európában sehol másutt meg nem található egyházi testületei voltak, amelyek előtt a magánfelek szerződést kötöttek, vagyis jogi kötelekre léptek egymással és erről a testület jogbiztosító eszközként (*instrumentum*), saját pecsétjével ellátott oklevelet adott nekik.

Ez a meghatározás azonban némi kiegészítésre szorult, mert a magyarországi hiteleshelyek nem egyszerű közjegyzőségek és nem is csak egyházi testületek voltak. Nem voltak egyszerű közjegyzőségek, írja *Mezey László*, bár a működésük elsősorban magánjogi viszonyok írásos rendezésére (birtokügyek, magánjogi megállapodások, végrendeletek, stb.), tehát magánoklevél-adásra terjedt ki, de ezen az adminisztrációs közreműködésen túl, nemegyszer közjogi tények (pl. békekötési szerződés) írásba foglalását is vállalniuk kellett. Vagyis a magyarországi hiteleshelyek egy intézménybe fogták össze a közjegyzőségek, a kataszteri hivatalok és

egyéb közigazgatási szervek működését. Nem voltak csak egyházi testületek sem, állítja ugyancsak *Mezey László*, bár káptalani vagy konventi kollektívába tartozó, egyházi személyekből álltak, de egyházi munkakörökön túl, a világi hatóságok munkakörét is ellátták. A magyarországi hiteleshelyek tehát egyszerre voltak egyházi és világi testületek. Az viszont kétségtelen, hogy eredetüket tekintve csak egyháziak lehettek, mert nem a világi, hanem az egyházi hatóságok, a káptalanok és a konventek szervezték meg őket és ezek keretein belül fejtették ki tevékenységüket.

A káptalan a püspököknek kanonokokból álló tanácsadó testülete, a konvent pedig egyes szerzetes házaknak szavazati joggal rendelkező vezetősége. Voltak tehát világi papokból és szerzetesekből álló hiteleshelyek. Az előbbiek székes- vagy társaskáptalanban, az utóbbiak meg a szerzetesek számától függően, kisebb vagy nagyobb konventekben működtek. A XIII. század elején a püspöki székhelyhez tartozó székeskáptalanokból 15, az egyéb helyeken (Arad, Buda, Székesfehérvár, stb.) felállított társaskáptalanokból meg 10 tevékenykedett az országban. Mivel a kisebb konventek hiteleshelyi működését az 1351. évi törvény megszüntette, a bencéseknek 18 helyett csak 11, a premontrei rendnek 10 helyett 6, a johannitáknak pedig 8 helyett 3 nagyobb konventje adhatott ki oklevelet. A hiteleshelyeink száma tehát a XIV. század közepén 61-ről 45-re esett vissza. Ennek ellenére a középkor folyamán kezdetben kerek számban 70, később pedig 50 hiteleshely működésével lehet számolnunk, mert 1 apácakonvent (Torna) és néhány dalmát meg horvát konvent is rendelkezett oklevélkiadási joggal.

Ez a szám azonban az újkortól kezdve tovább csökkent, mert a hódoltsági területen egyáltalán nem működhettek sem a káptalanok, sem a konventek. A török hatóságok ugyanis az egyház birtokait állami vagyonná nyilvánították és ezáltal intézményeink létezését lehetetlenné tették. Sőt a királyi Magyarország területén is visszaesés mutatkozott, mert csak 17 székes- és 2 társaskáptalan, továbbá 6 konvent (3 bencés és 3 premontrei) működött rajta, beleszámítva az oda menekült hiteleshelyeket is. Erdélyben pedig összesen kettő: a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent. A XIX. század közepéig tehát, a törökök kiűzése után alapított püspökségek káptalanaival együtt, a középkori 50 helyett 30 hiteleshely látta el a birtokigazolások (*neoaquistica commissio*) következtében nagyon is jelentőssé vált okleveles gyakorlatot. A többiek, részint anyagiak hiányában, részint a fegyelem lazulása és a zavaros közállapotok miatt elnéptelenedve, alkalmatlanná váltak munkakörük betöltésére.

Szerencse, hogy a megmaradt, de sok anyagi és szellemi nehézséggel küzdő hiteleshelyeknek segítségére siettek a vármegyék és a városok. Az előbbiek prokurátorai kezdetben csak a vármegye előtt folyó perekben vállaltak szerepet. Az utóbbiak hatóságai pedig kizárólag a városi polgároknak állítottak ki okleveleket. Később azonban a vármegyék megelőzték a városokat, mert jogkörük állandóan bővült. Természetesen a hiteleshelyek rovására, amelyek a XIX. század derekán egyre inkább korszerűtlenek lettek, és elérkeztek hanyatlásuk utolsó állomásához. Bécs ugyanis 1850-ben az oklevelek kiállításának jogát a vármegyékre ruházta át, 1855-ben pedig, az alkotmány mellőzésével, életbe léptette a közjegyzői intézményt. A magyarság azonban ezt nem vette tudomásul, hanem a passzív rezisztencia szellemében továbbra is ragaszkodott a hiteleshelyekhez. Még a kiegyezést követő, 1868. évi országgyűlés is fenntartotta őket. Pedig feleslegesek voltak, mert a hivatalos hatóságok úgysem ismerték el működésüket. Így aztán napjaik meg voltak számlálva. Pusztulásukat azonban mégsem az önkényuralom, hanem a végelgyengülés okozta. Elfogadható tehát az 1874. évi törvény megállapítása: "...a hiteleshelyek már előregedtek és képtelenek eddigi munkakörük ellátására". Hét-száz éves örökségüket a magyar királyi közjegyzőségek vették át, nekik pedig csak a levéltáraik gondozása maradt.

A SZERVEZETÜK FELÉPÍTÉSE. A hiteleshelyek felelős vezetője a káptalanoknál a *lector* (olvasókanonok), a konventeknél meg általában a *prior* (előljáró) volt. Kivéve a premontrei rendet, ahol ezt a tisztséget a *custos* (őr, felügyelő) töltötte be. A lector egyéb munkaköre a középkorban nálunk is ugyanaz, mint a nyugati káptalanoknál a *scholasticus*oké (*schola*: iskola), tehát ő a káptalani iskola vezetője, igazgatója, akit távollétében rendszerint a *sublector* (*magister*) helyettesített. A konventi hiteleshelyek felelős vezetőjének (*prior*) és helyettesének (*subprior*) teljes munkakörét nem ismerjük pontosan, mert szerzetes rendenként változott. De az tény, hogy a hiteleshelyek vezetői a középkorban még sze-

mélyesen végezték az oklevelek kiállítását és csak néhol alkalmaztak nótáriust a szorosan vett írásbeli munkák végzésére. Viszont az újkorban a kancelláriának már csak irányítói, főnökei voltak. A gyakorlati vezetést a nótárius vette át. Magától értetődik, hogy az oklevéldíjak a konventnél a közös kasszába kerültek, míg a káptalanoknál a lector, aki rangban mindjárt a nagyprépost után következett, a befolyó díjakból is nagyobb részt kapott. Általában a díjak fele illette meg és csak a másik fele volt a káptalané, amelyből a lector, mint a káptalan tagja, szintén megkapta a ráeső részt, ha valóban kanonok volt, mert előfordult, hogy a nagyobb rendeket sem vette fel. A kisebb rendekben levőknek pedig a középkorban még a nőülést is megengedték.

Az említett személyeken kívül mind a kétféle hiteleshely munkájában fontos szerepet töltött be a *custor* (a káptalanoknál örkanonok) és a nótárius. A *custos* részben egyházi, részben világi teendőket végzett. Ő volt a káptalan gondjaira bízott plébániatemplom lelkésze. Reá és a helyettesére (*subcustos*) hárult az összes lelképásztori munka végzése. A hiteleshelyekkel csak úgy került kapcsolatba, hogy őrizte a káptalan pecsétjét. Helyesebben felügyelt a pecsét és a levéltár őrzési helyére, a sekrestyére. Ezenkívül előtte tettek esküt az egymással jogi kötelekre lépő felek és azok a megbízottak is, akik valamely hiteleshelyi munkára kiküldetésben vettek részt. Végül jelen kellett lennie az oklevelek pecsételésénél. Ugyanilyen kettős szerepe volt a konventeknél is. A bencéseknel például a gazdasági és jogi, a johannitáknál meg az egyházi és a gazdasági ügyeket irányította. Viszont a premonstreieknél minden külső tevékenység az ő kezében összpontosult.

A nótárius rendszerint világi ember volt. Tisztviselőként alkalmazták, és a hiteleshelyek fizették. Ő fogalmazta az okleveleket. Illetőleg felügyelt, hogy az oklevelek kiállítása a jogi előírások szerint történjék. Ezért jogban jártas egyénnek kellett lennie, akinek a tisztsége megkövetelte, hogy részt vegyen az oklevelek pecsételésénél. Ő szedte be az oklevéldíjakat is. Ő adott utasítást az oklevelek letisztázására, és ellenőrizte az írnokok munkáját. Éppen ezért sok dolga volt. Nem csoda tehát, ha néha felsóhajtott: „*Domine Deus, ut video, patientia est mihi valde necessaria*”. Istenem, Uram, amint látom, a türelemre nekem nagy szükségem van. Ilyen körülmények között érthető, hogy az újkorban neki is lett helyettese. Ez volt a szubnótárius, aljegyző. Más néven *iuratus scriba*, esküdt írnok. Sőt, a forgalmasabb hiteleshelyeken egyéb személyeket (szerzeteseket vagy fogadott írnokokat) is alkalmaztak, de kizárólag másolási munkára.

A hiteleshelyek szervezetében sok újítást léptetett életbe az 1723. évi törvényhozás. Először is megszüntette a hódoltság idején elszaporodott „rendetlenségeket”. Előírta, hogy minden konvent legalább öt egyházi személyből álljon. Ha kevesebb volt, a megyés püspöknek kellett pótolnia a konvent terhére. Ellenkező esetben visszavonták a hiteleshely működési engedélyét. A káptalanokról nincsen szó a törvényben, mert azt a rendetlenséget, hogy nem minden kanonok lakott a püspöki székhelyen, időközben maguk a püspökök szüntették meg. Viszont a létszámlhiány ellen nem lehetett kifogás, mert a káptalanokban mindig több volt öt kanonoknál. Sőt, II. József (1780–1790) idejében csökkenteni kellett a számukat, amely néhol a húszat is meghaladta. Ezért az érseki káptalanokban 12. a püspökiekben meg 8 kanonokot engedélyezett a „kalapos” király. Rendetlétét azonban nem mindenütt hajtották végre.

A rendetlenségek megszüntetésén kívül számos „bürokratikus” intézkedést is tartalmazott a törvény. Például felújította azt a középkori, de időközben abba-hagyott gyakorlatot, hogy az oklevél végén a kanonokokat, illetőleg a konventi szerzeteseket név szerint sorolják fel. Továbbá, hogy az oklevelekben előforduló javításokat az aláíró külön jelölje meg, stb. Végül előírta, hogy a hiteleshelyek számára új területi beosztást készítsenek, mert a hatáskörük a középkor elején csak az egyházmegyére, később meg a vármegyére szorítkozott. A XV. században már pontosan kialakult egy területi beosztás, de a hódoltság idején ehhez nem lehetett ragaszkodni. Az új területi beosztásra tehát mindenképpen szükség volt, viszont a gyakorlatban annyi nehézség merült fel ellene (pl. a családi levéltárak áttelepítése, stb.), hogy a megvalósításra sohasem került sor. Mindezek ellenére az 1723. év fordulópont a hiteleshelyek történetében, mert ekkor jutottak el fejlődésük csúcspontjára. A későbbi években már csak a hanyatlás jelei mutatkoznak.

A MUNKAKÖRÜK BEMUTATÁSA. A hiteleshelyek munkaköre a királyi kancellária munkakörével azonosnak mondható, tehát belső és külső tevékenykedésből állott. A belső rendszerint egy szerződés, illetőleg jogügylet bevallásához (*fassio*) kapcsolódott, ami a középkorban történhetett személyesen vagy megbízott útján. Megpedig az esetek túlnyomó többségében a hiteleshelyen, ahol a felek előszóval előadták, hogy milyen jogügyletben állapodtak meg, és erről a hiteleshely saját pecsétjével ellátott oklevelet állított ki nekik. Egészen kivételes esetben (betegség, utazási nehézségek, stb.) előfordult az is, hogy két kiküldött előtt történt a bevallás (*fassio*), és ezek egybehangzó jelentése alapján írták meg az oklevelet. A *fassio* az újkorban csak annyiban módosult, hogy a kancellária vezetője, a nótárius a felek vallomásáról jegyzetet készített. Ezt felolvasta előttük vagy a megbízottaik előtt és a jegyzet alapján később fogalmazta meg az oklevelet. Sőt, olyan esetről is tudunk, hogy a felek már előre írásba foglalták a jogügyletet és ezt adták át a hiteleshelynek. A nótárius pedig bevezetést és befejezést szerkesztett hozzá és elejétől a végéig lemásolta két vagy több példányban.

A külső tevékenykedés mindig megbízásból jött létre. Ilyenkor a király vagy a világi hatóságok parancsára (*mandatum*), a testület egyik kiküldött embere által, részt vett valamely hatósági eljárásban és erről előszóval vagy írásban jelentést tett a parancsot adó hatóságnak. Ezt nevezték *relation*nak, amely az újkorban egyre aprólékosabb munkát követelt. A mandátumot ugyanis először fel kellett olvasni a hiteleshely, vagy hivatalos vezetője, a lector, illetőleg a prior előtt. Azután a felolvasás tényét (*exhibitio*) és a kiküldött nevét, dátummal el látva, rá kellett vezetni a mandátumra. Bonyolította az eljárást az 1351. évi törvény, amely szerint külső hiteleshelyi munkára csak olyan személyt lehetett kiküldeni, akinek az illető hiteleshelynél javadalma volt. Az újkorban ezt emberhiány miatt nagyon ritkán tartották meg, de a kiküldöttektől mindig megkövetelték az esküt.

A hiteleshelyek legtöbb vesződséggel járó munkája az oklevelek megírása volt, mert alkalmazkodni kellett a külföldi oklevelek szerkezeti, nyelvi és alaki követelményeihez. Szerkezeti szempontból három főrészt kellett feltüntetni rajtuk mind a középkorban, mind pedig az újkorban: a bevezetést (*protocollum*), a tárgyalást (*contextus*) és a befejezést (*eschatocollum*). A középkori oklevelek bevezetése mindig fohászkodással, Isten segítségül hívásával (*invocatio*) kezdődött, amely történhetett szavakkal vagy szimbólumokkal, pl. egy keresztjellel. Ezt követte az oklevéladó nevének és címének megemlézése (*intitulatio*), majd annak megnevezése, akinek az oklevél szült (*inscriptio* vagy *adresse*) és végül az üdvözlés (*salutatio*). Ezek a részek, a fohászkodás kivételével, gyakran egyetlen mondatba voltak tömörítve. A tárgyalást rendszerint valamely közmondásszerű, általános igazság (*arenga*) vezette be. Az oklevél ebből kiindulva közölte az érdekeltekkel a tényeket (*promulgatio*), az oklevéladó elhatározását (*narratio*) és akarátának kinyilvánítását (*dispositio*). Továbbá az intézkedés megszegőinek valamiféle büntetéssel való megfenyegetését (*sanctio*), melyet néha az anathéma helyettesített. Mindezeket a függő vagy rányomott pecséttel, továbbá az oklevéladó és a kancellár aláírásával ellátott megerősítés (*corroboratio*) zárta be. A befejezés a tanúk és a hitelesítők aláírásait (*subscriptiones*), a dátumot és a záró fohászt (*apprecatio*) tartalmazta. Az utóbbi legtöbbször csak ennyi volt: *Felicitet* — légy velem szerencsés, vagy *Amen*.

Ezek az oklevélrészek az újkorban sok változáson mentek át. Feltűnő, hogy a fohászkodás egészen elmaradt. Az oklevél rendszerint az *intitulatio*val kezdődik és utána mindjárt az *inscriptio* vagy *adresse* jön. Ezeken kívül megvan a *promulgatio*, de a *salutatio* és az *arenga* csak az ünnepélyesebb oklevelekben fordul elő. A keltezés szintén sokat változott. A XVI. században még kizárólag, a XVII-ben pedig jórészt a leggyakoribb középkori eljárást követik. Vagyis az egyházi ünnepek szerint kelteznek az okleveleket. A XVIII. század elején azonban az egyházi keltezés mellett feltűnik a hónapok és a napok megnevezése is. 1840-től pedig szinte kivétel nélkül magyar nyelven szerkesztik az okleveleket. Magyarul írják rá a dátumot és a korábbi nem egységes szokástól eltérően, mindig feltüntetik a helyet is, ahol az oklevelet kiállították.

Az oklevelek nyelve a középkorban mindig a latin volt, és az is maradt 1840-ig. Olyan eset azonban többször előfordult már a XVI. században is, hogy a latinul nem értő tanúknak magyarul tették fel a kérdéseket, amelyek a vallomásokkal és az eskü szavaival együtt, köznyelven (*lingua vernacula*) kerültek bele a latin

nyelvű oklevelekbe. Sőt a magyar nyelvről szóló, 1836. évi törvény azt is lehetővé tette, hogy: „...minden hiteles kiadásoknak szokott bevezetése és befejezése hazai nyelven készíthetők.” Ezzel magyarázható, hogy 1840-től kezdve több helyen áttértek a magyar nyelvű oklevélíráásra. Ezek szövege azonban nem egyéb a latin nyelvű mintaszövegek szó szerinti fordításánál, amelybe a szóban forgó adatokat csak be kellett helyettesíteni (stereotyp formulák).

Az oklevelek alakja elsősorban az anyaguktól függött. A pergamenre írottak rendszerint téglalap-alakúak voltak és betűsoraik a hosszabb vagy rövidebb oldallal haladtak párhuzamosan. Az utóbbit *charta transversa*nak nevezték, amely az újkorban nagyon ritkán fordul elő. Viszont a papíri-oklevelek külső alakja annál változatosabb. Mind a közép- mind az újkorban vannak fekvő és álló téglalapformák. De nem ritka az egészen négyzetalakú sem. Több példányt úgy készítettek, hogy a szöveget egy lapra írták egymás alá vagy mellé annyi-szor, ahány példányra szükségük volt. Azután szétarabolták a közéjük írott A—B—C betűkön keresztül (*chirographum*), hogy az ellenőrzést megkönnyítsék. Szokás volt az is, hogy egyes mondatok vagy szakaszok kezdőbetűit díszesebben kirajzolták, esetleg színezték (*initiale*). Egyébként szinte kivétel nélkül a *minuscula* írást használták. Egészen *maiuscula* betűkkel írott oklevelet alig lehet találni.

A pecsét szintén hozzátartozott az oklevelek külső alakjához. Ezt kezdetben csak a pápák és az uralkodók használták. Később azonban a pecsét nélküli oklevelet nem is tekintették érvényesnek. A középkorban a legtöbb pecsétet ércből (arany, ezüst, ólom) és viaszból készítették. Az ércpecsétet és a vele megerősített oklevelet általában bullának nevezték. Viszont a viaszpecsétnek *sigillum* volt a neve. Az előbbi az anyagán átfűzött bőrszj segítségével ráfüggesztették, az utóbbit pedig rányomták az oklevelekre. De volt viaszból készült függőpecsét is. A pecsétek különféle fajaival és a rajtuk levő ábrákkal, feliratokkal, stb. külön tudományág, a pecséttan (*sphragistica*) foglalkozik részletesen. A pecsételés és az oklevélkiadás nem volt határozott napokhoz kötve. Rendszerint több oklevelet pecsételtek meg egyszerre. Ezek dátumaiból arra lehet következtetni, hogy sürgettség esetén a munka még ünnepnapokon sem szünetelt.

A LEVÉLTÁRAK KIALAKULÁSA. A hiteleshelyek legkimagaslóbb érdeme, hogy az oklevelek összegyűjtése és rendszerezése által megvetették alapját a hazai levéltáraknak. Már a középkor elején szükségét érezték, hogy az oklevelek szövegét vagy legalább a tartalmát megőrizze. Kezdetben ezt a célt szolgálta a másodpéldány (*par*), amely *chirographum* alakjában íródott. Később ennél alkalmasabbnak bizonyult a *registrumok* készítése. Ezek az oklevelek kivonatos tartalmát örökítették meg. Hazánkban elsőnek a hiteleshelyek vezettek *registrumokat*, megelőzve a királyi kancelláriát is. Ezért a középkorban a legjelentősebb és a leghaladóbb oklevélkiadó intézmények közé tartoztak.

Nem csökkent jelentőségük az újkor első felében sem, mert a levéltáraikat korszerű újításokkal szerelték fel. Ilyenek voltak a XVI. században életbe léptetett protocollumok. Így nevezték az oklevélszövegek és tartalmak összekötött, könyvalakú példányait, amelyeket megszámozva vagy az ABC betűivel ellátva helyeztek el a levéltárakban, hogy belőlük a szóban forgó oklevelet könnyebben kikereshessék. Ugyanezt a célt szolgálta az is, hogy az okleveleknek címeket adtak és ezek alapján összeállították a protocollumok tartalomjegyzékét, indexét. Különös jelentőséget biztosított a hiteleshelyek levéltárainak, hogy országos értékű iratok is voltak bennük. Például a pozsonyi káptalanban őriztek egy ládát: „*Diplomata et alia similia privilegia regni*” felirattal, amelyet a király helyettese, a nádor helyezett el oda a „veszélyes” időkben.

A törökök küzdése után azonban a hiteleshelyek vezetői nem bizonyultak minden tekintetben haladó szelleműeknek, mert vonakodtak a levéltárak általános rendezésétől. Ez kettős feladatot rótt rájuk. Egyrészt, a hódoltság területén levéltári anyagát minél előbb vissza kellett volna juttatniuk az eredeti helyére. A „vendéglátók” azonban erről hallani sem akartak, mert az évlizedeken át gondozott anyagot a sajátjuknak tekintették. Végül is külön királyi rendelettel kellett őket a kötelességük teljesítésére figyelmeztetni. Másrészt, leltározni kellett volna. De a lajstromozást, az elenchusok és indexek készítését húzták-halasztották, mert attól tartottak, hogy a saját levéltári anyagukat is elveszítik, ha elkészül a sokat emlegetett Országos Levéltár (*Archivum Regni*).

Ennek terve 1701-ben merült fel először. Az 1723. évi törvény ki is mondta a felállítását, de a végrehajtás akadozott. Végül is II. József vette a kezébe.

Azzal kezdte, hogy telekkönyvi hivatalt létesített Budán, és elrendelte, hogy az összes hiteleshelyek levéltári anyagát ide szállítsák. A vármegyék és a hiteleshelyek azonban tiltakoztak. Azt a kompromisszumos megoldást terjesztették a király elé, hogy csak elenchusokat, katalógusokat és jegyzékeket készítenek a budai levéltár számára. Ezekből az érdeklődők kikereshetik, hogy melyik hiteleshelyhez kell fordulniok. A király azonban nem tágitott. Felosztatta a szerzetes rendeket és a konventek levéltárát a budai ferences kolostorba vitette. Tervének teljes végrehajtására azonban nem volt elég ideje. Halálával egyelőre a központi levéltár gondolata is sirba szállt. Aztán múltak az idők. A szerzetes rendeket visszaállították és a levéltárak is visszakerültek a régi gazdáikhoz. Ezért az Országos Levéltár ügye egészen a XIX. század végéig várattott magára. De II. József terve ekkor sem valósult meg egészen. Látszik ez abból, hogy századunkban is több levéltár működik az országban. Jelentősebbek a következők: az 1874-ben felállított Országos Levéltár, amely két főosztályra tagolódik: a kormányhatóságira és a muzeálisra. Az Országgyűlési Levéltárat 1893-ban alapították. Ebben az országgyűlésre vonatkozó iratok találhatók. A Hadtörténeti Levéltár 1922-ben létesült. A vidéki levéltárak közül jelentősebbek: a pannonthalmi, az esztergomi primási és más püspöki levéltárak valamint néhány vármegye és város levéltára. Ez utóbbiak közé sorolható Budapest Székesfőváros Levéltára is. A felszabadulás után jelentős előrehaladás történt ezen a téren, mert a kutatóknak nem kell levéltári ügyekben vidékre utazniok. A vidéki levéltárak anyagáról ugyanis fotókópiát és mikrofilmet készítettek, amelyek megtalálhatók az Országos Levéltárban.

Mik voltak tehát a hiteleshelyek? Kanonokokból vagy szerzetesekből álló egyházi testületek, amelyek hazánkban a XIII. század eleje és 1874 között egyházi teendőkön kívül a világi hatóságok közigazgatási (közjegyzői, kataszteri, ügyvédi, stb.) munkakörét is ellátták. Nekik köszönhetjük történelmünk írott emlékeinek megőrzését. Levéltáraink életre hívását és korszerű kezelést hosszú évszázadokon át.

ALBERTINI PÉTER VERSEI

A rózsza

ANYÁMNAK

A rózsza, mikor lángra gyűl,
mint halott ajka, megfakul,
arany sugárral fojtja meg
a rózsza rózsza-életed.

A rózsza, mikor énekel
tört fen, vérében fullad el.
Tested keresztjén felre meg,
oldalad, ajkad sebzi meg.

A rózsza hangja furcsa, lágy,
selymen eszelős surrandás,
ha habzol zsákmányként a láz,
a kristálytiszt látomás.

A rózsza szirma, mint a mély
tenger vize, kék és fehér.
Tört-cserép-arcon rothadás,
csillagszeme feltámadás.

Mohács

Széles rendben fekiüdtek a holtak
köztük egy-egy virág
szórta pirosát az égnek
mint részegségében fel-felbőfennek
valaki oldalt dől
üvölt a fekete csöndben
ágyúdörgés, bírkózó testek duzzadt
csöndjében
veri a földet: Szókj király!
Főpap, pénzes úr, lakáj, török szultán
a menyasszony, karóba húzott ország
fonódj csak gyász-király
melleden kezek, szádon kezek
illegj csak fekete gyöngy
Jézus
lőhát póznán vergődő
verítékező csönd gyámoltalan szent-
györgy-kapitánya
virágvasárnapi fordult háta
vesszőzött síralom pára

Valaki kiáltott
egy kéz kinyúlt feléje
bírkózott még lovával
belemerült a csöndbe

A VIGILIA GALÉRIÁJA

MOIRET ÖDÖN MŰVÉSZE

Moiret Ödönnel 1909 tavaszán találkoztam először, a Royal kávéházban, miután a KFVE művészegyesület tagjává választott, s így kéthetenként megtartott baráti találkozóiokon én is részt vehettem. A találkozón Moiret Ödön is megjelent, s ez különösen nagy örömet jelentett nekem, hiszen pár évvel ezelőtt nagy hatást tett rám egyik monumentális műve, *Az illúzió szentélye*, melyet a Magyar Iparművészet egyik számában, egész oldalas reprodukcióban mutatott be. Ez az alkotás nem egészen nagy, de „költőies” épület volt, szecessziós stílusban. Némiképp a világhíres Canova síremlékére emlékeztetett, ám az egész műből olyan nagyvonalúság és olyan szellemiség áradt, hogy ez nagy erővel ragadta meg képzeletemet, s egyúttal meleg rokonszenv ébredt bennem alkotója iránt, valami olyan, mely már a barátság szikrája. A szóban forgó mű építészeti és szobrászi volt egyszerre, a bécsi szecesszió kiállítási épületét is elém idézte, olyan alkotás, melyre a szemlélő rögtön megtalálja a szót: igen — ez szecessziós.

A művek után tehát a művésszel is találkozhattam. S az utóbbi iránt érzett tisztelet és öröm semmivel sem volt kevesebb az előbbieknél. Akkoriban megvalósággal lelkeseztünk egymásért, mindnyájunkat érdekelt a másik sorsa, terve, fejlődése, s mint beszélgetésünk során kiderült, Moiret is tudomást vett rólam, mikor a Gresham termeiben megtekintette kiállított alkotásaimat, és csöppet sem volt meglepő, hogy már ő is mint ismerőst köszöntött. Megöleltük egymást, s ekkor kezdődött barátságunk, mely életünk folyamán a legbensőbbek közé tartozott és a testvéri kapcsolat színeit viselte.

Az első megismerkedés után fél év telt el, míg újra összehozott bennünket

a sors. A nyarat Münchenben és Grünewaldban töltöttem Erdei Viktorral, de rövidesen ösztöndíjat kaptam, azaz a föltétellel, hogy tanulmányaimat itthon folytatom tovább. Gödöllőn, Körösfői Aladár és Nagy Sándor mesterek irányításával. Hogy hogyan jutottam ki Gödöllőre és hogyan ismerkedtem meg Körösfői mesterrel, elmondtam a *Vigilia* 1973 novemberi számában, „A spiritalista festészet kezdetei” című írásomban. A lényeg az, hogy rövidesen és igen szerencsés körülmények között elhelyezkedtem Torockai Wiegand szecessziós építész elhagyott kis műtermében, s munkához láthattam. Egyik nap aztán, séta közben, miközben a természetet bearanyozó késő őszi ragyogását csodáltam, az Erdő utca és az Iskola utca kereszteződésénél egy gyönyörű, fekete hajú, tejfehér arcú fiatalasszonyra lettem figyelmes, aki tavasziasan világos ruhában gyermekét tolta maga előtt, s két lépéssel mellette megpillantottam egy, szemében derűs eget hordozó, franciás arcú, világos ruhás férfit — tavasszal szerzett új barátomat. Innen, Gödöllőtől datálódik az a másik, a művészi barátság, mely Moiret-val összekötött. Ő hamarosan Európát beutazó művésszé fejlődött, szobrai csakhamar megjelentek bécsi, hannoveri, berlini és brüsszeli kiállításokon, s ezekben a művészeti metropolisokban grandiózus alkotásait köztereken állították föl, vagy múzeumok vásárolták meg őket egyre-másra; de hol kevesebb, hol hosszabb megszakításokkal, s hol Gödöllőn, hol Budapesten, hol Bécsben lélekben együtt jártuk be a művészet útjait addig, míg nem a második világháború folyamán, 1944-ben véglegesen Bécsbe tette át működésének székhelyét. Onnan aztán már nem tért vissza többé a budapesti Duna-parton fenntartott műtermébe.

Mivel jellemezhetném Moiret Ödön művészetét? — Úgy vélem, alkotásai olyan világba emelnek, mely minden ember, sőt, az egész emberi lét szellemi törekvéseinek legmagasabb foka. Ha el lehet mondani, hogy minden igazán művészeti alkotásnak mélyén ott rejtőzik az Isten („Az Isten van valamiként Minden Gondolatnak alján” — mondja Ady), úgy Moiret Ödön művei ennek a természetfölöttinek a kisugárzó erejével ragadják meg az emberi lelket. Az istenközelség jelenlétét érezzük alkotásaiban.

Hogyan jutott el ez a franciába ott-tott magyar egy olyan műnek a megalkotásához, mint amilyen például *Az eszmény*? Titkokat kellene föltörnünk, hogy a rejtély nyitjára akadjunk. Előtünk áll ez a plasztikai alkotás, amely, ha tengelye körül forgatjuk, mindenfelől, minden fordultában tökéletesen új és más, mint azelőtt volt, vonala szárnyalva lebeg, s fénylő szépségén a minden mástól különböző remekmű nyílik meg felénk — azaz, ami a széccszió alapsajátossága, s máig tartó érvénye: a folytonos különbözőzés, új ívet, új formát, új kiterjedést adni ugyanannak az anyagnak. *Áhítatát, Odaadását, Égbenéző emberét* nem akarom más európai mesterek alkotásaival összehasonlítani; láttukra nekem legalábbis az a megérzésem támadt, hogy szublimált spiritualitásukban egészen közel állnak Rodin és Mestrovic műveihez.

1940—41-ben két teljes nyarat töltöttünk együtt Szentendrén. Ő második, ifjú nejevel érkezett (első feleségét, tíz éve vesztette el), én egész családommal. Míg a többiek a kéklő vizen élvezték a Vác—Visegrád között elterülő csodás hegyvonulat szépségeit, mi ketten az emberi lét mérhetetlenségéről és örömről beszélgettünk. El-eltűnődtem ezen a finom, átszellemültségtől sugárzó arcon, szürkés-kék szemén, mely sokszor a messze-ségbe révedt. Moiret sohasem beszélt alkotásairól és sikereiről. Hiányzott belőle minden önzés, a művészekről oly sokszor tapasztalt magamutogatás. Szemét mindig a végtelen távlatok mélyeire szegezte.

Új terveiről beszélt, arról, hogy a Városligetben *Világbéke templom*ot akarnak létesíteni, s megmutatta azokat a rajzokat, melyek egy, az emberiség nagyjait ábrázoló szoborallékát és valamennyi emberi művészet számára ott-hont adó pavilonokat vázolták. Egy héten át csak ezeket a csodálatos terveket néztük, megvalósításuk esélyeit latolgattuk, s én megígértem Moiret-nak, hogy elvisszük ezeket az elképzeléseket a parlament elnökének, hátha segítségünkre lesz. S így is történt.

„Nagyon szép” — szólt az elnök. „Mivel tudnának segíteni?” — kérdeztem. „Meg fogom mutatni a pénzügyés a kultuszminiszternek” — válaszolta. Valóban, meg is mutatta. „Háború van

— szólt hozzám aztán, mikor újra fölkerestük ez ügyben —. A terv csodálatos. De semmit sem lehet csinálni, másra kell a pénz. Háború van” — hajtogatta egyre, rezignáltan.

Moiret-nak máskor is alig lehetett szavát venni; most se szólt, dolgozott tovább. Tudta, hogy álmai emberformáló álmok, az emberi lélek, a hit, a szeretet legnagyobb valóságai. Ezekre tette föl az életét. Így őrzöm emlékeimben: mint aki a gödöllői halhatatlanok, a KÉVE nagymesterei és a Spirituális Művészek Szövetsége nagy álmodói közül való. 1966-ban távozott körünkéből.

REMSEY GYÖRGY

Moiret Ödön: „Eledelem az, hogy az Atya műveit műveljem” (1938)

A CÍMER

Írta KUBINYI FERENC

Bagdad, 1977 májusa. Állok a légkondicionált szállodai szoba hűvösében és nézem a szomszédos szír katolikus székesegyház modern, égoeszőkő tornyát. Mint minden mai magasbatorő építményt Irakban, ezt is a Ctesiphoni perzsa királyi palota 47 méter magas téglaboltívéből mintázták. Ez a haranggömböt utánzó 25 méter magas betonhéj a bele épített kereszttel szinte kiszökken az alacsony házak közül. A kereszt fénye esténként egész Bagdadban látszik. Egyszóval nézem a katedrális és gyűjtöm az erőt, hogy meglegyem az oda-vezető százméteres utat. Délután három óra van, a délutáni szieszta ideje. Az utcák néptelenek. A meleg ötven fok körül járhat. A szálló kapujában fejbever a nap. A szír plébánián azonban működik a hűtőberendezés. A fehér reverendás káplán készségesen ad felvilágosítást. A káld katolikus székesegyház címét szeretném megtudni. Hallottam, hogy a vasárnap esti istentisztelet templomi zenéje és kórusa különlegesség számba megy. Magnetofonra szeretném venni a szer-tartást — magyarázom a káplánnak.

— Hívja fel a parókiát — szíveskedik a fiatal, szakállas lelkész. A falra mutat, ahol a telefonkészülék felett az összes bagdadi egyház száma sorakozik. Még újjával mutatja is a számot. A vonal túloldalán felveszik a kagylót. Milyen nyelven beszélhetek, angolul vagy németül — kérdezem.

— Ahogyan óhajt — érkezik a válasz két nyelven. Németül folytatom, és akkor bekövetkezik a rövidzárlat. Nem jut eszembe a Gottesdienst kifejezés.

— Hogyan is mondjam? — serkentem a memorizációt véletlenül magyarul. — Hát mondja magyarul — nevet beszélgetőtársam a kagylóba. A meglepetéstől megmarkolom az asztal szélét. Azután kis szünet, és újra bemutatkozom. Érdeklődöm, ki beszél a vonal túlsó végén.

— Dr. Nyáry Ernő, a bagdadi római katolikus érsek — hangzik a válasz —, a káld plébánia helyett az én számomat tárcsázta.

A szerencsés téves tárcsázás okából aznap este nyolc órára szólt a meghívásom az érseki rezidenciába. A forgalmas körülről egy csendes mellékutcába fordulok be. A pálmák feletti hold híg fényében betűzőm a kertkapuk réztábláit. A zöld gepszönyeges kertek mélyén sok a fehér falú egyházi épület. Apostoli nunciatúra, apácázárda, szerzetes kolostor. Az érseki rezidencia egyemeletes. Bizánci elemekkel kevert mór stílus loggiájáról nyílik a lépcsőház. Az emeleti dolgozószobában az érsek fogad. A teremben zümmög a hűtőberendezés. Házigazdám ellenőrzi a hőmérsékletet.

— Harmincöt fok — csóválja a fejét —, hirtelen tört ránk a meleg. Én is tegnap váltottam fel a fekete reverendát fehér színűre. Ez a nyári öltözetem — mutatja. Azután a hűtőszekrényhez lép, és a hideg sörtől elpárásodnak a poharak. Kattannak az öngyújtók. Az érsek elhárítja az amerikai cigarettát. A méreg-erős francia Gitan-t szívja. Természetesen találkozásunk körülményei és a nyelvek a beszédtema. Lassan elfeledem, hogy a Tigris partján, az iraki fővárosban a katolikus egyházfővel ülök szemben. Diákkorom adomáztató plébános bácsi-jává alakul a kép. Az sem zavar, hogy a mesélő házigazda előtt álló asztalon nem dohányos szita áll tajtékpipával, hanem a komisz francia cigaretta, és elektromos szikrából lobban a gázöngyújtó. A harmatos oldalú, pincehideg, mázas boroskanesót holland dobozos sör helyettesíti. A történet is más. Szereplői nem tartoznak a nyírségi kisváros honorációrai közé, de az előadásmódja, a lassú tempójú, kacantásokkal tűzdelt izes magyar beszéd egy régi parókia hűvös szobájából való.

— Az új magyar nagykövet — kezdi házigazdám a történetet — bemutatkozó látogatáson járt az apostoli nunciustól. Angolul beszéltek. Bár mindketten jól bírják a nyelvet, megérezték, hogy egyikük sem szívesen beszél angolul. Így azután a nuncius pár perc múlva így szólt:

— Excellenciád hol végezte az iskoláit?

— Budapesten és Moszkvában — válaszolta csodálkozva a nagykövet.

— Moszkvában? — derült fel a nuncius arca — Dehát akkor miért nem beszélünk oroszul? — kérdezte a legtisztább kiejtéssel.

— No ezután — szív nagyot cigarettájából az érsek — véget ért a látogatás és a nuncius kikísérte vendégét. Én éppen hozzá igyekeztem. Az ajtóban találkoztunk. Bemutatás.

— A Magyar Népköztársaság nagykövete — a bagdadi római katolikus érsek. Természetesen váltottunk néhány szót. Világos, hogy a nagykövet angolul kezdte.

— Ugyan ne fáradjon excellenciád — mondtam —, mindkettőnknek kényelmesebb lesz, ha anyanyelvünkön beszélgetünk. Elképzelheti a meglepetést. Első találkozásunk óta már a vendégem volt, és én nagyon örültem, hogy egy egész kellemes délutánon át csak magyarul beszélgethettem — fejezte nevetve be a történetet házigazdám.

Azután elé tettem a mikrofont, és kezdetét vette az a beszélgetés, melyet most papírra vetek. Dr. Nyáry Ernő életpályája hasonlíthatatlan. Korszakokat, földrészeket, országokat ível át.

— *Érsek úr, szeretném ha ezt a beszélgetést a gyermekkortól kezdenénk.*

— Akkor nagyon messzire kell visszanezennem, mert én már 71 éves vagyok. 1906. augusztus 30-án születtem Turócszentpéteren. Az első világháború után ez a község Szlovákiához tartozott. Heten voltunk gyerekek, én a második voltam. Négy esztendeig Pozsonyban voltam elemi iskolás. Középiskoláimat Nagyszombatban, Pécsen és Vácon végeztem. Itt érettségiztem. Érettségi után pályát kerestem. Akkortájt olvastam Kellermann *Alagút* című regényét. Elhatároztam, hogy vegyészmérnök leszek. Bécsbe mentem, hogy beiratkozzam a kémiai fakultásra. Kutató vegyész akartam lenni. Az ábrázoló geometria miatt nem vettek fel. — Ne bússulj, vigasztalt egyik atyai barátom, a kutatáshoz pénz kell. Ha a tudományt választod, akkor először az anyagiakat teremtsd meg. Ha nincs pénzed, akkor egész életedben egy sörgyárban végezheted az analízist. Így azután beiratkoztam a bécsi Külkereskedelmi Főiskolára, holott semmi elhivatottságot nem éreztem a pálya iránt. Így lettem diplomás külkereskedő. 1928-tól 1930-ig a csehszlovák hadseregben szolgáltam. Elvégeztem a tüzér tisztiiskolát. Alhadnagyként szereltem le. Már katona koromban kezdtem érezni az elhivatottságot a papi pályára. Elkezdtem tehát, mint vendéghallgató a filozófiai fakultást. Két esztendő múlva Párizsban vállaltam munkát.

— *Miért utazott Párizsba?*

— Ennek két oka volt. Már diákkoromban jártam Franciaországban. Nagyon megszerettem ezt a népet. A másik ok pedig az volt, hogy távolabb kerüljek a családomtól. A befolyásuk alól szerettem volna kivonni magam, mivel családom ellenezte a papi hivatást. Párizsban egy kereskedelmi cégnél vállaltam állást. Az első nyáron kerékpáron indultam Lourdes-ba. Átkerkeztem egész Franciaországon. Akkor szilárdult meg bennem végleg az elhatározás, hogy pap, illetve szerzetes leszek. Lourdes-ban spanyol zarándokok közé kerültem. Ekkor fedeztem fel, hogy milyen a lelki élet. Feltettem magamnak a kérdést: hová tartok? A kérdésekre ott kaptam választ. Ez volt az én „pálfordulásom”. 1932-ben léptem be Lille-ben a karmelita rendbe. Ott tettem fogadalmat és ott végeztem el a teológiát. 1937-ben szenteltek fel. A fontainebleau-avoni rendházba kerültem a fiúkollégiumba prokurátorként. 1939-ben a második világháború kitörésének évében megválasztottak a zárda priorjává. Akkor még csehszlovák állampolgár voltam, így a francia hadseregbe nem hívtak be. A francia atyák a német megszállás elől elmenekültek. Én utasítást kaptam, hogy maradjak a kolostorban. Így hát én fogadtam a németeket. A francia atyák azután lassan visszatértek a zárdába.

— *Hogyan emlékezik vissza a német megszállásra?*

— Soha nem felejttem el azokat az éveket. Egy eset kitörölhetetlen nyomot hagyott az életemben. Három, Németországból menekült gyerek volt a kollégiumunkban. Ezeket hamis, francia néven jegyeztük be a kollégisták közé. Valaki feljelentett bennünket. A Gestapo végigkutatatta a rendházat. A három gyereket elhurcolták a kollégium igazgató páterével együtt. A gyerekeket a németek megölték, a páter pedig Mauthausenben szerzett tüdőbajában halt meg, közvetlenül a felszabadulás után.

— *A hívek tagjai voltak az ellenállásnak?*

— Fontainebleauból sokan jártak dolgozni Párizsba. A kis városka bűvőhelynek számított. Nemrégén halt meg az egyik páterünk, aki az ellenálláshoz

volt az összekötőnk. Kollaboráns nem akadt a rend tagjai között. 1954-ig töltöttem be a priori tiszteket. Ekkor neveztek ki a bagdadi misszió főnökének

— *Miért önre esett a választás?*

— Én is sokat töprengtem ezen. De aztán világossá vált, hogy ez a megoldás volt a legésszerűbb. A karmelita rend elméledő, szemléledő szerzet. A bagdadi misszió irányítása nagy anyagi felelősséggel is járt. Nekem, tanulmányaim révén képessésem van a praktikus orientációra. 1974-ben püspökhelyettesé neveztek ki. Együttal, mert elődöm visszavonult, elláttam az apostoli adminisztrátor tiszteket. Ez idő alatt kinevezésem okából Róma bekérte az irataimat. Két évig nem kaptam választ. Eppen ezért ezt a rezidenciát már úgy építettem, hogy alkalmas legyen érseki székhelynek, de ha kell polgári lakóépület is lehessen belőle. Ekkor váratlanul megérkezett a kinevezésem Rómából. A protokoll szerint az itteni római katolikus érsek 1848-tól mindig francia. Engem tehát, mint franciát neveztek ki.

— *Tudják önöl hogy magyar?*

— Mindenki tudja. Itt, ha valakivel megismerkedik az ember, az első kérdés az, milyen nyelveken beszél. Így amikor megemlítettem, hogy magyarul is tudok, rögtön azt mondják, lehetetlen, hogy francia nemzetiségű legyek. Az viszont lehet, hogy magyar vagyok, aki hibátlanul megtanult franciául. A magyart nem lehet hiba nélkül beszélni. Egyszóval 1974. május 31-én szenteltek fel bagdadi érsekké.

— *Hogyan telik el a bagdadi érsek egy napja?*

— A társadalmi kötelezettségeknek persze eleget teszek, de napjaim úgy telnek, mint akármelyik magyarországi plébánosé. Keresztelek, esketek, temetek. Mint érsek csak akkor fungálok, ha papot szentelek vagy bérnálólok. Látogatom a híveimet, végzem az adminisztrációt. Plébános voltam és plébános vagyok. Közben sokat olvasok. Igyekszem megismerkedni az egyre jobban változó művészeti és társadalmi irányzatokkal. Sajnos, ezeket nem mindig tudom követni. A világ komplikálttá vált. Például kevésbé ismerem a mai híres muzikusokat. Messze esünk akár Magyarországtól, akár Franciaországtól. A mohamedán világ közepébe csak ritkán jut el ilyen híradás. Diákkoromban koncertekre adtam ki egész zsebpénzemet. Kreisler, Kubelik, Erica Morini, Heifetz, őket mind hallottam.

— *Az olvasást említette, érsek úr. Ki a kedvenc írója?*

— Petőfi és Arany. Életemben őket jelentették nekem elsősorban az irodalmat. Ma már félve veszem kezembe a köteteket. Olvasásuk közben rögtön elfog a honvágy, ami öregembernek sokkal elviselhetetlenebb, mint egy fiatalnak. Petőfi és Arany a világ költészetének csúcsa. Nincs hozzájuk mérhető. Általuk kötődik a hazához, a bölcsőhöz és a földhöz az ember.

— *Milyen kapcsolatai vannak a hazával?*

— Itt Bagdadban eljön néha hozzám néhány magyar szakember, aki itt dolgozik. Említettem, hogy gyakran találkozom a magyar nagykövettel. A nemzeti ünnepeken ott vagyok a magyar fogadásokon. Budapesten tavaly voltam. Őcsémet és gyermekeit látogattam meg. Harminc évig nem voltam otthon. 1962-ben jártam Budapesten először annyi idő után. Ifjúságom fehér tündérvárosa Budapest — szürke lett. Talán az autók gázai okozzák. Vác és Pécs most is a régi, tiszta, hangulatos város. Budapest túl nagy. Az emberek rohannak, és a beszéd is felgyorsult. Nagyon figyelnem kell, hogy megértsem az egykor lassú, tempós, ütemes beszédet. Sajnálom még a régi kávéházakat. Milyen szépek, hangulatosak voltak. A diák zsebéhez mértén nem kerültek sokba. Egy kapuciner mellett órákig üldögéltem az Abbáziában vagy az Ostende-ban. Most szűk kis eszpresszók vannak.

— *Milyen céljai vannak még az életében?*

— Az egyházi jog szerint 75 éves koromban lemondok. Akkor még egy évre, mint apostoli kormányzó — feltehetően — prolongációt kapok. Lemondásom után mint karmelita atya visszatérek vagy Lille-be vagy Fontainebleau-ba. Az ittenieknek csak a terhére lennék.

— *Mikor üdvözölhetjük ismét Magyarországon?*

— Az idén újra készülök. Remélem, utazásom időpontja nem ütközik a római püspöki szinódus időpontjával. Azt hiszem, szeptember és október táján leszek Budapesten... Összefoglalásul, szeretnék még megmutatni valamit önnek. Itt a falon az érseki címerem. Baloldalán a kereszt és Karmel hegye, hiszen életem

felét a karmelita rendben töltöttem el. Jobb oldalon a Vár a Dunával ifjúságomra emlékeztet. A három félhold azt jelenti, hogy mohamedán országban élek. Az egészet a Rosa Mistica — a szeretet koronázza. És végül a felirat, idézet Szent Pál leveleiből: „Ne légy nagytratóró és ne vágyakozz a magasba, mert kis dolgokban találsz fel az örömet.”

A PÁRDUC ÉS A GÖDÖLYE*

Irtta RÓNAY GYÖRGY

Reggel hét óra volt, mire a vonat bedöcögött Ohátra. Kende Pál valóban ott dolgozott még az állomáson; kilenckor kellett átvennie a szolgálatot. Megmondták a címét, a málházó pedig kikísérte a bírót az ócska, hámló falú állomásépület elé és megmutatta neki, merre menjen.

A vedlett kis házakon — (úgy látszik, gondolta a bíró, erre szegény emberek laknak, a tehetősebbek másfelé építkeznek) — még kint voltak a régi jelzőtáblák: Vasút utca 2, Vasút utca 4, Vasút utca 6; pedig az utcát, mint az első telek vaskerítésére drótozott zománcablán láthatta, újabban átkeresztelték; most a Főnök nevét viselte. A nyolcadik kiskapun benyitott.

Ez is csak olyan hosszan befelé nyúló, hosszú udvaros parasztház volt, mint a többi, csak az elejét építették át valamikor egy kicsit úriasabbra, nagyobb, redőnyös ablakokkal az utcára. A bíró, ahogy a téglával kirakott tornácra lépett, az udvar végében keskeny, lapos rétet látott két-három szénaboglyával, a réten túl pedig alacsony dombot, egyikét azoknak a homokbuckáknak, amiket az ősi növényzet kipusztulása után a szél hordott föl ezen a tájon, s amiket erre-felé jobbra hegynek neveznek. Az enyhe dombháton szabályos sorokban, ritkás közökben ültetve fák sorakoztak, alighanem gyümölcsös. A ház végében s az udvaron nem volt se istálló, se ól; mindössze néhány borzas tyúk kapirgált a gyér fűben. A bíró ebből azt következtette, hogy a tornác hosszanti részére nyíló négy lakásban szegény emberek, korán munkába menő dolgozók laknak, talán éppen vasútiak, esetleg nyugdíjasok. Négy barnára mázolt, közepétől fölfelé fakeszes kockákban üvegezett, üveges részén függönnyel takart ajtó sorakozott egymás után, s mindegyik ajtótól pár méternyire egy-egy apró, mélyen ülő ablakszem — a döngölt vagy vályogból épített falakban szoktak ilyen mélyen ülni az ablakok — némelyik csupaszon, némelyik olcsó függönnyel. Szoba-konyhás lakások, gondolta a bíró, talán még olyan, téglából rakott, régimódi tűzhelyekkel, melyek egyszerre szolgálnak főzésre is, fűtésre is. A konyha köves, a szoba padlós, de az sem lehetetlen, hogy mind a kettő földes. Pályája elején, helyszíni vizsgálatokon sokszor látott ilyen dohos, szellőzetlen odukat, melyekben csupa valószínűtlen bűntény történt: apákat, anyákat gyilkoltak meg álmukban, kislányokat gyaláztak meg, asszonyokat vertek félholtra részeg férjek, és részeg férjeket szúrtak le konyhakéssel vagy vakítottak meg marólúggal elkeseredett asszonyok.

Itt csönd volt, béke és tisztaság, aki az úrias első részben lakik, és talán a ritkára engedett redőny mögött ülve a reggeli utcát és járőkelőit figyeli, s talán abból él, hogy ezeket a hátsó lakásokat kiadja, rendre szoktathatta a lakóit. Sehol semmi szemét, a tornác frissen föllocsolva, mert már a kora reggeli nap is forrón tűzött a falura a gyümölcsös felől; de életnek sem volt semmi nyoma, kivéve a bágyadtan lézengő tyúkokat meg azt a zsömleszínű, korcs kiskutyát, mely a tornác alól dühösen rá-rácsahol az idegenre.

A lármára végre kinyílt a harmadik ajtó. Fejkendős öregasszony csoszogott elő, sötét szemét bizalmatlanul a bíróra szögezte.

* Regényrészlet

— Keres valakit az úr? — kérdezte gyanakodva, a fogatlan vénasszonyok sipogásával. Ahogy Kende nevét meghallotta, az utolsó ajtóra mutatott. — Ott hátul... — Már-már visszament a lakásába, de aztán mégis megállt, mintha megbánta volna, hogy válaszolt. — A községtől van az úr? Vagy a vasúttól?

— Nem — mondta a bíró. — Iskolatársa voltam.

— Az más — dűnnyögte az öregasszony. — Akkor csak tessék. Kende úr nincs idehaza, de hamarosan megjön. Tessék nyugodtan bemenni, nyitva van, nem zár az semmit, hiába magyaráz neki az ember. Üljön le nála az úr és várja meg.

A bíró benyitott. Nagyjában olyan volt, amilyennek gondolta. Kövezett konyha, beépítve kemenceforma tűzhely, középpütt viaszosvászonnal letakart konyhaasztal, kétfelől egy-egy támlátlan konyhaszékek; az asztal közepén meglepő módon egy szélén kissé kicsorbult üvegvázában virág: egyetlen szál rózsaszínű rózsza. A falnál fehér konyhaszekrény. Régi holmi lehetett, több helyen is lepattogzott róla a máz. Felső részén, a tejüveg mögött egymás mellé rakva könyvek. A felső polcot nem töltötték ki, ott az utolsó kötet ferdén állt, hogy a sor el ne dőljön. A kétajtós alsó rész balfelöli ajtószárnya hosszában végig volt repedve. Konyhaedényt sehol sem lehetett látni.

A konyhaszekrényvel szemközt alacsony ajtó nyílt a szobába. Előtte, balkezre a bejárattól köralakú dróton függő, apró virágmintás függöny rekesztette el a konyha sarkát. Nem húzták be a falig, úgyhogy a bíró az arasznyi résen át jól beláthatott az elkerített sarokba. Háromlábú vas mosdó állt ott, kékmázos mosdótálal, a mosdótálban kékmázos pléh vizeskancsó, mellette a mosdó keskeny lapján recés pohár fogkefével, fogpasztával, celluloid szappantartó félig használt sárgásfehér szappannal. A földön kékmázos kiöntővödör s egy másik, fehér mázas vödör tele tiszta vízzel. A törülköző a falra szerelt kétágas tartó egyik rúdján lógott. Kicsit ferdén, támasztójánál fogva fölakasztva olcsó, fémszerű tükrök lógott a falon, egy fehér éjjeliszekrény fölött, amelynek alsó részében talán fehérneműt tartottak. A szürkésen erezett fehér márvány lapon zseilett, ecset, borotvaszappan.

A bíró mindezt aprólékosan szemügyre vette, majd a nyitott ajtón át a szobába lépett. Egyenesen az apró ablakhoz ment és kinézett. Azt gondolta: „Vajon honnan hordják a vizet?” A kutak errefelé talajvizesek, nyáridőben hamar megposhadnak, elbékanyálasodnak; bűdös vizük nemhogy ivásra, de még mosdásra sem alkalmas. Ezért fúrattak artézi kutakat, községenként nagyság és lélekszám szerint egyet, kettőt, legfeljebb hármat; de egy-egy alvégről, felvégről néha negyedórát, félórát is gyalogolhatott a legközelebbi kerekese kútig, aki inkább inná a tiszta vizet, mint a minden második-harmadik háznál kéz alatt kapható homoki sillert vagy rizlinget.

Ahogy így tűnődött, egyszerre megpillantoitotta az udvar közepén a kék nyomókutak. Szóval errefelé már van folyóvíz, gondolta. Az eszlingeni redőnyös utcai lakásba talán be is vezették. A lakók meg örüljenek neki, hogy nem kell az utca végéről vagy az állomásról, vagy ki tudja, talán még távolabbról cipelniük a nehéz kannákat. Nyomban hallotta is a bősugarú víz fémes surrogását, ahogy a mázas plehre csapódik. A szomszéd öregasszony nyomta a kutak, egész aszott felsőtestével rádől a kallantyúra. Csak félig töltötte a vödört, tele talán már el sem bírta volna. Ezt is le-letette, míg karját váltogatva a tornác följárójáig elcsoszogott vele. A többi az ablakból a bíró már nem látta, hallani azonban hallotta a tornác tégláin közeledő lassú, el-elakadó slattyogást, aztán az ajtó csattanását.

Ez előtt az egyetlen ablak előtt virágok is voltak: két ládában sárgásbarnán nyíló sarkantyúkák, a tornác fakorlátjától az eszterhéjig cikkcakkosan kifeszített drótokra pedig díszes kúszott, s a nagy levelek közt itt-ott már ez is kipattantotta vörös színű, pillangós virágát.

A padló tisztára súrolva, a fal tiszta fehérre meszelve. A berendezés egyszerű szerkezeti cellában sem lehetett volna igénytelenebb. Az ajtóval szemben a fal

mellett priccsforma ágy, rajta barna, két végén sötétbarna csfkokkal sávozott gyapjúpokróc, olyasforma, mint kaszárnákban a katonáké; fejtől a falon feszület, a fekete berakáson ezüst, vagy ezüstözött korpusszal. Az éjjeliszekrényen piros virágmintás, halvány sárga mázas cserép vizeskorsó, mellette pohár. Az ágy előtt olcsó lábszönyeg. Atellenben a sarokban kopott, kétajtós, alul fiókos ruhásszekrény, fényesre szidolozott sárgaréz fogantyúkkal. A másik sarokban közönséges irodai vasfogas. Középpütt itt is asztal; egyszerű, fiókos lábasasztal, rajta közepén és négy sarkán hímzett terítő. A terítőn valami levélnyomóféle és egy tömzsi fekete könyv. Az asztal két felén, gondosan betolva, két szék, lyuggatott ülőkével, az ülőke alatt karikával, hajlított fa támlával: amilyenekre a hivatalokban a feleket ültetik. Az ablakkal szemben az egész falon semmi egyéb, mint egy sötétbarna keretes, arasznyinál alig nagyobb fénykép. Sarkába tűzve egy vékonyka szál, lekonyult fejű virág.

Az ablakon könnyű, tüllféle anyagból készült függöny volt. Ezért, meg a díszbablugas miatt a szoba elég kevés világosságot kapott; a kevéske fény azonban, amit a gyümölcsös felől a nap mégis betűzött, olyan élesen tükröződött a fénykép üvegén, hogy alig lehetett kivenni, kit ábrázol a fölvétel. A bírónak egész közel kellett mennie és kissé oldalvást állnia, hogy tisztán láthassa a sötét hajú, sötét szemű, finom vonású, de jelentéktelen arcú, vékonyka nőt, ahogy jobbjával lazán átkarolja a szorosan mellette álló, fejét enyhén hozzá hajtó, fehér ruhás lánykát. Az asszony harmincéves lehetett, a lányka öt-hat.

A bíró gyorsan elfordult. Az asztalhoz ment, kihúzta az egyik széket és leült. Balkarjával az asztalra könyökölt, arcát a tenyerébe fektette. Először nem is tudta, mi lehet ez a szúrós bizsergés a bőrén, aztán ráeszmélt, hogy borotvátlan, az éjszaka kinőtt tüskék szúrják a tenyerét. Utálkozva elkapta a kezét.

Mindig sokat adott a ruházatára és a testi ápoltságára; most pedig elhanyagoltnak és gyűröttnek érezte magát, s valahogy ragacsosnak, mintha beszennyeződött volna. Eszébe jutott a konyha elkerített mosdófülkéjében az éjjeliszekrény lapján a zsillett a szappannal meg az ecsettel. Mi lenne, ha odaállna az ócska tükör elé és megborotválkoznék? „Hülyeség!” — mondta magában bosszúsán. Egy ilyen szeplős alaknak, egy ilyen nyamvadt jószágnak az ecsetjével érjen az arcához? Utált volna Kende holmijához nyúlni, de még ennél is jobban irtózott attól, hogy nevetségessé tehetné magát. Mit mondhatna, ha Kende éppen akkor lép be, amikor a fél arca még csupa hab? Aki nevetség, az nincs abban a helyzetben, hogy bármit is számon kérjen, bárkit is kérdőre vonjon. Aki megkockáztatja, hogy nevetségessé legyen, az eleve eljártssza a fölényét. Neki pedig soha nem volt és soha nem lehet más magatartása Kendével szemben, mint a fölény. Még így, borostásan is, gondolta, és jobb keze ujjait önkéntelenül végigvonta az arcán.

Ekkor olyasmit észlelt magában, amit ilyen erővel még soha, és amittől mélységesen megdöbbsent. A különös tapasztalat olyan idegenszerű volt, hogy ha meg kellett volna fogalmaznia, szavakat sem talált volna rá. Mintha nem is ő, hanem valaki benne egyenesen kíváncznék rá, hogy rajtakapják, pontosabban, hogy Kende rajtakapja egy számára megalázóan nevetségessé helyzetben. Hogy például a Gödölye begurítson a konyhába egy téhenlepényben megforgatott labdát és a küszöbről az arcába rúgja. Vagy hogy egyszer, csak egyetlen egyszer olyan legyen, mint Kende, itt lakják vele, fölváltva ugyanabban az ágyban, ugyanazon a szánalmas priccsen háljanak, s ha lefekszik, még érezze a párnán és lepedőn a másik testének a szagát és melegét. Hogy használja a holmiját, törülközője mellé akassza a másik rúdra a saját törülközőjét, ugyanolyan egyszerű, itt-ott talán már foszladozó vagy stoppolt kendervászonból. Hogy együtt egyenek a konyhában, egyik az egyik, másik a másik hokedlin ülve, a viaszosvászonnal letakart asztalnál, közös tálból, valamilyen igénytelen, szegényszagú ételt, bablevest, káposztát vagy valami hagymásat, olyasmit,

amit réges-régen, pályája kezdő éveiben egy-egy helyszíni szemlén kültelki oduk vagy földes tanyák tűzhelyén bebőrösödve látott. Az egész, különös gyöngesség, vagy inkább elgyöngülés nem tarthatott tovább egy kurta pillanatnál, és valahol a testétől függetlenül olyasfajta zuhanás- vagy inkább csak süllyedés-élmény emléke kísérte, amilyen a szív működés extraszisztolés kihagyásait szokta. De most nem történt semmi rendellenesség a szervezetében.

Lehet, hogy éppen ez térítette magához; mert hiszen ez a máris elenyésző érzés vagy élmény vagy szédület — maga sem tudta, hogyan nevezze — olyan volt, mintha egy másodpercre, esetleg csak egy másodperc töredékére öntudatát veszítette volna, vagy kihullott volna önmagából.

Mindegy, túl volt rajta, legföljebb csak valami kis zavar maradt utána benne. Talán ezt akarta eloszlatni, vagy talán unta már a várakozást: maga elé húzta az asztalon heverő, fekete vászonkötéses, a felső lapszéleken már fakuló piros metszésű, testes kis könyvet.

Második kötete volt egy három kötetes biblia-kiadásnak. Körülbelül a közepén könyvjelző csipkés széle állt ki a lapok közül. A bíró még diákkorából ismerte ezeket a — többnyire búcsújáró helyek kegyképét ábrázoló — szentképeket. Neki is volt néhány annak idején az imakönyvében. Az egyiknek középpüti papírból kis ablakféleje volt; ha az ember becsukta, a két összeillő szárnyon imádságot olvashatott a gyüdi Szűzanyához, ha kinyitotta, megjelent a gyüdi Mária bodros felhődisz keretében. A szentkép hátlapjára pedig pár soros fohászok, öt vagy hat, s fölöttük címmel: ELHUNYT SZERETTEINKÉRT. Öt jeles feleletért egy ilyen máriagyüdi szentkép járt a hittanáruktól. Péter Zsámárnak hívták. Őket még fölvitte nyolcadikig, de az érettségi banketton már nem vett részt. Elment a missziókba, alighanem Afrikába.

Kinyitotta a jelzésnél a Bibliát. A régi gyüdi jutalomkép volt, de fordítva, hátlapjával föfelé. ELHUNYT SZERETTEINKÉRT. A bíró kedvetlenül megfordította. A papírablakocska egyik fele az idők folyamán leszakadt; félbevágva nézett rá csonka felhődiszből a gyüdi Szűzanya.

A lap, ahol a könyv kinyílt, elnyűvódott a sok forgalástól. A papír széle itt-ott beszakadt, az alsó sarok zsírosan elszürkült az ujjnyomoktól. Fönt a lap tetején a fejléc, csupa nagybetűvel: IZAIÁS JÖVENDŐLESE XI. Néhány sor alá volt húzva ceruzával: az ötödik, hatodik és hetedik vers. A bíró ezt olvasta:

5. Az igazságosság lesz derekának öve,
S a hűség csipőjének kötője.
6. Együtt lakik majd akkor a farkas a báránnyal,
S a párdúc együtt tanyázik a gödölyével;
Együtt él majd borjú, oroszlán és juh,
És parányi gyermek terelheti őket.
7. Borjú és medve együtt legelnek,
Együtt pihennek kölykeik,
És szalmát eszik majd az oroszlán, akárcsak az ökör.

Meghökken tenen bámulta a sorokat, hirtelenében föl sem fogta, amit olvasott. Már-már azon volt, hogy újra nekiáll, előlről „Az igazságosság lesz derekának öve...” Most váratlanul, utólag megvilágosodott benne a mondatok értelme. „Együtt lakik majd akkor a farkas a báránnyal, S a párdúc együtt tanyázik a gödölyével.” Azt gondolta: „Ó, a kis hülye!” Dühösen becsapta és utálkozva félrelökte a könyvet. A kötés széle beleakadt a terítő közepén kissé kidudorodó hímzésbe. A terítő bal sarka fölhúzódtott, a levélnyomótól az asztal széléig kis gyűrődés képződött. A gyűrődésen, ujjnyit ferdén megemelkedve, fonákjával föfelé, kifelejtve a Bibliából, ott hevert a gyüdi Madonna képe. Az üres sorok szalagjaival elválasztott röpimák fölött el lehetett olvasni a félkövér címet: ELHUNYT SZERETTEINKÉRT.

A bíró talán visszateszi a helyére a szentképet és elsimítja a gyűrődést a terítón, ha van rá ideje. De nem volt. Léptek közeledtek a tornácon, egy percre megálltak, hallatszott az öregasszony sipító hangja, majd nyomban utána újra a léptek, pár gyors lépés, és már kattant is a konyhaajtó kilincse.

A bíró megfordult a széken és majdnem elárulta meglepődését. A szoba küszöbén, néhány méternyire tőle, a régi intézetük hétköznapi uniformisához szinte vonásról vonásra hasonló vasutas egyenruhában *ugyanaz* a Kende Pál állt: ugyanaz a szeplős képű, vöröses hajú, nyápic és félszeg Gödölye, akinek valaha a képébe rúgta a trágyában megforgatott futballt; aki utolsó találkozásukkor, a háború alatt, a bíró hivatali szobájának közepén úgy torpant meg, mintha egy szerkezet járt volna le vagy mondta volna föl a szolgálatot benne; s akinek a mellképét tegnapelőtt este, már ünnepélyesen fölöltözve, mielőtt a Főnökhöz vitték volna, ott látta az osztályfőnökük mellett az iratai közül váratlanul előbukkant érettségi tablón. Azt gondolta: „Hát ez az ember nem öregszik?” Aztán, ahogy ültéből, kissé fölfelé, jobban megnézte az arcát, látta, hogy mégis öregszik. Nem úgy, ahogy mások: hogy az egykori fiúarcot kivetkeztetik régi formájából az árkok és a ráncok, az arccsontok alá, a száj köré és az állra lera-kódott zsírpárnák, esetleg a kórosan puffadt vagy betegesen megereszkedett bőr lebernyegei, és annyira elváltoztatják, hogy rá sem lehet ismerni. Ahogy bizonyára már őt is kezdi, máskülönben Kende azonnal ráismert volna és nem meresztené rá a szemét úgy, mint egy idegenre, vagy inkább mint valami félig-meddig ismerősré, akit hirtelenében senkivel sem tud azonosítani.

Nem, Kende nem így öregedett. Az arc mit sem veszített karakteréből, csak mintha azóta, hogy utoljára látta, még vékonyabbá, még átlátszóbbá aszalódott volna, és a szeplői is még jobban kiütköztek, úgy lepték az arcbőrét, mint apró májfoltok. Csak a szeme volt más, csak az nem emlékeztetett a régi riadt, könyörgő, elkínzott és megalázott Gödölyére. Mintha időközben kitisztult, kifényesedett, megnyugodott volna, megtelt volna valami alázatos, sebezhetetlen békével, majdnem derűvel, mint némely sorsával elégedett, jámbor öreg koldusé, vagy mint... mint... Keresgált az emlékezetében, aztán valami szúrós, füstös trágyaszag emlékével földerengett benne egy réges-régen elfelejtett arc. Mint amilyen Pusztaréten azé az adventista béresé volt.

A bíró a széken ült, Kende a küszöbön állt, és nézték egymást. Végül Kende, úgy látszott, ráeszmélt, hogy ő van itthon, ő a házigazda, s valahogyan üdvözlőnie kell a váratlan vendéget.

— Isten hozott — mondta. Majd, kis szünet után, mert jobb nem jutott az eszébe: — A szomszédasszony említette, hogy valaki jött hozzám. De nem gondoltam, hogy te vagy.

— Én vagyok — mondta a bíró. Kezdte visszanyerni a nála alább rendelték előtti megszokott biztonságát. — Remélem, nem veszed rossznéven...

— Ó nem, nem! — vágott közbe Kende és úgy tett, mintha nem venné észre, vagy valóban nem is vette észre az utolsó szavak fölényeskedő ironikus hangsúlyát. — Inkább örülök, hogy annyi év után... — Abba hagyta, mint aki nem mer kényes témát érinteni. Szolgálatkészben, majdnem lelkesedezve kérdezte: — Reggeliztél már? Mindjárt szólnak a szomszédasszonynak; tudod, ő kosztol, nálam nincs háztartás. Megkértem, készítsen... mit készítsen? mit parancsolsz? kávé? teát?

— Köszönöm — hárfította el a bíró. — Semmit sem kérek.

— Fáradtnak látszol, — mondta Kende, hangjában olyan melegséggel, talán részvétellel is, ami akarata ellenére valami jóleső érzést ébresztett a bíróban, de ugyanakkor — maga is úgy érezte, hogy egy fokkal följebb a tudatában — bosszantotta is. — Persze, korán keltél... Nézd, ha kedved tartja... Nekem kilencre szolgálatba kell mennem. Itt az ágyam, fekdj le, pihend ki magad; rögtön húzok tiszta ágyneműt...

— Nem aludni jöttem ide — mondta a bíró szárazon. Aztán ingerülten: — Mit állsz ott? Miért nem ülsz le?

Kezet nyújtott. Hűvös, nőiesen könnyű kezet érzett a tenyerében; kicsit mint-ha nyirkos is lett volna. Gyorsan elengedte.

— Feketét se főztek? — kérdezte Kende.

— Ül le! — szólt rá a bíró.

Kende kihúzta a másik széket és félszegen leült a bíróval szemben. A bíró követte a tekintete irányát: most eszmélt rá, hogy Kende már nem őt nézi, hanem az asztal terítőjén a gyűrődést és a gyűrődésen a visszájára fordult gyüdi Máriát.

— Ül le! — mondta a bíró másodszor is, teljesen fölőlegesen, hiszen Kende már ült.

Mind a ketten a képet, a kép hátlapját nézték az ELHUNYT SZERETTEINKÉRT fölirattal, aztán egymás arcát, közelről.

— Régen találkoztunk. Azóta megöregedtél — mondta a bíró szándékos kegyetlenséggel.

— Megöregedtem — hagyta helyben Kende és vékony szája halvány mosolyra húzódott. — Azt mondják, a magány öregíti az embert.

— Miért élsz magányosan?

— Hát hogyan éljek? — kérdezte Kende. — Hogyan élhetnék?

Kis csönd támadt. A bíró nem fordult meg a falon függő fénykép felé, inkább csak egy jelzésféle mozdulatot tett abba az irányba.

— Ők voltak?

— Ők.

— Elvitték őket?

— El.

— Mikor?

— Nem tudom. Mire hazaértem, már nem találtam itthon őket.

— És ezért persze engem teszel felelőssé? — mondta élesen a bíró.

— Nem — mondta Kende. — Én senkit nem teszek felelőssé semmiért.

— Ez nagyon kedves tőled — mondta a bíró. Hangja, arckifejezése csupa gúny volt.

— Nem akartalak megbántani — szabadkozott Kende és szemét félig lesütve egyre a gyűrődésen heverő szentképet nézte. — Csak azért mondtam, mert így van. Senkit, semmiért.

— Hagyd! — mondta a bíró. Alig bírta fékezni az ingerültségét. — Igazán nem azért jöttem ide, hogy morális csevegést folytassak veled. Azért jöttem, hogy bizonyos dolgokat tisztázzunk egymással. De jól van, ha akarod, kezdjük ezzel.

Kende mondani akart valamit, de a bíró leintette. Zavaros érzések fortyogtak benne, egyszerre düh, gyűlölet, tehetetlenség, sőt még valami homályos megalázottság is, amitől csak fokozódott indulata, szétzilálta gondolatait, úgyhogy elnehezült lélegzéssel egy kicsit várnia kellett, míg újra rendbe tereli őket.

— Hát idefigyelj, Gödölye! — mondta végre. Elhatározta, hogy kíméletlen lesz, hogy könyörtelenül meggyötri, s ahol csak éri, össze-vissza sebzí ezt az embert. Keményen megtorolja azt, amit tett, ha ugyan ő tette, de ezt úgyis előbb-utóbb elárulja, mert addig ki nem engedi a kezéből. Addig tapossa, amíg ki nem tiporja belőle az igazságot. Amíg bosszút nem áll rajta azért, hogy mindig ő volt az erős, a Párduc, Kende, a Gödölye meg a gyöngye. Azért, hogy azon az intézeti sétadélutánon kivédte a lövését; azért, hogy elhurcolták a családját; azért mert olyan, amilyen; mert senkit nem tesz felelőssé semmiért; mert mintha rajta is átnézne, őt is semmibevenné... — Hát ide figyelj! — ismételte. — Te akkor azt vártad tőlem, hogy én majd megmentem a családodat. Én pedig, ha jól emlékszem, azt mondtam neked, hogy majd utánanézek. Így volt?

Kende bólintott.

— Utánanéznék — javította ki a bírót.

— Tudod, mikor mond ilyesmit az ember? Ha le akar rázni valakiféle. Ha már torkig van vele! Ha már elege volt belőle! Egyébként hába telefonáltam volna Dombára. Attól még Óháton elvihették, akit csak akartak, akár vonatko-

zott rá mentesítés, akár nem. Mire visszaértél, valóban el is vitték őket, te magad mondtad. Mire nekem Dombát kapcsolták volna... És ha kapcsolják is, egyáltalán nem biztos, hogy hajlandó lett volna beszélni velem. De mondjuk, hogy gavallérkodásból megígéri; megmutatja, hogyan fizet egy igazi úriember, egy dombai Dombay Árpád egy vacak polgárnak, egy Stoll Aurélnak, amiért valamikor megleckéztette. Eh, hagyjuk, régi história, nem érdekes. Mondjuk, hogy abból a sorozatból kimaradnak. Nem baj, ráér, belekerülnek a következőbe, két hét múlva, három hét múlva. Engem pedig, érted, engem egy ilyen telefon újra eszébe juttatott volna annak a vadállatnak, ha egyáltalán valaha is elfelejtett, amióta visszautasítottam a hatalmaskodását. Annyi lett volna, mintha magamtól sétálok bele a verembe. Tessék, itt vagyok, írj föl engem is valamelyik listára. Aztán amikor végre mégis hatalomra került, az alatt a pár hét alatt, amíg belügy-miniszter volt, engem is éppúgy *likvidált* volna, mint bárki mást, akire neheztelt valamiért. Neked persze talán jobb lett volna úgy. Ha más végzi el helyetted a piszkos munkát... Mit bámulsz? Mit teszel úgy, mintha nem értenéd?

— Valóban nem értem — mondta csöndesen Kende.

— Nem baj — legyintett a bíró. — Majd mindjárt megmagyarázom. Te még mindig forgalmista vagy? — kérdezte gúnyosan. Régen, egy-egy nehéz tárgyaláson is így változtatta meg hirtelen a támadás irányát, hogy a vádlottat zavarba ejtse. — Mindenki viszi valamire, csak te penészedel itt ebben az ócska lukban. Nincs benned semmi ambíció?

— Nincs — mondta Kende olyan egyszerűen, olyan magától értetődően, hogy a bíró majdnem kizökkent tőle lehengerlőnek szánt lendületéből. Elitaposni valakit, akinek nincs semmi becsvágya? Aki szemlátomási a világon semmit sem kíván? Mit lehet még elvenni attól, akitől már mindent elvettek? Hogyan lehet megalázni azt, aki már megalázta magát? A bíró egy villanásnyi ideig habozott, aztán csak még jobban megátalkodott acsarkodó indulatában.

— Akkor is forgalmista voltál, most is az vagy — mondta fitymálva. — Téged soha nem léptetnek elő?

— Nem.

— Miért, ha szabad kérdeznem?

Kende megvonta a vállát.

— Nem is tudom. Azelőtt nyilván azért, mert zsidó volt a feleségem.

— És azután?

— Azután meg? Azt mondják, klerikális érzelmű vagyok. Klerikális reakció.

— Látom Bibliát olvasol.

Kende elpirult. Lassan, megállíthatatlanul terjedt arcán a pirosság, egészen a füléig.

— Igen — mondta lehajtott fejjel.

— És persze templomba is jársz.

— Igen.

— Miért nem voltál itthon? Talán most is templomban voltál?

— Igen.

— Hétköznapi?

— Igen. Hétköznapi is. A hetes misére. Hacsak szolgálatban nem vagyok. De újabban van esti mise is.

Olyan természetesen, nyugodtan, megadással mondta ezt, mintha olyasmiről beszélne, ami elkerülhetetlen. A bíró megtorpant, érezte, hogy ezen az úton nem megy előbbre. Inkább kitért.

— Persze, klerikális. Hiszen írtad is.

— Hát megkaptad? — kérdezte Kende a neheztelés legkisebb árnyalata nélkül, inkább úgy, mintha örülne neki, hogy levele mégis eljutott a címzetthez.

Ez a már-már lelkesedő hang újra fölbőszítette a bírót.

— Azt vártad, hogy válaszoljak? Azt hitted, hogy ráérek...

— Nem — szólt közbe Kende. — Semmit sem vártam. Ne haragudj, igazán nem is tudom már, miért írtam. Talán mert az első pillanatban megijedtem.

Vagy inkább talán hogy egy utolsó jelet adjak magamról, valakinek, mielőtt lemerülök...

— És éppen nekem! — mondta epésen a bíró.

— Rólad sejtettem, hogy hol vagy. Hogy túlélted a háborút. Aztán meg...

— Aztán meg?

— Nem tudom. Valahogyan úgy éreztem, hogy éppen neked kell. Kértem, hogy segíts, de az inkább csak ürügy volt. Csak úgy, minden ürügy nélkül mégse írhattam neked, hogy Isten veled, engem most lemerítenek, engem most belefojtanak...

— Amint látom, mégse fojtottak bele.

— Valaki közbelépett értem.

— Remélem, nem gondolod, hogy én?

— Dehogyan — mondta Kende és elmosolyodott. — Helyt adtak a föllegezésnek. A párt képviselője a bizottságban állítólag azt mondta, hogy az nem akadály.

— Mi? — riadt föl a bíró, mert közben már más járt a fejében.

— Hogy templomba járok. Hogy attól még lehet jó forgalmista valaki, hogy templomba jár. Persze följebb... — Megint mosolygott, szégyenlősen. — Dehát minnek akarnék följebb kerülni?

— Még mindig nem látom világosan, miért éppen nekem írtál.

— Hát... — Habozott, kimondja-e; aztán végül mégis kimondta, szemét a terítőre szögezve, halkán, piros fülekkel. — Valahogy úgy éreztem... ostobaság. Ne haragudj érte... Nemcsak akkor, hanem már régóta... Talán mindig...

— Mit éreztél? — sürgette a bíró.

— Valami olyasmit, hogy mi ketten...

— Mi ketten?

— Összetartozunk — suttogta Kende. Egyszerre elsápadt, tiszta tekintetét a bíróra emelte, a kiszolgáltatottság különös, valahogy csupasz kifejezésével az arcán. Aztán lassan elmosolyodott, pillantása újra a terítőre, a terítő gyűrődésén a szentképre tévedt, úgy mondta, nagyon halkán, emlékező hangon: — Mint a párdac a gödölyével...

— Hülyeség! — rivallt rá a bíró. — Mit kértek tőled azért, hogy töröljék az igazolásodból a feddést?

— Semmit. Miért, mit kérhettek volna?

— Ne add itt nekem az ostobát! Ki bízott meg, hogy fölvedd velem a kapcsolatot?

— Engem? Senki nem bízott meg semmivel.

— Mikor szerveztek be?

Kende elhűlve nézett rá.

— Hová?

— Az egyházba! — mondta dühös gúnnyal a bíró és ingerülten lökött egyet a levélnyomón, úgy, hogy a terítő másik fele is meggyűrődött.

— De hiszen oda nem kellett beszervezni engem — mondta Kende értetlenül.

— Én mindig is tagja voltam az egyháznak.

A bíró alig bírta türtőztetni magát.

— Te valóban ilyen bárgyú vagy, vagy csak tetteted magad?

— Nem értelek.

— Nem akarsz érteni! Kitanítottak, ugye, hogy ha elszámoltatnak, add a kis hülyét? Azt mondd meg, mivel bíztak meg, amikor rám állítottak?

— Engem? Rád? Ezt nem értem.

— Milyen adatokat kértek rólam?

— Kik?

— Akik szerveztek, te ütődött!

— Engem senki sehova nem szervezett be — ismételte Kende szelíd állhatatossággal.

A bíró fújt egyet.

— Jó, tudom, nem szabad kiadnod a megbízódat. De azt megmondhatod, mivel bíztak meg!

— Senki semmivel.

— Akkor magadtól csináltad azt a hitványságot?

— Mindnyájan hitványak vagyunk, és nagyon sok hitványságot csinálunk. De ne haragudj, nem értem, mire gondolsz.

A bírónak úgy a fejébe szaladt az indulat, hogy egy pillanatra beleszédült; aztán hirtelen kijózanodott. Nyilvánvaló, hogy Kende nem csinált semmit; nem is értheti, miről van szó. És ki ő, Stoll Aurél, hogy ráállítsanak valakit? Másfél napja, amióta a Főnök maga elé hívatta, vakvágányon rohan. Igen, vakvágányon, bele a képtelenségbe, az ürességbe, ahol összezúródik a semmiségben. Ez az, amit a görögök hübrisznek neveztek? Ki szabadította rá ezeket az Eumenidákat? Miféle fúriák szedték rá, hogy fölépítse magában ezt az agyrémet, és végül kiszolgáltatassa magát egy ilyen kis hülyének? Szerencse, hogy ilyen bárgyú; hogy csak bámul és béget, nem fogja föl azzal a nehezen járó eszével, hogy miről van szó. Hogy ő, Stoll Aurél milyen siralmas félőrültté alázkodott előtte!

Igen, most még nem fogja föl. De akármilyen nehézfejű, lehetetlen, hogy holnap, holnapután rá ne eszméljen. Holnap, holnapután, de lehet, hogy már egy félóra múlva. Abban a pillanatban, amikor ő a lábát kiteszi innen. Abban a pillanatban, amikor nem fog félni tőle. Amikor föloldódik benne a félelem.

„De hiszen nincs is benne félelem!” — gondolta megdöbbenve. Ez az ember nem fél! Mindenki fél, még a Főnök is fél; de ez az idióta nem. Ez csak ül, játszadozik a terítő szélével és befelé mosolyog. Mindenki fél, de ez nem. Ez csak tanúja a mások félelmének. Egy Kende Pepi, egy Stoll Aurél félelmének!

Hát éppen ezért kell eltiporni. Hogy ne maradjon tanú a félelemtől. Tévedett: Kendét nem szervezték be, Kende nem csinált semmit; az egész csak a félelem tébolyult káprázata volt. De meg fog fizetni ezért az eszelős félelemért! Meg fog lakolni ezért a hagymázos káprázatért!

A bíró tudta, hogy gonoszságot művel, de akarta, hogy gonosz legyen, hogy gonoszságot műveljen. Azt mondta:

— Lehet, hogy te hitványnak érzed magad és hitványságokat csinálsz. De jobban tennéd, ha mellőznéd az általánosítást. Én például...

Keze a terítőn pihent, ott felejtette, amikor az előbb dühében odébb taszította a levélnyomót. Tekintete erre a tőle szinte függetlenül heverő kézre tévedt és megállapodott a hüvelykujj és a mutatóujj tövében a párnás részen, ahol a gyújtogatás vádjával kivégzett kulák feleségének, Borbásnénak a köpése érte. Azt akarta mondani: „Én például egyáltalán nem tartom hitványnak magam”, de az első két szó után abbahagyta. Levette kezét az asztalról, megigazította a ráncot, amit a levélnyomó húzott föl, és visszatette a levélnyomót oda, ahonnan ellökte.

— Látom imádkozni is szoktál — mondta és a másik kezével egy kicsit odébb tolta a gyüdi Mária szentképét.

— Szoktam.

— Értük?

— Értük is.

— Hát még kiért?

— Mindenkiért.

— Értem is?

— Érted is.

— Köszönöm, nincs szükségem rá.

— Mindenkinék szüksége van rá. Elsősorban nekünk magunknak.

— Mire?

- Hogy másokért imádkozunk.
- Miért? Hogy ők is imádkozzanak érted?
- Nem. Hogy én imádkozzam értük.

Ez is holtvágány, gondolta a bíró. Hirtelen fáradtság fogta el. Úgy érezte, hogy amit csinál, az nemcsak értelmetlen, hanem méltatlan is: valahogy megszégyenítő. De nem adta föl: erőt vett magán és folytatta, hidegen elszánt elmével, s ugyanakkor lényé mélyén valami fokozódó, önkívület felé tartó részegséggel; hogy miközben ezt a bárgyú Gödölyét marcangolja, saját magát is be-szenntyezi, befröcsköli vérrel és mocsokkal, bekeni azzal az ürülékkel, amit valaha régen a labdával az arcába rúgott; hogy miközben sárba tiporja, beletapossa saját magát is ugyanabba a sárba; és valahol találkoznak egymással, egy közös gyalázat mélyén.

Kinyúlt a Bibliáért, végigpörgette a zizegő lapokat.

- Szentírást is olvasol.
- Igen.
- A könyv szinte magától nyílt ki Izaiás tizenegyedik fejezeténél.
- Alá is huzigálsz benne.
- Csak ezt az egyet húztam alá.
- Miért? Ezt az egyet miért?
- Mert az rám is vonatkozik.
- Hát még kire?

Kende lehajtott fejjel, görnyedt vállakkal ült a székén és hallgatott. A bíró a világosság felé tartotta a könyvet és fennhangon olvasni kezdte:

— „Az igazságosság lesz derekának öve, S a hűség csipőjének kötője...”

— Ne — mondta Kende. — Hagyd abba, kérlek... — És mint régen, diák korában, ha fölszólították, és ajkát rágva, vergődve a lecke szétfoszló szavait kereste, tördelni kezdte a terítő alatt a kezét. — Nagyon szépen kérlek — mondta majdnem nyöszörögve.

A bíró, mint akiben tetőpontjára hág a részegség, acsárkodó gúnnnyal, szinte magán kívül, harsogva szavalta:

— „Együtt lakik majd a farkas a báránnyal, S a párdúc együtt tanyázik a gödölyével.”

Nem bírta tovább fékezni magát. Fölugrott, a könyvet a sarokba vágta. Kendehez lépett, megragadta mellén az egyenruhát és teljes erejéből fölrántotta, olyan durván, hogy majdnem mind a ketten egyensúlyukat veszítették.

- Kire még? — ordította. — Rám is?
- Rád is — mondta Kende halkan.
- Nem félsz, Gödölye?

Ide-oda rángatta a sápadt embert, aki még csak a kezét se mozdította, hogy védekezze. Csöndesen mondta, de nyugodtan és szilárdan:

— Nem, Aurél. Én már senkitől sem félek a földön.

A bíró visszalökte a székre. Csak utólag eszmélt rá, milyen valószínűtlenül könnyű volt a súly, amit a markában tartott. Zihált a fölindulástól, és ő is visszaült a helyére.

Egy percig csönd volt, csak a bíró fújtató lélegzése hallatszott a szobában, mely egyre világosabb lett, ahogy a falu fölé emelkedő nap mind több és több sugara hatolt át a díszablugas lombján. Kende fölállt, ugyanazzal a félszegséggel, mint régen, ha néha szükségére kéredezkedett az osztályban s már előre számított a többiek vihogására. De most nem vihogott rajta senki. Halk léptekkel, már szinte osonva a sarokba ment, fölemelte a Bibliát, kisimogatta a meggyűrő-

dött lapokat, ugyanolyan halkan visszament, fogta a gyüdi Máriát, a helyére rakta, Izaiás tizenegyedik fejezetéhez, becsukta a könyvet és letette ugyanoda, ahol eredetileg feküdt a terítőn.

— Csak egyet felejtettél el — mondta nyugodtan, csöndesen. — Azt, ami két sorral odébb van. Hogy „parányi gyermek terelheti őket”.

A bíró döbbsen a falon függő fényképre pillantott, de nyomban el is kapta róla a tekintetét. Nem tudta volna szavakba foglalni, amit gondolt, vagy talán csak érzett, vagy ami inkább csak magától vetődött föl benne, szándéka ellenére derengett elő az agyából vagy talán mélyebbről, valahonnét a zsigereiből. Miféle parányi gyermek terelheti őket? Az ott a falon, az édesanyja laza ölelésében? Az ott, túl a falon már? Vagy egy másik? A másik? Vagy mind a kettő egyszerre és együtt? Tereli őket, párdutot és gödölyét, oroszánt és juhót, medvét és borjút, egy parányi gyermek, bele a közös sárba, aminek az alján ott dereng a közös béke.

— Aludtál te egyáltalán az éjjel? — kérdezte váratlanul Kende, most is azzal a melegséggel és részvéttel, talán annál is többel már, irgalommal, amivel akkor szólt a bírónak, amikor a templomból jövet belépett a szobába. — Nem, hiszen nem is borotválkoztál, csupa sórté az arcod... Nekem most sajnos szolgálatba kell mennem, de te maradj nyugodtan, érezd magad otthon, ott az ágy, pihenj...

A bíró úgy hallotta a szavakat, mintha messziről, sűrű ködön át beszélnének hozzá. Olyan gyöngének, olyan elesettnek érezte magát, hogy azt hitte, nyomban lefordul a székről. Belül valami hullámozott benne, rázta belülről a mellét, külön-külön minden szervét, föl-le csapódott a bordái alatt; fölcuklott tőle, s rémülten érezte, hogy torkát fojtogatja a sírás.

— Hozzak egy kis vizet? — kérdezte Kende.

A bíró a fejét ingatta.

— Ne hozz nekem semmit.

Két kézzel markolta a szék ülőkéjét, hogy belefájdult a tenyere.

— Akkor mondd, mit tehetnék érted, Aurél?

A gyöngesség rohama elmúlt. A bíró fölkapta maga mellől az aktatáskáját, fölpattant a székről, jobbra öklöbe szorult.

— Te? — ordította és közben érezte, mint veszté el újra önuralmát. — Te, értem? Te nyomorult!

Mintha magától lódult volna előre az ökle. Kende azonban elhajolt az ütés elől.

— Nem akartalak megbántani — mondta. — Bocsáss meg.

— Nem bocsátok! — ordította a bíró. — Soha, érted? Soha!

Kirohant, bevágta maga után a konyhaajtót.

Odakint máris szikrázó meleg volt. Valami végigrezgett a levegőn. Akaratlanul is számolta: három, aztán kis szünet után nyolc kondulás. Fölnézett a hang irányába: pár gömbölkácon túl ott magasodott az óhátí román kori templom két zömök, fehér tornya: Azt gondolta: „Ha jól emlékszem, fél kilenc körül megy egy vonat a fővárosba”. S aztán, szinte rámosódva az előbbire, ezt: „És parányi gyermek terelheti őket”.

Közvetlenül előtte réztányér villogott az utca fölött a tűző napban. Az üzletben minden szék üres volt. A borbély hajbókolva fogadta.

— Ahová uraságod parancsolja. Vágás? Igazítás?

— Borotválás! — mondta a bíró a régi, rideg hangon és utálkozva, mintha mocskos volna, végigvonta kezét arca tüskéktől sercegő bőrén.

DOKUMENTUM

FÁBIÁN DÁNIEL

József Attila és Szabó Lőrinc

1957. szeptember 29-én telefonáltak, hogy keressem fel a Cömöri klinikán Szabó Lőrincet. Riasztó hírek terjedtek el a városban állapotáról. Már évek óta hallottunk hasonlókat, így méltán remélhettük, hogy a túlzott féltés találja ki azokat. Másnap meglátogattam. Igen elesett állapotban találtam.

— Nagyon örülök, hogy eljöttél — üdvözölt. — Fontos dolgokat akarok neked elmondani.

1926 februárjában ismertem meg Szabó Lőrincet. Abban az időben az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet munkatársa voltam, amely intézmény célul tűzte ki a munkásság helyzetének megismerését és megjavítását. Az egész mozgalom az angol settlement* intézmény sugallatára és utánzására épült fel. Hilscher Rezső, a nemrég elhunyt szociálpolitikus vezette. Ő azok közül a kevesek közül került ki, akik komolyan vették a szociálpolitikát és hittek abban, hogy a kapitalizmus embertelenségét hatékonyan ellensúlyozzák vele. Jutalma a teljes meg nem értés volt. Az akkori hivatalos körök „titkos kommunistát” gyanítottak benne. A baloldal pedig „tolsztojánusnak” csúfolta. Én a kulturális osztály tagjaként, irodalmi matinék rendezését kezdeményeztem. Célunk az volt, hogy az akkori legnagyobb írókat és művészeket vigyük ki a munkások közé. Megjelent pódiumunkon Kosztolányi Dezső, Zilahy Lajos és Móricz Zsigmond képviselőjében Móricz Virág. Azután a fiatalokra is sor került. Elsősorban Kodolányi Jánosra és Szabó Lőrincre gondoltunk.

Az Est szerkesztőségében kerestem fel Szabó Lőrincet. Pár pillanat alatt Mikes Lajos szobájába kerültem, akit szintén csak írásaiból, fordításaiból ismertem. Fogalmam sem volt róla, milyen nagy hatalom és nehéz ember a „csodadoktor”. Elkezdődött a faggatásom. Jó félórai gyúrás után azzal bocsátottak el, hogy három napon belül választ kapok. Indulásom közben beröppült a szobába Erdélyi József, aki a maga heves modorával új vihart kavart körülöttem. Három nap múlva megkaptam a beleegyezést, de még néhány kérdésre megnyugtató választ kellett adnom.

A két fiatal író „baloldali” volt, kényesek voltak baloldaliságukra. Mikes Lajos különösen vigyázott, nehogy reakciós csábítás zsákmányaivá váljanak.

A matiné szépen sikerült. Nagy számban jelentek meg munkások is. Hiszen ők jól ismerték a fiatal írók nevét, számon tartották és meleg szeretettel vették körül őket. Így indult el barátságunk.

Most azonban súlyos állapotban találtam. Erősen lesoványodott, szürkésfehér arcából élesen állt ki jellegzetes orra. Minden erejét összeszedte. Nyugodt, vonzatott, halk modorban, de végig kifogástalan logikával mondotta el a következőket:

- Hallom könyvet írtál József Attiláról?
- Igen! — válaszoltam.
- Mivel kezdődik a könyved? — kérdezte.
- Nem tudom — vallottam be szégyenkezve.

* Toynbee, Arnold (1852—1883) angol szociálpolitikus, társadalmi reformer. Szerinte a kapitalizmus ellentéteit és súlyos következményeit úgy lehet legyőzni, ha kapcsolat létesül a felső osztályok és a munkásság között. Megértik egymás helyzetét. Azért alapította az egyetemi telepeket (settlementeket), hogy út az előkelő osztályok gyermekei közvetlen kapcsolatba kerüljenek a munkásokkal. Gyakorlatban tanulják meg a társadalmi bajok orvoslásának módszereit.

Furcsa, szótlán ajkbiggyesztés fejezte ki rosszaliását.

— Már üzentem neked, hogy érdekel a munkád. Jellemző dolgokat közlök veled Attilára vonatkozólag. Okvetlenül használd fel. Fontosnak tartom az irodalomtörténet számára. Kár lenne, ha elveszne.

— Tudod — folytatta — milyen mély barátság kötött Babitshoz. — (Ezt a barátságot nem az anyagi érdek táplálta, hiszen senki sem állt a beérkezettek közül Babitsnál közelebb Szabó Lőrínchez. Adyt soha nem szerette és mindig idegennek érezte magától költői stílusát, modorát, magyar messianizmusát. Babitsot ellenben fenntartás nélkül tisztelte, becsülte.)

— Amikor Attila megírta Babits elleni röpiratát, többeknek megmutatta. Én is tudomást vettem róla. Üzentem neki, hogy keressen fel. Attila telefonált. Hosszúra nyúlt telefonbeszélgetés alatt megállapodtunk abban, hogy eljön és megmutatja a fogalmazványt, és ha a vádaknak csak egy százaléka is megfelel az igazságnak, nem emelek vétőt a röpirat megjelenése ellen. Tettem ezt Babits iránti szeretetből és tiszteletből, és azt sem akartam, hogy József Attila nevetség tárgyává tegye magát.

— Másnap vagy harmadnap megjelent nálam. Ott volt délután öttől este tízig. Mondatról mondatra, szóról szóra átvettük írásnövét. Én minden megállapítására kimutattam, hogy esztétikailag nem fedí a valóságot. Rámutattam arra, hogy cikke a tévedések vaskos halmaza. Amikor a végére értünk, kértem, hogy mivel egy százalék sem állja meg a helyét, megállapodásunk szerint — mondjon le a megjelentetéséről.

— Érveim nagy hatással voltak Attilára. Azt válaszolta, meggondolja azokat és utána dönt. Határozott ígéretet nem tett semmilyen irányban sem. Mégis meglepett, amikor rövidesen megjelent a Babits ellenes támadás. Valószínűleg egyes rossz szellemek sugalmazták. A Babits ellenesek véleménye ellensúlyozta az enyémet, és megerősítette Attilát tévedésében.

— Amikor 1933-ban megjelent *Te meg a világ* című verseskötetem, melyet első aranyfedezetű munkámnak tartok ma is, újból felkeresett — tért rá legérdekesebb közlésére. — Majdnem az egész kötetet felmondta versről versre. Verseimet így csak egy ember tudta, idézte, szavalta állandóan. (Valószínűleg nagy szerelmére célt, akit a szellemi rajongás is feléje sodort.) Amikor másodszor is felmondta a verseket, sorról sorra megbíráta őket. Néha egész sorokat javított ki, máskor csak a sorrendet, vagy egyes szavakat. Más verseket megdicsért, sőt szép számmal volt olyan, melyről elragadtatással beszélt. Én, aki közismerten rossz memóriájú ember vagyok, végtelenül csodálkoztam Attila bravúros, nagyszerű emlékezőtehetségén és kitűnő analitikus gondolkodásán. Mondanom sem kell, hogy pályám egyik legszebb emlékeként őrzöm ezt a találkozást.

Ezzel lényegében felmentette József Attilát minden vád alól, hiszen az ő verseivel is ugyanazt csinálta, mint röpiratában a Babitséival.

A továbbiakban arról érdeklődött, mikor voltam a legbensőbb kapcsolatban Attilával. Elmondtam, hogy 1928–1931 között, éppen abban az időben, amikor költővé fejlődött és teljesen kialakult.

Erre legyintett és megjegyezte:

— Élete végéig sem alakult ki szegény!

Mivel József Attila zsenije vitán felüli tényként idegződött belém és az alkalmat sem tartottam megfelelőnek, megjegyzés nélkül hagytam a nagybeteg kijelentését. Először és utoljára voltam József Attila Judása.

Mindennek ellenére sem tette rám azt a benyomást, hogy csupán három napig lesz még közöttünk. Szíve akkor kifogástalanul vert. Végül is súlyos tüdővérzés és annak kiváltója, a tüdő rosszindulatú daganata vitte el.

Üzenet

Talán egy gépkocsiból pillantjuk meg két akácfa között azt a kis tisztást, ahol meg kellene állnunk. Talán a szögletes villamosról a vén udvart, melyben az a lekvármasztos kislány bámul kifelé. Talán az esti séta idején közeledik hozzánk egy ember, aki üzenetet hoz s közvetít. Minden és mindenki üzen. Mindig és mindenkinek. A szó egy fajtája csak az üzenetnek. A legfontosabb üzenetek használták ugyan a szót, de örökké túláradnak a szón. Az emberek az életükkel üzennek, és az életüket üzenik. A dolgok a lét üzenetei. Az ember a létet magára korlátozza, úgy üzen, mintha ő maga volna a lét, mert kiszakadva a csillagok közül, már elfelejtett „csillagul”, a távolságai már nem mérhetetlenek, szóltanul már csak üzenni tud, lenni nem; a létet életeként üzeni, de megdöbbenő egyszerűséggel, amit viszont a szónak köszönhet; például így: „Jó estét. Kicsit levegőzöm. Megkapta a kiskabátot?” Miközben válaszolsz, hogy „Jó estét, köszönöm, meg”, nem a kérdést, hanem a kérdés körül gyűrűző üzeneteket fogod föl: a kérdező bal válla oly csapott az utóbbi időben, a gyász súlya húzza le, a szeme oly éles és betegesen csillogó; könyörög az együttlétért. Gondozatlan a ruhája, nincs, aki rendbe tegye, a várakozása tartózkodó és támadó egyszerre, fél a visszautasítástól, néhány szót remél. Lesben áll a csendjével, akár egy fegyverrel.

A „kiskabát” a jel, vele üzen az özvegy szabómester élete. Az öreg szótárából úgy ugrott elő ez a szó, mint egy vedlett, hosszú szőrű puli, gazdája szomorúságát terelgetve felém, s ha kitérnék, dühösen rám vakkantgatna. Fölidézi a sötét műhely ollócsattogását, a villogó, súlyos zörejt, ahogy a vattával, szövettel burkolt vasalódeszkára lecsapja hatalmas szerszámát az öreg, míg kiszabta a kiskabát elejét. Fojtó, kesernyés, kokszgáz meg csiriz szagú ez a szó itt, az utcai lámpa fényében; mutatja, szagoltatja magát egy kicsi homályos pince, amely a benne eltöltött élettől apránként ragyogni kezd az öreg mögött, ahogy kimondatott a szó. Látjuk az üzenetet, nemcsak halljuk, ahogy beszélni kezdünk.

És igen, igenis, ez a faszor, melyet mintha törzsenként fölglyújtana a bekanyarodó autó reflektorfénye, a csillagos ég, ahogy lassan elúszik a fejünk fölött, az öreg fölizzó cigaretta parazsa, meg döcögő, apró nevetése és az unokája, aki piros papucsában lábujjhegyre áll a dróttal megróstitott kapuban, a macska a MOS 6 kupakjával a mancsai között, ők mind, együtt, egy megkomponált és fontos üzenet szereplői; a lét maga üzen, élőkkel és élettelenekkel.

Tessék komolyan venni azt a tisztást a két akác között. Tessék leszállni a villamosról a tűzfalak közé préselt udvarnál. Tessék szót váltani a kiskabátról, a légszűrőről, a rossz kapuzárról. Tessék tágra nyitott figyelemmel élni, mert a világegyetem ionizáló áramlását elmulasztani, lekésni vagy átaludni nem ajánlatos. A dolgoknak sugarai vannak. Az élőknek üzenetei.

Vasarely

EMLÉKEZÉS P. RÁCZ JÁNOSRA

Ez év elején fájdalmas hír érkezett a Fülöp-szigetek fővárosából, Manilából: február 5-én, életének 70. évében meghalt P. RácZ János, az Isteni Ige Társaság magyar származású misszionáriusa.

Ez a missziótársaság sok olyan egyéniséget nevelt és adott a világnak, akikre csak tisztelettel szabad tekinteni. RácZ János egészen különleges, szeretetet és mosolyt sugárzó élete azonban olyan légkört teremtett maga körül, hogy vele és egész életritmusával részletesebben is érdemes foglalkoznunk.

Egyházát, hazáját és felebarátait rajongásig szerető ember volt, és ami személynének saiatos tartalmat ad: a szeretet mosolygó közvetítője.

A Fülöp-szigeteken levő Bangwéban, a Krisztus Király missziósház templomában ravatalozták fel. Az oltárnál két püspök és 54 pap együttesen mondta a szentmisét. Megkapó látvány volt, amikor rongyos ruhákban, kopott holmokban az iskolás gyerekek tömegei vonultak a koporsóhoz és sírva fejezték ki János atya iránti szeretetüket. A régebben ott élők azt írják, még nem láttak ilyen nagy temetést. Éppen a legelesettebbek voltak leghívebb követői. Egyik utolsó, Európába küldött levelében írta: „A kardinális Manilából megkért, hogy a kápláni állást egy állami ortopéd klinikán vegyem át, kb. 600 beteggel (nyomorékok) és 900 körüli alkalmazottal (tornászatókkal, betegápoló nővérekkel és a fiatal orvosokkal együtt). Ez nem csekélység! 24 óra szolgálat. De ovatosnak kell lenni, mert ahogy azt Boromei Szent Károly mondta papjainak: „Ne adjatok ki másoknak olyan sokat, hogy magatoknak ne maradjon!” (Tudniillik imádságra és elméledésre.)

Legyetek támogatóim, hogy legalább testi és lelki erőm háromnegyed részét a szegény nyomorultaknak tudjam szentelni.

A vasárnapi szentmisét reggel 6-kor és délután 5-kor egy tanteremben tartjuk. Csak azok a betegek tudnak részt venni rajta, akiknek toloszékük van, de azok nagyon kevesen vannak. Ahhoz, hogy egy hét alatt mindenhová eljussak, néha este kétszer is misézek, vasárnap háromszor. Némelyek a betegek közül csúsznak vagy csúszkálnak a folyosóra, a többiek a szobában feltámasztott karral és lábbal hallgatnak és imádkoznak...

Nos, be akarom fejezni. Kívánom, hogy mindannyian a keresztek jökedvű bátorsággal viseljétek, mint legtöbben itt a betegek közül. Mi tényleg jó példát vehetünk a betegektől. Üdvözl és áld mindannyiokat: RácZ János SVD.”

1947-ben kapott megbízást rendjétől, hogy a távoli missziókban teljesítse hivatását. A messzi útra történő elutazása előtt a pályaudvaron egyik kezében a magyar útlevelet, a másikban a missziós keresztet szorongatta. Talán ez volt a mosolygós és nyílt szívű ember két fő ismertetőjele. Az útlevél magyar hazája iránti nagy szeretetét juttatta kifejezésre, hiszen amikor lehetett, a távolból hazalátogatott, a kereszt pedig egész életének és egyéniségének tartalmát: a mindennez kész áldozatot.

Angliában és Amerikában az angol és a tagalog nyelv tanulása után a Fülöp-szigetekre került. 1935 nagy fordulópontra a Fülöp-szigetek történetében. Ekkor nyerték vissza állami függetlenségüket. Katolikus és missziós szempontból reménykedve fogadták az eseményt. A Szigeteken a legfiatalabb az Isteni Ige Társaságra bízott Mindore apostoli prefektúra volt és a paphiány igen nagy. Most 40 éve Manilában, a fővárosban tartották a 33. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. Ez lényegesen hozzájárult az ország hitéletének növeléséhez. Az Ige-társaság megnyitotta a Krisztus Király Missziósházat és szellemének volt tiszta lelkű apostola János atya. Magas, kellemes megjelenésű teste beteges szervezetet takart. Gyakori lábfajdalmak mellett a szíve is beteg volt, és az ázsiai klíma még tovább „rongálta”. Előljárói többször kérték, hogy maradjon Európában, ahol pár esztendővel ezelőtt még kórházban is gyógykezelték. Barátai és hozzátartozói is próbálták meggyőzni, de hiába.

„Ti ígéretet tettetek, hogy hivatásbeli munkátokat jól fogjátok ellátni — mondta egy alkalommal. — Az én hivatásom a misszió. Ezért élek és dolgozom, ettől engem nem lehet eltéríteni. Engem várnak a csillogó szemű Krisztushoz, hitükhöz nagyon ragaszkodó mezítlabas kis malájkáim, az én kis madárkáim. Nem hagyom el őket, hiszen nélkülük egy perc nyugtom sem lenne itt a beteg Európában. Ott tanítványaim és enyéim részéről annyi becsületet és őszinteséget kapok, amilyent sehol máshol nem láttam. Visszamegyek, de lélekben és napi imáimban veletek maradok.”

Hősies szeretetéből bőven jutott hazájának is. A háború és a német megszállás alatt a Zsámbéki Keresztes Nővérek törökbálinti zárdájában volt lelkész. A nővérek itt a csökkentképességű és elhagyott gyerekek gondozásával és tanításával foglalkoztak. Az Intézet lelki természetű munkáján kívül részére akkor a legfontosabb feladat az üldözöttek védelme volt. A megszálló SS katonák állandóan kerestek valakit. János atya a védelem érdekében stratégiát dolgozott ki. Hol az Anna-hegyen és környékén bújtatott el embereket, hol a zárdában öltöztetett apácaruhába vagy papi reverendába valakit. Minden napnak megvolt a maga izgalmas szeretetprogramja. Az akkori üldözöttek — akiknek János atya mentette meg életét — most hősi eposzokat tudnának elmondani. Ha például élne még Bleyer úr Budapesten, akit a sok közül napról napra máshol rejtegetett és megmentette életét. Természetesen a háború befejezése után a hősies emberi és papi helytállás nem maradhatott titokban. Személye körül legendák szövődtek. Híre országghatárokon túlra is eljutott. Ennek egyik következménye volt, hogy amikor az 1960-as években a Szentföldön, így Izraelben is járt, ezeken a helyeken rendkívül megtisztelő fogadtatásban részesítették.

•

Hosszúszezen született 1907-ben. (Mai neve Langeck, Ausztriához tartozik, Burgenland tartományban.) Szülei földművesek voltak. Az ötgyermekes család minden tagjának a házi gazdasági munkákban kellett segítenie. Mivel János igen jó tanuló volt és papi hivatást érzett, a községi bencés gimnáziumból az Isteni Ige Társaságba lépett. Missziós vágya így teljesülhetett. Rendje a Salzburg melletti St. Rupertbe küldte, hogy a szükséges tanulmányokat elvégezze. Teológiát a Bécs melletti Mödlingben a St. Gabrielben tanult és itt szentelték föl. Mint újoncmester került vissza Kőszegre, majd Kiskunfélegyházára. Ezenkívül Budatétény és Törökbálint voltak munkahelyei. 1947-ben innen indult el a missziókba.

DRÉGELY VILMOS

KORUNK ZENÉJE*

Ma, a Zenei Világnapon Önöket, a Közönséget köszöntjük mi, zenészek. Önöket, akik meg nem szűnő érdeklődésükkel, figyelmükkel, értelmet adnak munkánknak.

Köszöntjük Önöket, akik már társaink a művészet élvezetében, és köszöntjük azokat, akik még csak most indulnak felénk. Köszöntjük a gyermekeket, akik most próbálják hangocskájukat tiszta éneklésre fogni és köszöntjük azokat, akiket egy zenétlen élet után egyszer csak szíven ragad egy véletlenül a Rádióból elkapott dallamfoszlány. Köszöntjük őket és hívjuk. Jöjjenek közénk. Csodás világ várja őket: gyász és fájdalom, melyet oly nemessé érlel a művészet, hogy szinte jól esik újra meg újra felidézni, győzelmek ujjongó ünneplése a szokásos kiábrándulás nélkül, nevetés gondtalanul, tánc féktelensége, boldog ölelés és földöntúli szerelem. Nem, nem a valóságot kínáljuk mi — égi mását — mesteri rend és művészi szabadság által megszépített képet: zenét, az emberiség álmát.

* Elhangzott 1977. október 1-én, a „Korunk Zenéje” hangversenysorozat megnyitójaként a Zeneakadémián.

S ha egyszer-egyszer szorongás, görcs torzítja az álmat, ha rémképek törnek elő képzeletünk meggyötört zugaiból — kérem, ne okoljanak minket és ne forduljanak el tőlünk. Ha gyermekünk éjjel rémülten riad fel álmából, ne őt okoljuk. A rémület okát keressük.

Ma, a Zenei Világnapon azt kívánjuk: létesüljön olyan rend, béke és szabadság a földön, melyben a zene mindig csak szépet álmodik.

MIHÁLY ANDRÁS

Az esztendőnként visszatérő ünnep: a Zenei Világnap kezdete a „Korunk Zenéje” hangversenysorozatnak, amely egy hétig tartó gazdag programjával azt a folyamatosságot igazolja, amely az első „mű” óta — valamikor az embe-riség őstörténetében — egyetlen, megszakíthatatlan zene, az ember belső mozgása, amely óceánok mélységében, bércek magasában terjed tova és egy-kor „örök idők partjain halni tér”. Koronként változik ez a „belső mormogás”.

Századunkat nem érti, aki zenéjét nem ismeri. Ezt a sokszor megkérdőjelezett nyelvet — kódrendszerében a mának ellentmondásaival, szintézisre törekvő ványaival és transzcendens sóhajtaival. Vagyis mindazzal a nagysággal és csenddel, amely az embert önma-ga fölé emelheti. Talán ezért is írta századunkban Vincent Millay a zenéhez szólva: „Vissza ne dobj a külvilág elé”.

A belső mozgások — mint lómélybe vetett kő nyomán a hullámok — elértek a közönséghez a Budapesti Kamaraegyüttes zeneakadémiai koncertjén, október 1-én. Mihály András, az együttes karmestere, a kitűnő pedagógus és kamarazene-értő, a művek megválasztásában, mint mindig, most is teljes egységre törekedett. A klasszikusok mellett — Webern, Stravinsky — megszólalt a kortárs magyar zeneszerzők közül is kettő: a már jól ismert Láng István és a pályája elején álló Szunyogh Balázs. Az egységet az egyes művek között az a hangulati-érzelmi átkötés jelentette, amely a színek világában vagy a költészet nagy egészében uralkodik. Ellentétes, külső és belső hatások, csillogás és szigorú puritanizmus bonyolult rendszerében azt a lényegyet kifejező játékoságot élvezhettük, amely az igazi zenéhez, az élet esszenciájához tartozik. (Csak a két hatarpéldát említjük: Webern Koncertjét és Stravinsky Renard-ját.)

Anton Webern 1934-ben elkészült partitúrája: a Koncert, talán a legvilágosabb a mester oeuvre-jei közt. Arányai jól áttekinthetők, összefüggései azonnal

felismerhetők. Valóban „parádés muzsika”. Elődjé talán az 1930-ban írt Kvartett hegedűre, klarinét, alt-szaxofonra és zongorára, amelynek vizuális élménye a pont és az absztrakt-rajz sajátos összefüggéseit juttatja eszünkbe: egyetlen sejtől kifejlődő szervezetet, egy-egy mai építészeti remekművet. Főleg a második tétel horizontális és vertikális hangsúlyára gondolunk, amelynek „meghökkenítő játékosága” a Koncertnek is főerénye.

Ez a weberni mű költészet és „feloldélmélet egyszerre”. Ahogyan Goethe írja: „Mindén alak ugyanaz s egymással mégsem egyenlő; egy titkos törvényt rejt az egész sokaság: szent, nagy rejtvényt. Egyszerűen szunnyadt az erő a csirában; egy őskép szunnyadt benne...” (A növények alakváltozása).

Ez az őskép van jelen Webern kompozíciójában. A „megrészegetően szabályozott” három tétel tradicionális kidolgozásával kontraszt-gazdagságával (a hangszerek remek együttesével fuvola, oboa, klarinét, kürt, trombita, harsona, hegedű, brácsa, zongora) az élővilág ősnövényeire emlékeztet, talán amilpent a weimari költőfejedelem hajdan Sziciliában látott. „Hirtelen új őszlőn tör elő, s újítja — tárgyként téve csomóra csomót — mindig az ősalakot. Bár az már nem a régi; kibomlik változatossá, nézd, egymást követően nőnek az új levelek... így lesz végsőkéig kiszabott, kész, teljes alakká: egy-egy változata szép szemed elbűvöli.” Ahogyan a három hang a koncertben, mely sor-változatokkal „titkos törvény” szerint sűrűsödik, egy másha fonódik s motívumként önállóan is megjelenik: valóban „növényi pillanat”, analógiával élve; emberi pillanat. Hiszen életünkben a „törvény szab szabadságot”, s a rend által táruul fel a lélek gazdagsága. Egyetlen cseppben az egész világ, egyetlen műben az egész élet a kifejezés egyszerűségével. „Művészet szerintem az a képesség — vallja Webern —, amellyel egy gondolatot a legvilágosabb, legegyszerűbb, azaz legérthetőbb formába öntünk... soha nem

értettem, mi az, hogy klasszikus, romantikus, nem kerültem szembe a múlt mestereivel, sőt mindig azon fáradtam, hogy ugyanazt tegyem, amit ők: a lehető legvilágosabban fejezzem ki azt, amit elmondanom megadtott." E szavak, s a szóban forgó mű „szembesítések” is arra a képletre lelhetünk, amely korunk emberének a legnehezebb: inkább csak a vágy él bennünk a szigorú egyszerűségére.

Nem a karmester s az együttes tehetett róla, hogy a mű szépségét nem élvezhettük maradéktalanul: virtuóz hangszer-tudást követel a Koncert mindhárom tétele, amelyben valamennyi instrumentumnak szólistikus szerepe van.

A „belső mozgás” tovább terjedt Láng István hullámain (Hullámok I-II.). A csobbanást nem lehetett hallani. Szél támadt. Otokar Brezina metafizikai vihara, erdeink némaságából kizúduló orkán, amely a világra borult. A természet zenéje csak annyiban ért el hozzánk, amennyiben egy-egy impresszionista motívum a fülünkbe jutott. A fokozás azonban önmagunk felé fordított. A szoprán (Maros Ilona) magánhangzói, a cimbalom (Fábián Márta) „messzi dördülései” végtelen tárlatokra nyitottak ajtót.

Szunyogh Balázs Variációi beszélgetések az ifjúságról: amikor a művész még mindenre rácsodálkozik, és mint gyermek szívárványt csörget dobozában, s közben énekel. A vallomás: ez az ének. Még egyénileg megformálatlanul, gondolatíságban csupán sejtetlőn, de derűjében kikezdetlenül. Szunyogh Balázs az az ígéret, aki — reméljük nem feledkezik majd meg a melódiáról, a mondanivaló mélységéről és a játék tisztaságáról továbbra sem. Már is emlékeztet a Variációk első tételének „korál-íve”, a harmadik részben folyton jelen lévő széles dallam (kicsit Smetanára emlékeztető folklór-hungulattal), a negyedik tétel ritmus bravúrja. A Kamaragyűttes ebben a műben csillogtatta meg legszebb előadói erejüket: a könnyedséget, a muzikalitást.

Stravinsky Japán dalai gyöngyszemek. A tenger mormogása közt pattra vetett kagylók, melyeknek elemi szépségében a természet nyújtja kincseit. Utamara, Hokusai fametszetei jutnak eszünkbe hallgatásuk közben. A három dal mint ha a Le Sacre du Printemps elvárásolt szikláinak bűvös erejét akarnák megtör-

ni egy újabb mágiával, amely a szavakban rejlik. A „reggel széttört kelyhei”: az apró hóvirágok a tavaszi ébredés perceiben, hogy csak egyetlen dalt említsünk, annak a finom tavaszi képnek megjelenítése a zenében, amely a japán költészetnek is egyik alaptémája.

A síkban jelenlévő perspektíva fő vonalait a hangok egyenként rajzolják ki, melyekhez mindig önálló gondolat társul. Melizmák nélküli hangsorok ezek, fassade-szerű plasztikai hatással. Csengeri Adrienne előadásából az orgánium szépsége ragadott meg és az egyszerűség. Neves mezzoszopránunk azonban ezúttal abba a hibába esett, ami legtöbb hazai énekesünk betegsége: nem értettük a szöveget.

Renard — A róka. Orosz népmeséből készült burleszk, Stravinsky nálunk kevésbé ismert darabja. Az a jellegzetes játék, amelynek tartalmában a komoly valóság találja meg sajátos kifejezési formáját, századunkban leginkább Stravinsky művészetében fedezhető fel. (Gondoljunk a bohóc szimbólum-hordozó szerepére!) A könnyedség, a felszín alatt mindig megtalálható az élet groteszk tartalma. Benne is a szépség teremti meg a rendet, amely legtöbbször visszafordítható önmaga tükörképére. A róka aesopusi története egyszerre mese és igazság. Folklór-jellegében ösztönös rátalálásoknak vagyunk fültenűi: vándorkomédiások, bábitárszók „csípős vídamságainak”. A műben Stravinsky alkotó tehetségének legszebb perceit érzük tetten: a szín és a ritmus uralkodik ebben a kompozícióban is. A zeneszerző élesen elkülöníti egymástól az operai ideált: a különböző színpadi elemeket megosztja, de meghagyja mindegyik külön életét. A történet: a róka csalogatja a kakast s kétszer el is rabolja. Barátai: a kanyár és a kos szabadítják meg, végül megölik a rókát. A hiszékenységekben rejlő emberi tragikum pantomim- és koncert-feldolgozása az előadásban ott toldott el, ahol meg kellett volna tartani az elemek önállóságát, csupán koordinálva azokat. A Domino Együttes túljátszotta a darabot a zene kárára. Felborult az egyensúly: a zene a játék illusztrációját szolgálta. A zenekar remeklése, a szólóénekesek: Keöncz Boldizsár, Gulyás Dénes, Veszprémi András spontán rüerzései is ilyenformán háttérbe szorultak, s a pódiumot birtokba vette a pantomim. Mihály Andrást a felújításért a legnagyobb elismerés és köszönet illeti.

A Mátyás-templomban jubileumi koncerten — VI. Pál pápa 80. születésnapján — nagyszámú vendégsereg előtt Liszt Krisztus című oratóriumából a népszerű „Tu es Petrus” tétele hangzott el Gergely Ferenc orgonaművész előadásában, valamint a nemrég elhunyt Kiszely Gyula két műve, a Balássy László szövegére komponált Békeoratórium és a XXIII. János pápa mise.

Kiszely a romantikus iskola követője volt, s ez zenei szerkesztésében is megfigyelhető. A Míse kismotívum rendszere Liszt híres Esztergomi miséjére emlékeztet, amely Wagner kompozíciós technikáját követi. A sokféle elemet, stílust ötvöző két mű közül ez utóbbi a sikerültebb. A Békeoratórium legnagyobb problémája az, hogy a zene és a szöveg legtöbbször külön életet élnek. (Leszámitva néhány részletet, amely illusztrációs igényekkel készült.) Zenekar, karmester és a szólisták: Madarassy Albert, Palócz László, Barlay Zsuzsa, Szalma Ferenc — a narrátor Sínkovits Imre — igyekeztek hiánytalanul kiaknázni a művekben rejlő lehetőségeket.

Gergely Ferenc a Liszt-műben nem csupán regisztráló technikájával, hanem bensőséges muzikalitásával is kitűnt, és csak sajnáltuk, hogy a hangverseny túl-méretezett programja miatt a Pápai Himnusz dallamához fűzött improvizációra alig jutott idő.

Francesco Finotti olasz orgonaművész már az elmúlt esztendőben is járt Magyarországon. Az idén nyáron az Egyetemi és a Mátyás-templomban adott hangversenyt. Giani tanítványaként a rovigói állami konzervatóriumban szerzett diplomát. Fő területe a német barokk zene, de szívesen játssza és hazájában népszerűsíti Kodály, Liszt, Antalffy és Koloss István orgonaműveit is. Egyetemi templomi műsorán Bach c-moll fantázia és fűgája, egy részlet az Orgelbüchleinből és az Esz-dúr tríoszonáta hangzott el. Finotti játékát a technikai virtuozitás és különböző stílusú darabok olaszos faktúrájú kidolgozása jellemzi: az áradó bel canto, a széles dallamrajz és a színes regisztrálás.

TÓTH SÁNDOR

MIT TEHET A KÖLTŐ?

Verseskötetek. Versek, verssorok, félbe harapott szavak. Utak és kísérletek. És mindegyik mögött a nagy kérdés: mit tehet a költő?

Alakítja magát. Keresi magát, hogy egyszer mégis kiformálja a végső arcot. Az ideális önarcképet. Melyen nem is a ráncok a fontosak, nem is az árnyak. Nem is a szépség, nem is a rúttság. Csak a szeretet tökéletessége, ahogy Jánosy István írja új kötetének egyik megrendítő önvalomásában:

Mindez voltam már. De sehogysem tudok
Aljosa lenni, pedig csak az szeretnék!
Ki a rút-kis-kacsa-kisfiú testét
megvédi gyermek-kegyetlen kínzóitól!
Az ösztönt fegyelmező gyémántkemény
szeretet.

Mért ör a GEN? Miért nem választhatunk
szabadon szerepet?

(Karamazovok)

Van, aki kiszabadítja magát a bűvös körből. Fellebben, le akarja győzni a föld vonzását, és a nehézkedés új pontjait keresi: „Naponta újra a zűrzavarból, — a szakadatlan ömlő, — mocskos áradatból valamit, — valami viszonylagosat legalább, — mert nélküle elvitathetetlen — ez a puha ölelésű téboly,

— ez a múltékony, képlékeny világ” (Parancs János: *A versírás természetrajza*).

Vagy az önépítész hallgatás lenne a megoldás? Felismerve mindennek a kiszolgáltatottságát, és egy keserű pillanatban ráébredve arra, hogy a versírás eszközei is végesek és relatívak? Rozgonyi Iván — aki Sőtér István *Négy nemzedékének* idején, 1948-ban a fiatal nemzedék legtehetségebbjei közé tartozott — végigjárta a hallgatás útját is.

Tüdőm üres, mert régen hallgatók
s ki most nem ért — az is hallgatni fog.
Mit mondjak még? — a száraz eget nézem,
hogy iszonyatát megértsem egészen.
Mit tudom én, hol a reggeli szél?
— lehelni sem tud, aki nem beszél.
A mellemet próbálgatom a vállal,
de csak kinődni érzem ott, ahol
— mint gondolat és vér — egymásbafoly
a kicsi szív a túlságos halállal.

(Ki kezdte?)

Talán a következetes, mindig befelé figyelő önépítés hozhatja a végső megoldást? Azzal a tisztelettel parancsoló állhatatossággal, amivel Galambosi László is teszi? Aki a boldogságot szűk körben is megéli, mert van érzéke hozzá, hogy az élet apró, idillikus szépségeit is felismerje? Ez a nyugodtnak

látszó, kiegyenlített, az ellentéteket tompító, de a csodákra mégis fogékony magatartás vezetne a költői teljességhez? Vajon az a sokat emlegetett boldogság így lelhető meg és fogható fel?

Az égi öv
tág teret foghat át.
Üvegben bor.
A kenyér hű barát.
Asztal meg ágy
A hajlék öröme.
Melengess még,
boldogság köntöse.

(Boldogság)

Milyen tragikus életérzés lehet folyvást bezárva, falakkal körülkerítve élni, mint ahogy az elsőkötetes Balázsovics Mihály éli! Nekirugaszkodni az ösvénynek, mely a fény felé vezet, aztán visszatérni újból, keserű magányra kárhoztatottan:

Atmáztam a falon. A táj, mint odaát:
élettelt

dúsított végvidék. Nincs változás, lehetőség.
És mégis: karhossznyira szényülök, összezárul
a föld.

Újabb falak gyűrődnek körém.

(A fal)

És mégis: kezében tartja, tolla vékony hegyén melengeti „az egyetlen lehetőséget” (Lator László kötetének címe ez). Szembe vele a természet szüntelen változása és mozgása, az anyag folytonosan cserélődő alakváltozatai, a teremtés lázas vegetációja. Élményévé vált a halál lépteinek tompa dübörgése, de az élet újra meg újra felszikkázó napfénye is. Hogy mindezt kifejezze, nincs már szüksége állítmányokra, elég ha mellelendelt szóösszetételekkel, vagy lazán kapcsolódó, leíró tagmondatokkal dolgozik. Így is seregszemlét tud tartani, vagy így még inkább! Hiszen így nem kötik az idő pántjai. A vers, mert megszabadult az állítmánytól, megszabadult a jelen, a múlt, és a jövő idő kötelékeitől, s egy időtlen szférába emelkedve vagy a pillanatot fogja át, vagy a földi élet egész örökkévalóságát. A teremtés csodálatos pillanata éppúgy a birtoka lesz, mint a halál nagy kérdőjele. A pusztulás és kegyetlenség jeleit éppúgy felfogja, mint a kegyelem titokzatos hívásának hangjait:

Honnan ez a tündöklő üzenet,
a ritkuló földön váratlanul
fellobbant kegyelem?
Egy szál jegenye étes rajza félig
a halvány hegy kiterjedéstelen

lapján, félig a már lombtalan égen.
Vagy szívünk félhomályos falain
az erek törékeny mintázatan
földerengő jelek.

A szemhéj narancssárga éjjelében
a hús homályos sejtfeleiből
már-már testté sűrűsödő látomás:
egy töredezett arc megsajduló
képrázatában ó, micsoda évek
zúdulnak feledékeny sejtjeinkre,
nevezhetetlen érzések sötét
villámait lobbanva benső
égboltunk fényérzékeny anyagában.
Vagy egy ház megroskadt oromzata
föliött az ég világos lüktetesc:
egy tömböt, egy formát kivág
az egynemű létezés anyagából
emlékeinkbe rögzülő pecsétül.
És hangok is egy még meg nem szilárdult
világ morajló kattanából,
egy tenger habzó visszaáradása,
hordaléka vak barlangjain át
a mozdulatlan csönd fészke felé.

(Váratlan kegyelem)

Az ős-állapot visszaálmódása ez: a bűntelen paradicsomi lété, s egy olyan független emberi léthelyzet kialakításának kísérlete, mely fontos gondolata a filozófiának is.

Mert ezek a költők alapvetően filozófikus ihletettségűek. Még abban is van filozófiai tartás, ahogy Parancs János a verssel kísérletezik, s óráját figyel, vajon hány verssort sikerül megírnia, hány ötletét, szabadon burjánzó asszociációját sikerül formába tördelnie. Ime, a vers is csak játékszer — mutatja fel a kész művet, kicsit nosztalgikusan, szkeptikusan, de büszkén is, hiszen e játékos, ám egyre komolyabbá váló kísérletei során írja ki magából azt a görcsöt, mely sok versét szinte gúzsba kötötte, s találja meg a kifejezésnek azt a biztonságát, a költőiség birtoklásának azt a tudatát, mely nélkülözhetetlen az igazi nagy költői teljesítményekhez. Vagy nem az öregedő ember világról való töprengéseit szövegezte-e meg kristályos tisztasággal, a levegőért kapkodó tüdő tompa zihálásával Jánosy István? Nem a lélek felderítetlen tájain kóborolva próbálja-e tetten érni az ős-élményeket Lator László? Nem a bölcs belenyugvás gondolatát hirdeti-e Galambosi László?

A kísérlet izgalma. A folytonos nyugtalan, vibráló, mindig újat ígérő, termékeny nyugtalanság — ez is jellemzője e kötetnek. Jánosy István így találja meg zaklatottabb, nyugtalanabb hangjait

nak ellenpontozását múltidéző „szereverseiben”, kivált a remek *Vörösmarty apokrif költeményében*:

**Mégis remélj! Ha igaz volt az eszme,
mit a holt ifjú költő hirdetett:
mint új sarj a földből kél kikeletre,
föltámad és fölkelül lelkedel.**

És kísérletezik, magával a költői anyaggal, Parancs János; a léthelyzet változtatás megteremtésével Galambosi László; a magány alakváltozatainak felvázolásával Balázsovcics Mihály. A legbefejezettebb, legvégérvényesebb valamennyiük között talán Lator László. Öntörvényű, a sziklabércek magasába hívó világ ez, a nagy költészet levegőjét árasztva. Magányos ember üldögél a lét peremén, és igazgyöngyökben játszatja a nap sugarait.

Magányosak valamennyien. Talán csak Galambosi László érzi otthonosan magát az élet áramában, ő találja meg egyedül a köznapokban is a költészet anyagát. A többiek sziklás szakadékok peremén kóborolnak, s csak a saját árnyékuk a társuk. Megdőbhentő önvalomás is Parancs János *Villámfényben* című verse, melyet Kondor Béla emlékére írt:

**A magány nyirkos vermet. Hűtlen,
gyilkos eszmék. Omló falak és iszapos
ólmoszürke táj. A fogvacogtató alkohol.
Mert nincs remény és hiába hazudozol.
A barátokat a föld nyelte el. Csak a
szánalom**

fojtogató gyűrű, a hisztérikus utálkozás.
A csörtető gonosz hatalom megindul ellened.
Botladozva hátrász, és távolodnak,
elúsznak hidegen a világ dolgai.
Egyre kifosztottabb, kopárabb folyosókon.
A végtelen örvénylő partjához egyre közelebb.
Mert a hívás egyre erősebb s könyörtelenebb.

Ez a hívás újra meg újra felszjlik a mai magyar költészetben. Ezt hallja

Vas István, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Rónay György, ennek hangjait próbálja lekottázni Zelk Zoltán, ez ellen tusakszik legkeményebb verseiben Jánosy István. Mert az ember előbb-utóbb, de törvényszerűen elér lélekvesztőjével a túlsó part közelébe. Még a messzeségben sejlének körvonalai, de napfényes időben jól kivehetők a fehérén égbe törő sziklák. Van, aki kiül a ladik szélére és pontosan számba veszi a látvány szépségét, mint Lator László, van, aki leszámol következményeivel, mint Parancs János, és van, aki most még a visszaut lehetőségeit keresi kapkodó mozdulatokkal, mint Balázsovcics Mihály teszi. Van, aki szembenéz a sziklával s torokára forr a szó. Így járt Rozgonyi Iván. És amikor újra szólna, kicsit továbbban, bizonytalanabban kezeli az egyszer már oly könnyen beszélt nyelvet.

És az olvasó? Milyen érzésekkel hajtja be a versesköteteket, melyek újra bizonyítják számára a líra lehetőségeit és szépségét? Maradandó nagy élményt hagy benne Lator László vékonyka kötete, szép versekkel gazdagodik Jánosy István könyvének olvasán, örömmel regisztrálhatja Parancs János kiteljesedését, Galambosi László egyenletes biztonságát és Balázsovcics Lajos ígéretes indulását. Rozgonyi Iván „könnyű járásért” esd. Vajha megtanulna újra súlytalan léptekkel előre haladni!

SIKI GÉZA

Az ismertetést a következő kötetek alapján írtuk: Jánosy István: A kövendég (Magvető); Lator László: Az egyetlen lehetőség (Békecsaba, Megyei Könyvtár); Rozgonyi Iván: Könnyű járásért (Szépirodalmi); Galambosi László: A forrás lányai (Szépirodalmi); Parancs János: A versírás természetrajza (Magvető); Balázsovcics Mihály: A fákkal a folyóval (Magvető).

BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSOK

Augusztusban Budán, a Bartók Béla út 32. számú épületben új kiállítóterem nyílt meg, hogy csökkentsé Budapestnek galériákban, kiállítási helyiségekben való sajnálatos szegénységét.

Az új galéria első tárlata *Rippl-Rónai József, Czobél Béla, Herman Lipót, Uitz Béla és Domanovszky Endre* festőknek, valamint *Kerényi Jenő* szobrászművésznek munkájából adott válogatást. E hat mester művein kívül helyet

kapott a kiállításon hét-nyolc állítólagos, erősen problematikus „Csontvárykép” is, amelyek alatt ez a felirat állott: „*Feltételezhetően Csontváry-művek, Gegeri Kiss Pál gyűjteményéből*”.

Nehéz azonban — egy kis szemlélődés, stílárís mérlegelés és „minőségi ellenőrzés” után — elfogadni e festmények hitelességét... Vessük össze ezeket a képeket a pécsi Csontváry Múzeum, a Szegedy-Maszácz, a dr. Petró-, a Bedő-, a Hidas-, a Tarján-gyűjtemények darabjaival, s nyomban ki fog tűnni, hogy

a Bartók Béla úton bemutatott munkák vagy tudatos hamisítványok, vagy ártatlan szándékú utánérzések.

Nem Csontváry-művek ezek, mégsem volt kár a nyilvánosság elé bocsátani őket, ugyanis újra és újra fölröppennek olyan értelmű kőszá híresztelések, hogy a Németh Lajos által alaposan megvizsgált és katalogizált Csontváry-kompozíciókon kívül tucatjával (?) rejtőzködnek egyes magángyűjteményekben Csontváry-festmények, amelyeknek autentikus voltát a gáncsoskodó, akadékoskodó, szűkkeblű szakemberek rövidlátó módon kétségbe vonják...

Nos: ez a legenda evvel a kiállítással nagyjából szétfoszlottnak tekinthető. Aki e képeket festette (valószínűleg Miklósi Polák János, a két világháború között élt pénzügyminisztériumi tisztviselő, műgyűjtő és amatőr festő) nem volt híjával némi festői ráteremtésnek, a tájképek és figurális munkák nem teljességgel érdektelenek, de nyomukba sem léphetnek Csontváry varázslatos látomásainak... Hogy azután valóban Miklósi Polák volt-e ez a „Pseudo-Csontváry” vagy más személy, ez lényegtelen kérdés, úgyszintén az is, hogy anyagi haszonra törő rossz-hiszemű hamisító festette-e ezeket a képeket, vagy pedig egy rajongó piktor, akit rabul ejtett Csontváry delejes művészete. Egy azonban kétségtelennek tűnik: nem a Vihar a Hortobágyon, a fohászokó Üdvözlő, a Marokkói tanító és a Tengerparti sétalovaglás alkotója hozta létre a Gegesi Kiss-gyűjteményben található vásznakat.

Rippl-Rónai Józseftől két kis paszettel és négy ún. „kukoricás” technikájú (a pointillizmussal rokon előadású) munkát láttunk; legkülönb közülük az Alvó nők. De sem ez, sem a többi öt nem tartozik az ötven esztendővel ezelőtt, 1927 novemberében elhunyt mester főművei közé, hiszen Rippl legszebb munkái a kaposvári Somogyi Képtárban megrendezett Rippl-Rónai- emlékkiállítás falain adtak egymásnak találkozót ez év nyarán. De azért ez az öt-hat (jobbára közepes színvonalú) Rippl-alkotás is felvillantotta a kaposvári tanító fiának festői nagyságát... (Rippl-Rónait egyébként — örömlünkre — a nagyvilág is számon tartja. A New York-i Museum of Modern Art júniusban kiállítást rendezett „Impresario Ambroise Vollard” címmel. Ezen a tárlaton azok a művészek szerepeit (Degas, Cézanne, Gauguin, Rouault, Picasso, Chagall, stb.), akik kapcsolatban állottak Vollard-ral, a

műkereskedővel, aki remek ösztönrel fedezte fel és menedzselte a kor — a századforduló és a századelő — legjelentősebb képzőművészeit. Ezen a New York-i kiállításon ott függött Rippl-Rónai egyik grafikai lapja is, az 1896-ban készült „Falusi ünnepség” című litográfia.)

Czóbel Béla négy-öt művel volt jelen a Bartók Béla úti tárlaton. A művész korábbi korszakanak kiváló darabja a markáns formaadású, feszes „Női felakt” című nagyméretű akvarell 1926-ból (Öltványi Ambrus irodalomtörténész gyűjteménye), a mester későbbi — olottabb, lágyabb — festői törekvéseit pedig a dús, meleg, gazdag koloritú, őszi gyümölcsök zamatait felidéző „Szék támlájára támaszkodó fiatal nő” (1957) szemléltette. Czóbel képeiben — írta egy helyütt Kassák Lajos — „maga az élet zeng”. E művében is.

Uitz Bélát szerkezeti problémákat boncolgató grafikák („Orosz ikonok analízise” 1921) és munkásmozgalmi tárgyú rézkarcok („General Ludd”-sorozat, 1923), — Domanovszky Endrét áhitattal megfestett, elmélyült korai művek („Bella arcképe” 1929, „Fiatal nő hangszerral” 1929, „Leányakt” 1929) képviselték a tárlaton. Úgy hisszük, Domanovszky-nak ezek a pályakezdő művei egyben csúcspontját is jelentik munkásságának.

Az anyagot Herman Lipótnak, e rokonszenves, de kisebb kaliberű festőnek egy-két festménye (legsikerültebb közülük az 1905-ös „Szakállas önarckép”) és Kerényi Jenő féltucatnyi szobra egészítette ki. A napi robot után hazatérő zsellérpárt ábrázoló „Munkából” (1936) a fiatal Kerényinek a dolgozó emberek sorsával való azonosulását (s persze mindenekelőtt: szobrászi erejét) dokumentálja, az 1974-es „Lopják Európát!” pedig — a művész egyik legutolsó munkája — a művészettörténetben oly sokszor és oly sokféleképpen megfestett és megmíltázott „Európa elrablása”-téma konvenciómentes, ízes, rusztikus, ironikus feldolgozása.

Az új galéria jó kiállítással nyitotta meg ajtaját. Kár, hogy nem készült katalógus, amelyben a rendező kifejtette volna a Csontváry-utánpotokkal kapcsolatos felfogását.

*

A Budapesti Történeti Múzeum budavári épületében megrendezett *Festmények és szobrok 30 év magyar művészetéből* című kiállítás (amelynek anya-

ga előzőleg Varsóban vendégszerepelt) arra törekedett, hogy megmutassa a felszabadulás utáni magyar képzőművészet legfontosabb vonulatait, prominens mestereit, legértékesebb műalkotásait.

A tárlat mindössze kilencven műből állott; ezeket a rendező átgondoltan, logikusan csoportosítva helyezte el. A terjedősséget elkerülő, magas esztétikai mércét alkalmazó válogatás eredményeképpen a kiállítás — a korábbi hasonló jellegű összeállításokkal ellentétben — nem keltette vásári bazar, koncepció és kvalitásérzék nélkül összehordott kép- és szobortömeg legcsúggesztő benyomását.

A rendező nyilvánvalóan az avantgarde irányzatokkal rokonszenvezett, s ennek megfelelően a konstruktivista, absztrakt és szürrealista alkotásokat állította reflektorfénybe, de nem mellőzte az idősebb generációhoz tartozó, a természetelvű művészeti hagyományt követő mesterek java festményeit és kislasztikáit sem (Bernáth Aurél: „Hallas csendélet” 1947, Ferenczy Béni: „Futó nő” 1949, Medgyessy Ferenc: „Táncosnő” 1949, Czobor Béla: „Kancsó kő rózsával” 1967.).

Mikis Sándor, Illés Árpád, Kokas Ignác, Orosz János, Kiss István s még egy-két festő és szobrász munkái nem emelték a rangos tárlat szintjét, a csu-

pán elvétele tapasztalható rendezői engedményeket viszont bőségesen ellensúlyozták az olyan mesterművek, mint Kornis István a „Kulcsos” (1949), Borsos Miklóstól az „Erato” című márványkompozíció (1966), Barcsay Jenő „Festő-állvány”-a (1957), Martyn Ferenc összefogott szerkezetű, tűzes színvilágú festménye, az „Emlék készülő bárkáról” (1953), Kassák Lajos „Folkelt a nap” című, tisztaságot, egyensúlyt és derűt sugalló nonfiguratív munkája (1961), a középkori nemzedék élvonalához tartozó Ország Lili szuggesztív „Vízó”-ja (1968) vagy Bálint Endre párizsi alkotói korszakának egyik chef d'oeuvre-je, „A csend világa” (1961), amelynek gyengéd, lehetőleg finom színekkel borongós, sejtelmes hangulatot árasztanak.

A tárlat pillérei azonban mindenképp Kondor Béla munkái voltak. Úgy véljük, az 1945 utáni időszak hazai képzőművészetében az ő életműve a leghatalmasabb, a legösszetettebb, a legmagasabbra ívelő. A „Pilinszky János arcképe” (1964), a „Pléh-Krisztus” (1964), a „Szent Antal megkísértése” (1967) vagy a „Szent Péter és egy nő” (1970) olyan művek, amelyek magukon viselik a klasszikus alkotások bélyegét.

D. I.

MAXIM GORKIJ LEVELE DUNKEL NORBERTHEZ

A századforduló és a századelő ismert nevű zeneműkiadója és hangversenyvállalkozója volt Dunkel (Dunkl) Norbert (1862—?), aki élete alkonyán emlékiratokal is publikált. 1933-ban jelent meg *A világ urai* című kötete, ezt 1935-ben a *Művészekről* követte, 1936-ban pedig *Milyen volt Liszt Ferenc?* címmel adott ki könyvet, (Dunkel Norbert édesapja: Dunkel Nep. János zongoraművész és zeneműkiadó huzamosabb ideig titkára volt Lisztnek, s Dunkel Norbert az apai emlékekre támaszkodva írta meg ez utóbbi munkáját.)

A *Művészekről* című kötetben felvillan a Dunkellal kapcsolatban állott kiváló művészeknek (Camille Saint-Saëns, Pablo de Sarasate, Toscanini, Gustav Mahler, Goldmark Károly, Reményi Ede, Huberman Bronislaw, Jan Kubelik, Emma Gramatica olasz színésznő, Dohnányi Ernő, Hubay Jenő, Zathureczky Ede stb.), valamint egyházi és politikai

személyiségeknek (Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek, Wekerle Sándor miniszterelnök stb.) arcéle, de megjelenik a könyv oldalain a Zlatko Balotovič hegedűművész és Dunkel „császári és királyi udvari zeneműkiadó”-t magánkihallgatáson fogadó X. (Szent) Pius pápa is, aki — mint Dunkel írja (78. lap) — „köztudomásúlag szívesebben fogadott művészeket, mint diplomátokat. Jóságának és egyszerűségének ezen az audiencián is tanújelét adta.”

A memoárkötet egyik legérdekesebb része az a mindössze néhány soros passzus (29. lap), amely Makszim Gorkij és a nemcsak koncerteket, de irodalmi előadásokat, feloivasásokat is rendező Dunkel levélváltásával foglalkozik. E rövid bekezdés így hangzik: „Gorkij Makszimmal 1909-ben Budapesten felolvasást kívántam rendezni, de meghívásomat nem fogadta el. Megkeresésemre augusztus 8-án — Capri szigetéről — többek között a következőket írta: »Sajnálom, hogy nem tudok Önnek más választ adni, mivel felol-

vasásokat soha nem tartok, de főleg: mivel *személyemről soha nem beszélek.*„

Dunkel könyvének nincsen névmutatója, s minden bizonnyal ez az oka annak, hogy e Gorkij-levélrészlet a nagy író magyar kapcsolatait feldolgozó irodalomtörténetesek figyelmét — tudomásunk szerint — eddig elkerülte.

Dunkel halálának évét a háromkötetes, új magyar *Zenei Lexikon* sem tudja. A magas kort megért zenei menedzser

által gondosan összegyűjtött művészlevelek, szerződéses, megállapodások és egyéb dokumentumok sorsa, holléte is bizonytalan.

Ha a Dunkel-hagyaték valamikor felbukkanna, abban remélhetőleg ott lesz Gorkij 1909-ben kelt levele is, amely fényt vet *Az éjjeli menedékhely*, *Az Artamonovok* és a *Klim Szamgin élete* alkotójának szerény, puritán emberi lényére.

DÉVÉNYI IVÁN

KAKUKKFÉSZKEK

Ken Kesey *Száll a kakukk fészkére* című regénye 1962-ben jelent meg, s hamarosan bestseller lett, színpadi és filmváltozat is készült belőle. A film (írók: Lawrance Haben és Bo Goldmann; rendező: Milos Forman) és a színpadi adaptáció (írója: Dale Wassermann; rendezte: Kapás Dezső a Víg-színházban) nálunk egy időben került bemutatásra. Ezeknek egymással, illetve a regénnyel való egybevetése — a műfaji sajátosságok miatt is — csak a mondandó teljessége és árnyaltsága szempontjából indokolt.

A történet színhelye egy elmeorvosi intézet. Egy napon új ápolót érkezik, aki körül megsűrűsödik a levegő, s aki körül a cselekmény végzetes forgásba lendül. Mc Murphy nem beteg; kiügyeskedte, hogy fegyház helyett a kényelmes kórházban töltsen verekedésért kiszabott börtönbüntetését. Csodálkozva látja, hogy betegársai többségükben önként vállalják a gyötrelmítő terápiákat. Bármi kor távozhathának innen, ha volna elég erejük és bátorságuk alkalmazkodni a kívülleg szabályaihoz, törvényeihez. A betegek úgy érzik, hogy a kórház védelmezi őket, a kezelések egészségüket javítják, az ő érdekükben történik minden. Mc Murphy azonban az ellenkezőjét véli, és előbb ösztönösen, amúgy kedvtelésből, később egyre tudatosabban lép fel a maga sajátosan értelmezett szabadságáért, igazáért s fokozatosan teszi ezt a társai érdekében, előbb-utóbb a kórház rendje ellen.

Kesey regényének középpontjában Bromden, az indián (az egyik ápoló) áll. Ő a nézőpont, amit és ahogyan ő lát és gondol — szenvedve, az objektívítás leghalványabb igénye nélkül —, azt látjuk mi is. Egyetlen hatalmas belső monológ a könyv; Bromden emlékezete idézi fel a párbeszédet, látatja „az

intézményt”, a kórházi mechanizmus működését. Az olvasó nyomban hatása alá kerül ennek a sodró monológnak, de egy pillanatra sem felejtí, hogy mindez nem a valóságban, hanem az indián tudatában tükröződik így. A szöveg — Bartos Tibor kitűnő fordítása —, a költészet nyelvéhez hasonlóan, fokozott mértékben tart igényt az olvasó aktivitására. Az eléje tárt képből kiindulva maga-magának kell képet alkotnia és magyarázatot találnia a történetekre.

Mi adható vissza ebből az ábrázolási módszerből, mi menthető át ennek hatásosságából a filmre és a színpadra? Milos Forman és forgatókönyvírói meg sem kísérelték az átlentést. Ezért a rendező az ábrázolandó rendszeren kívüli nézőpontból fotografálta és értelmezte az eseményeket. Alig akadt képei között totál vagy nagytotál, inkább közeli és félközeli felvételekkel dolgozott. Arcok és emberalakok töltik be a képmezőt, azt sugallva, hogy emberek és emberi viszonylatok állnak a figyelem középpontjában. Bromden így csak egyik szereplője lesz a történetnek.

Színpadra még inkább ehhez az objektívizáló ábrázolásmód kívánczogna, ám a színpadra alkalmazó valamilyen közbülső megoldást keresett. A cselekményt természetesen kívülről látatja, de nem tud lemondani a regény hatásos költőségéről. Ez félmegoldást eredményezett. A pergő cselekményt meg-megtörik az indián monológjai. Bromden egyedül marad a homályos színpadi éjszakában, arcát fölemeli, szája mozdulatlan: és hangszórokon át, mintha hatalmas testben visszhangozna szava, halljuk monológjait, indokolatlanul, mert *ebben* a formában ezek a szövegek nem értelmezik, még kevésbé értelmezik át (ami pedig érdekes lehetne) az eseményeket, a látottakat. S nem is mutatják *kellő mértékben* az indián átalakulását. Be-

pillanthatunk ugyan belső világába, de ez reménytelenül statikusnak hat, — pedig a történet legmélyebb mondanója, lényege éppen az ő, az eddig néma megszólalása, a mozdulatlan mozdulása volna. A monológok látványosan a középpontba állítják őt, holott rejtve kellene maradnia. A *cselekménynek* ugyanis Mc Murphy a középpontja, az ő vonzásában kezdődik meg és gyorsul fel az indián belső fejlődése. Az adaptációnak ezekből a következetlenségeiből adódtak a színpadi változat egyéb frói gyengeségei is.

A színhely, az elmeegógyintézet többet és kevesebbet is jelent önniagánál. Kesey és nyomában az átdolgozók nem a pszichiátriáról értekeznek, és aligha kívánják e bolondokházával a világot ábrázolni. A kórház zárt keretei között a három kulcs-szereplő — Mc Murphy, a nővér és az indián — magatartása, kapcsolatuk a való élet helyzeteiben világosabban ábrázolható és értelmezhető. Ennek sikere azon múlik, hogy menyire hajlandók és képesek az alkotók és a szereplők reálisan bemutatni a választott környezetet. A túlrajzolás vulgarizálást, durva és hamisító leegyszerűsítést eredményez — ezt persze csak a darabra és a filmre értjük, hiszen a regénynek a végtelen szubjektivitásban való sajátos következetessége ad hitelt. A filmen olyan terápiákat, kezelési metódusokat látunk, amelyek — ha a laikus számára idegenek vagy hátborzongatóak is — a kórházi gyógyító gyakorlatban — ha nem is ilyen összefüggésben, mint a film tárgyalja — beváltak és szokásosak. Bármilyen furcsa is, a vásznon jó darabig egy „normális” elmeosztály mindennapjai peregnek, ezzel a realizmussal megrendítő hatást vált ki a film. De az éjszakai mulatozást követő reggelen, amikor a főnővér rátalál mámortól elszenderedett ápoltságaira, végzetesen megfordul a kocka. Ez az éjszaka a kisebbrendűségi érzéstől halálosan szorongó Billy számára olyan élményt jelentett, amely megszabadította szorongásaitól, önmagát becsülni kezdte és talán feltámadt benne az egészséges élet utáni vágy, vágy a világ, az otthon, a család után. És ekkor a nővér, egyetlen gesztussal, viszataszítja őt kinjai közé, a pusztulásba. Itt döbben rá a néző, hogy ez nem az a kórház, ahol valójában „gyógyítás”

folyik, hogy a színhely végül is jelképesnek vehető, amely minden megmerevedett intézményre, emberteien konstrukcióra, szélsőséges hatalmi eszközökkel dolgozó mechanizmusra érvényes. A kórházi színtér, a gyógyítási procedura csak ürügy a film alkotóinak, hogy a társadalmi drillről, a bigottan felfogott és gyakorolt eszmékről elmondják a maguk véleményét.

Ez a jelenet színpadon is kitűnő: a színészek félelmetes légkört teremtenek — hatása mégis kisebb, mint a filmé. A színpadi változat írója ugyanis kevesebb gondot fordított a korábbiakban a kórházi környezet minél hitelesebb ábrázolására; a néző előtt kezdettől fogva nyilvánvaló, hogy nem valódi kórházat lát és így már eleve az író által sugallmazott ellenszenvvel viseltetik az elmeosztály személyzete és rendje iránt. A dráma szegényebb egy megrázó effektussal. Dale Wassermann és Kapás Dezső színpadán a nővér rendkívül ellenszenves és ravasz, sőt szadista hajlamokkal megvert valaki, aki a rábízottak előtt jóságos anyaként *tünteti* fel magát. A film *Ratched* nővérében talán ugyanígy hatnak belső motívumok, de ezek nem tudatosodtak, színpadi alteregójával szemben ő jóságos anyának *hiszi* magát. Az első esetben visszafogott, mosollyal jól-rosszul leplezett gonoszossággal, a másodikban kritikátlan fanatizmussal van dolgunk. A film főnővérenek legsúlyosabb vétké az a semmi kritikát nem ismerő és nem igénylő magatartás, mellyel ő maga akar mindennek a mértéke lenni. *Minden áron* az általa rendnek vélt *Rendet* képviseli az anarchiával szemben, a kórház életében és a betegek lelkületében egyaránt.

Mc Murphy, a verekedős csavargó az, aki tulajdonképpen gyógyít ebben a kórházban. A regényben az indián, megjelenségének pillanatától, megbűvölten bámulja őt. Ahová belép, maga köré vonz mindent, középpontja lesz az eseményeknek. Mac az az ember, aki valami belső kényszertől hajtva mindig „az ár ellenében él”. A nővérrel vívott harcában az önzésből az önzetlenségig emelkedik; ő az, aki mindenkit a maga nyelvén tud megszólítani, aki katalizátorra lesz a meginduló átalakulási folyamatoknak.

Mac Murphy meghal. Bromden, a „tanítvány” segíti át a halálba kirabolt testét és ő az, aki elmenekül innen, amint ezt neki Mac tanította. Bromden, az indián, a remény embere, a remény hordozója a történetben — annak mindhárom változatában. A nővér és Mc Murphy párharca, Mc Murphy példája oldotta meg némaságát, rázta fel katonáiájából. És a film végén, a kellő

pillanatban már ő zúzza szét a rácsot, hogy szabaddá tegye magát az élet, a világ, az emberek számára. Nyitott a kérdés: szükségszerű-e Mac pusztulása, és mi fog történni az indiánnal, ha kilép a világba? De Bromden kitörésével a történetnek egy szakasza lezárult s nyomban egy újabb is kezdődik.

KIPKE TAMÁS

Tájékoztató

TÖRTÉNELMI IRODALOM A MAGYAR KATOLIKUS EMIGRÁCIÓBAN

A történetíró Bogyal Tamás hozzáértését és gazdag ismeretanyagát dicséri az a két történeti könyv, mely az elmúlt évben jelent meg, s bizonyára újabb érdeklődőket hódít meg a magyar történelmi ügyének. A gráci Styria Könyvkiadónál az igen előkelő „Történetírók” sorozatban Bogyal Tamás szerkesztésében jelent meg az „Ungarns Geschichtsschreiber” sorozat első darabjaként a *Die heiligen Könige* című válogatás. A fordítás, válogatás és magyarázat munkájában rajta kívül Bak János és Szilágyi Gábor is részt vett. A kötetben a következő forrásértékű szövegek olvashatók: alapos, kitűnően tájékoztató, a külföldön is jól elgázgázó bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel kísérve: Hartwick püspök életrajza és a Szent István életéről szóló *Legenda minor*; Gellért püspök két legendája, részletek krónikákból, mégpedig elsősorban a Szent István életére és a trónviszályokra vonatkozó érzékeltes leírások és a Szent László legenda.

Mondanunk sem kell, hogy ilyen népszerű kiadvány megjelenése magyar nyelven is érdekes és jelentős esemény volna, hogyne üdvözlőnk hát kétszeres örömmel e válogatás német kiadását. A jelek szerint a kiadó felismerve azt az érdeklődést, mely nyugati nyelvetterületen történelmünk iránt mutatkozik, további kötetek megjelentetését tervezi. A szent királyokról szóló könyvet azzal ajánlja a német olvasó figyelmébe, hogy belőle fény derül a messzi múltba vesző történelmi kezdetekre, s megismerhetni azokat a kitűnő „embereket”, akik a keresztény Magyarországot építették. (A sorozat következő kötete egyébként Mikes Kelemen leveleinek német nyelvű fordítását tartalmazza majd.) És azt kell mondanunk, hogy ez az ajánlás nem ületi fogás: valóban kitűnő válogatásban, élvezetes, néhol költőien emelkedett fordításban ismerhetik meg a német nyelvű olvasók múltunk történetének jelentékeny periódusát.

Bogyal Tamás *Stephanus Rex* című, kivételesen szép kiállítású, sok képmellékletet tartalmazó magyar nyelvű könyve a Herold Kiadónál jelent meg. A szerző első szent királyunk születésének ezeréves évfordulójára írta művét, mely némi késéssel jelent meg. A történelmi forráskritika módszerével dolgozik: számba veszi mindazokat az írásos értesüléseket, melyek Szent Istvánról fennmaradtak, ezeket rostálja, s igyekszik belőlük kihámozni azokat az adatokat, melyek alapján érzékeltes portrét rajzolhat hősről. Nem állítja be őt a történelmi háttérbe, hanem személyiségére és műveire koncentrál, s a különböző kútfők — közöttük jó néhány külföldi oklevél — adatait mozaikszzerűen egymás mellé helyezve, elsősorban a pszichológia meglátásaira támaszkodva, meglepően modern képet tud alkotni róla.

Bogyal Tamás — a modern történetírókhoz hasonlóan — kivételesen jelentősnek érzi Géza fejedelem nagy felismerését, melynek eredményeképpen megkezdődött az eddig félig-meddig nomád magyarság megkezesítése. E művet tetőzi be majd Szent István. Az ő lelki és emberi fejlődésében nagy szerepe lehetett Szent Adalbert prágai püspöknek, aki több ízben is járt a magyar udvarban, és István életének fordulópontjain mindig feltűnik. Bogyal Tamás érezhető gonddal elemzi tanulmányában e fontos kapcsolatot, mint ahogy arról is részletes elemzést ad, milyen volt István, a törvénytevő, s hogyan sikerült a német szomszédságban megőrizni az ország vallási függetlenségét azáltal, „hogy a birodalmi egyháztól független esztergomi érsekség mellett Székesfehérvárott, ahol apja el volt temetve, a hazai uralkodóházzal legszorosabb kapcsolatban levő szakraális központot teremtetni”.

Különös megértéssel és melegséggel mutatja be a bevezető tanulmány Szent István királyi meglehetősen tragikus utolsó éveit, s azt a megőrzőnek is szánt gesztusát, hogy halála előtt országát és népét Máriának ajánlotta fel. A mű második részében kitűnő képanyagot szemlélhetünk (Szóts István válogatása).

Fáj Attila: A Jónás-téma a világirodalomban (Róma, 1977). Az érdeklődő olvasó régóta figyelemmel kísérhette Fáj Attila e témakörből való rövidebb publikációit, melyek most egy gazdag anyagú, szinte az egész világirodalmat bekalandozó könyvtanulmányként növekedtek. „E tanulmányunk nem szándéka ismertetni a témával foglalkozó gazdag exegetikus és egyéb szakirodalmat — olvassuk a bevezetésben —. Azt szeretnénk bemutatni, milyen művek írására ihlette a századok folyamán a költőket, regény-, novella- és drámaírókat Jónás története, miként viszonylanak ezek az eredetihez és egymáshoz.”

Hatalmas anyagot dolgozott fel a szerző, Szent Efrém szír nyelvű „szentbeszéd-köteményétől” Vasadi Péter Születésem című verséig, s nemcsak a téma megjelenése és alakváltozatai foglalkoztatják, hanem minden esetben gondosan kibontja azok lélektani hátterét, motívumát, s a különböző műfajok szemléleti különbségeiből a történelmi háttér különbözőségeire következtet szellemes okfejtésekkel. Könyvét érdekes hipotézissel egészíti ki, amikor röviden fölvezeti azokat a kérdéseket, melyek a Jónás-téma még megíratlan elemeiben rejlenek.

A könyv borítóján Michelangelo Mózésának részlete látható, mintegy jelezve, hogy Fáj Attila maga is a világirodalom egyik legművésze, legizgalmasabb, szinte kimeríthetetlenül gazdag témáját választotta elemzése tárgyául. Szép kiállítású könyve ezért is, de váratlanul felbujló asszociációi, izgalmas következtetései miatt is érdekes olvasmány.

A GONDOLAT KIADÓ megjelentette a német Uránia Verlag (Leipzig) közösen gondozott Uránia Növényvilág c. sorozatának utolsó kötetét, mely a növényvilág ősi típusait tárja az olvasó elé. Részletes áttekintést ad a vírusok és a baktériumok fajtaíról,

életteni és gazdasági jelentőségükről, alapos útmutatóul szolgál a gombafajok, valamint a moszatok és zuzmók rendszerében. A jól illusztrált, számos színes képpel gazdag könyvet nemcsak a kisiskolások és az egyetemisták, hanem a növényvilág alapjaival behatóbban megismerkedni kívánó közönség is hasznosan forgathatja. Egyre többen beszélnek a tudósok arról, hogy ezek az egyszerű felépítésű szervezetek, amelyek nagy mennyiségű fehérjét képesek magukban felhalmozni, valamilyen módon talán a jövő élelmiszer- és tápanyagforrásai lehetnek.

Nemes Károly filmesztéta a neves amerikai művészt, Orson Welles-t mutatja be a Szentől szemben-sorozat új monográfiájában. Sokoldalú egyéniségeivel — rendező, író, színész — könyvtárral tanulmány foglalkozott. Elemezték ma már a filmtörténet klasszikusainak számítók műveit — Aranyolgár, Macbeth, Bizalmas jelentés —, rangos színészi alakításait, színírói kísérleteit, forgatókönyveit. Nemes Károly mindezt dióhéjban ismerteti meg velünk, hozzáteve saját megfigyeléseit, a nyugati filmművészet konfliktusait és eredményeit tárgyaló értékelését. Idézi Orson Welles-nek Kafka A per c. regényéből készített filmje kapcsán adott nyilatkozatát, melyben többek közt kijelentette: „Jelenleg az bizonyos, hogy a XIX. század óta egyre inkább találkozunk olyan művekkel, amelyekből hiányzik az Isten. De ezek zöméből az irodalmi érték is hiányzik... Vannak ateisták, de az emberek gondolkodásában Isten mégis sokkal inkább jelen van, mint bármikor... Ez a filmem különösképpen kötődik a keresztény hagyományokhoz. Ragaszkodom a zsidó és a keresztény hagyományokhoz... Tisztelem a vallást, és rajongok érte, de tisztelem az ateizmust is, és azért is rajongok. Egy dolgot gyűlölök: az agnoszticizmust. Azokat az embereket, akik nem választanak...”

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR

A-tól Z-ig

LAIKUS. (A görögben: Laosz = szent nép; laikosz = a néphez tartozó.) Milyen az egyházban a mai értelemben vett „klérus” mint önálló társadalmi réteg kialakult, laikusoknak nevezték a lelki gondozásukra bízott híveket. Ma tehát egyházi nyelvhasználatban egyszerűen „világi hívőt” jelent. A „laikus” szó a profán nyelvhasználatban rosszalló értelmű: azt jelenti, hogy valaki valamely szakmához nem ért, nem bennfentes abban. Egyházi vonatkozásban a szónak nincs ilyen rossz mellékíze. A Zsinat

az Egyházzal szóló konstitúció 38. pontjában és a „Világiak apostolkodásáról” szóló dekrétumban külön is kiemeli nélkülözhetetlen szerepüket az egyházban. Laikus teológusok azok a teológiai tanulmányokat végző vagy végzett férfiak és nők, akik e tanulmányokat nem azzal a szándékkal folytatják, hogy idővel a klérus tagjai legyenek, hanem teológiailag szakképzett világiakként akarják szolgálni az egyházat. „Laicizálni” papokat, szerzeteseket szoktak, ha ők azt kérik. Azt jelenti, hogy „világi hívővé” minősítik őket, és ezzel egyidejűleg fölmentést kapnak papi, illetve szerzetesi kötelezettségeik alól. Tehát egyházi házasságot is köthetnek.

LELKIPÁSZTORI. Egyházi kifejezés (megfelel a latin „pastoralis” szónak). A régen ismert jelzőt a Zsinat óta olyan egyházi irány megjelölésére használjuk, mely az emberen való segítséget, a gyakorlati problémák megoldását előbbreválóknak véli elméleti boncolgatásoknál. Míg a korábbi egyetemes zsinatok első-sorban tanbeli kérdésekben foglaltak állást, János pápa óhaja szerint a II. vatikáni zsinat lelkipásztori céllal ült össze: felvenni a párbeszédet a mai világgal, mely az egyháztól annyira elidegenedett. Tehát „lelkipásztori zsinat” volt. Valamely kérdés „lelkipásztori dimenziója” annak lemerése, hogy bármiféle egyházi kijelentés, törvény, rendelet (pl. liturgikus szabály) ténylegesen tekintetbe veszi-e a mai embert (hívót), — vagy inkább megmarad általános elvek ismételtetésénél.

LIMBUSZ. (A latinban: limbus = szélgély.) Egyházi értelemben: „pokol tornáca”. Régi-teológiai elmélet, mely részben a Krisztus előtt meghalt igazak lelkének keresett „helyet” a megváltásig; ez a hely a *limbus-elmélet* szerint Krisztus kereszthalálával megszűnt. Egy középkori teológiai elmélet a keresztség nélkül, de egyben személyes bűn nélkül meghalt gyermekek örök állapotát nevezte így: *limbus puerorum* = a gyermekek limbusza. Ez elmélet szerint az ilyen gyermekek nem üdvözülhetnek, de a limbusban természetes örömeikben részesülhetnek. A zsinatutáni teológia ezt az elméletet fölöslegesnek és erőltetettnek tartja, és nem kételkedik abban, hogy az ártatlanul keresztség nélkül meghalt gyermekek üdvözülnek. A vágykeresztséget az ő esetükben az egyház pótolja.

LITURGIA. (A görögben: leiturgia = nyilvános szolgálat.) Így nevezik az egyház közösségi istentiszteletét (ellentétben a magánajátosságokkal.) Legfőbb liturgikus cselekmény a szentmise, de ugyanígy beszélhetünk a szentségekről, a zsolozsma, a körmenetek stb. liturgiájáról is. Kissé más értelmet nyer a „liturgia” szó, ha különböző eredetű liturgiákról beszélünk: pl. római, keleti, ambrozian stb. liturgiákról.

A liturgiával rokon fogalom a „rítus” (= szertartás); helyteljesen a kettőt (tévesen) össze is cserélik. A rítusnál a hangsúly a külső formákon van: a rítus ezeket a formákat aprólékosan szabályozza, — de semmit sem mond a formákat kitöltő lelkületről.

LOGOSZ. (A görögben: beszéd, szó, — régies magyarsággal „ige”.) A János-evangélium bevezető himnusza az Isten Fiát nevezi Logosznak, „Igénak”: aki értettünk emberré lett.

MÁGIA, MÁGIKUS VALLÁSOSság. (A görögben: mageia = varázslat.) Mágian értjük azokat a vallási színezetű cselekedeteket (pl. gesztusok, füstölések, áldozatok, gyertyagyújtások stb.) és szavakat (pl. ráolvasások), amelyeknek valaki közvetlen hatást tulajdonít. Más szóval: ezekkel a mágikus tettekkel és szavakkal mintegy kényszeríteni akarja a „felsőbb erőket”, hogy kívánságát teljesítsék. A keresztény liturgia is tele van külső jelekkel és szavakkal. A mágiától lényegében nem is annyira maguk az elvégzett tettek és elmondott szavak különböztetik meg, mint inkább a szándék: elismerjük, hogy minden kegyelem Isten ingyenes ajándéka, amelyet kérhetünk ugyan, de elő nem idézhetünk. Primitív vallási fokon a határok nemegyszer elmosódnak, és a keresztények közt is tért hódíthat a mágikus vallásosság, a mágikus szemlélet.

MAGISTERIUM. Egyházi Tanítóhivatal, értelmezését lásd ott.

MANICHEIZMUS. (Mani, III-ik századbéli gnosztikus tévtanító nevéből.) Mani lényegében a keleti vallások dualizmusát (lásd ott) akarta összeegyeztetni a keresztény tanítással. A világ eszerint nem más, mint az ős-jóság (Isten) és az ős-gonoszság keveredése és küzdelme. Isten alkotása a lélek, a Gonoszé a test. Ami tehát az emberben testi, az mindenesztől rossz és bűnös: tehát az ember nemisége és a házasság, de a munka is! A tévtan ebben a túlzó formában rég megszűnt ugyan, de szelleme ma is mindenütt kísért, ahol az ember testi vonatkozásait önmaukban bűnösnek, vagy legalábbis „lefelé húzó erőnek” tekintik. A Zsinat hitet tett a földi dolgok pozitív értékelése mellett (főleg az „Egyház a mai világban” konstitúció).

MANIPULÁCIÓ. (A latin manipulus jelentése: marék. Ebből lett az újkori latin manipulatio = kezelési, kezelhetőség.) Profán nyelvhasználatban nincs mindig rossz vonatkozása: így pl. gépészetben, közgazdaságban szó szerint is értelmezhető. A sajtó nyelvén rosszalló értelme van: annyi, mint ravasz mesterkedés, a közvélemény megtévesztő irányítása vagy befolyásolása, félrevezetése, az eredmények meghamisítása, a

tárgyilagos dialógus megakadályozása. Egyházi szóhasználatban csak a legújabb idők óta, és csakis a fenti rosszálló értelemben használják.

MAXIMALIZMUS — MINIMALIZMUS. (A latinban: maximum = a „sok” felsőfoka, azaz „legtöbb”. Minimum = a „kevés” felsőfoka, azaz „legkevesebb”). Maximalizmus annyi, mint „legmagasabb követelményeket támasztó”. Akik ilyen elveket vallanak, maximalisták. Velük szemben állnak a minimalisták. A szó profán nyelvhasználatban is ismeretes. Vallási téren főleg a törvények megtartására vonatkoztatják. Maximalista, aki nem veszi tekintetbe az emberi gyengeséget. Minimalista, aki kényelemszeretből semmivel sem akar többet, mint ami okvetlenül „muszáj”.

METAFIZIKA. (A görögben: fűzisz = természet; ebből a szóból származik a természettudományok gyűjtőneve, a fizika. Meta = valamin túl, át.) Összetételben tehát azt a tudományt nevezzük metafizikának, mely a természeti világon túl eső dolgokat, illetőleg a világ ősokeit, végső értelmét és célját kutatja. Legfőbb forrása az isteni kinyilatkoztatás és a józan ész. Ha jelzőként használják (pl. „metafizikai valóság”) jelentése annyi, mint „természetfeletti”. Vannak jelenségek, amelyeknek fizikai okait ugyan nem ismerjük, de természetfelettinek sem mondhatjuk őket, mint pl. a telepátia, stigmatizáció stb. Ezeket metapszichikai vagy parapszichológiai jelenségeknek nevezzük.

METAMORFÓZIS. (A görögben: meta = túl, át, keresztül. Morfé = alak, forma.) „Átalakulás”. Az újabb teológiai nyelvben egyes régebbi fogalmak értelmi átalakulását is e szóval jelezzük. Így pl. a „sacrum” fogalmát. (Lásd bővebben a *Deszakralizáció* címszónál.)

METANOIA. (A görögben: metanoéo = nézetemet megváltoztatom.) Ebből lett keresztény nyelvhasználatban a metanoia, azaz „megtérés” szó. Megfelel a latinos „konverzió”-nak. (Értelmezését lásd ott.)

MINISZTERIALIS PAPSÁG. (A latinban: ministrare = szolgálni.) „Szolgálati papság”. Minden keresztény hívő hivatva van arra, hogy Krisztus egyetemes papságához tartozzék. A szolgálati papság ezen az általános küldetésen belül különleges feladatot jelent, amelyre a pap-

szentelés képesít fel. Értelmezését lásd bővebben az „Egyetemes papság” címszónál.

MISSZIÓ. (A latinban: küldetés, küldés.) Az egyházi nyelvben több értelemben is használjuk. 1. Leggyakoribb értelme: az evangélium hirdetése azok közt a népek közt, amelyek még nem ismerik a kereszténységet. A katolikus egyházban a missziók központi irányítását 1622 óta a római Hitterjesztési Kongregáció (Propaganda Fide) végzi. Újabb nevén: „Népek evangelizálásának Kongregációja”. — 2. Használják a misszió szót tágabb értelemben, minden evangelizációs munka jelölésére is, a régi keresztény országokban. Az evangelizáció egyetemes kérdéseivel foglalkozott az 1974 évi Püspöki Szinodus és az 1975 decemberében kiadott „Evangelii Nuntiandi” apostoli levél. — 3. Egyházzójogilag mindennemű hivatalos egyházi küldetést misszióknak neveznek: pl. a teológia tanítására.

MISZTÉRIUM. (A görögben: müsztérion = titok.) Egyházi nyelven a „hittitkokat” nevezzük így. A hittitok lehet olyan igazság, amelyet emberi értelem föl nem foghat (mint pl. a Szentháromság), — de így nevezünk tágabb értelemben minden vallási igazságot: a szentoltvasóban például Krisztus kinszenvedésének közérthető eseményeit is. Mivel a magyar „titok” szó („hittünk szent titka”, „a húsvét szent titka”) félreérthető, helyes volna a misztérium szót egyházi nyelvünkben magyar szóként véglegesíteni.

MISZTIFIKÁLÁS. (A legújabbkori latin szóképzés a „mysterium facere” = „misztériumot képez” jelentésben.) Rosszálló értelmű kifejezés, mind a profán, mind az egyházi nyelvben. Jelentése kb. annyi, mint elködösítés, megtevesztés. Enyhébb, de korántsem helyesíthető változata, ha valaki erőltetett „lelki” magyarázatot keres valamilyen nagyon is evilági dologra. (Pl. a liturgikus szövegek rosszul érthető magyar fordításait, vagy a miséző pap kenetteljes modorát, beszédmódját azzal indokolja, hogy mindezt a „hely szentsége” kívánja meg.)

MÍTOSZFOSZTÁS. Elsősorban szentírásmagyarázati irány. (Lásd a *Forma-történet* és a *Fundamentalizmus* címszavainkat.) A Zsinat óta azt az irányzatot is mítoszfosztással jelöljük, mely lebon-tani törekszik az egyházon belül a törté-

nelem során létrejött társadalmi válaszfalakat. Így pl. a középkor a pápai, püspöki vagy papi „tekintélyt” és e „méltóság” külső jeleit kétségkívül túlhangsúlyozta. A Zsinat emberközelségre akarta hozni Krisztus szolgáit. (Lásd a *Deszakralizáció* címszót is.)

MODERNIZMUS. A századforduló idején kezdődött bölcseleti és teológiai irányzat, mely az akkor modern tudományos eredményeket a teológiára is alkalmazta. (Főleg a szentírástudományban.) Sok értékes eredménye mellett sok túlzása is volt. Sajnos, a katolikus egyházon belül a Tanítóhivatal túl gyors és túl merev elítélő beavatkozása és az előírt antimodernista eskü fél évszázadra megakadályozta a tárgyilagos dialógust, amely lényegében csak a Zsinat alatt és után indulhatott meg. A nagy késés magyarázza a mai ún. teológiai válságot, mely semmivel sem mélyebb, mint a középkori teológiai viták idején. „Neo (=új) — modernizmussal” konzervatív katolikusok szokták vádolni a koral haladó teológusokat.

MONOLITIKUS. (A görögben: *mono* = egyedüli; *lithosz* = kő. Összetételben: egyetlen kőből alkotott.) Az építészetben ezzel a jelzővel jelölték az egyetlen nagy darabból álló oszlopokat, épületi elemeket. Mai vallási nyelvhasználatban az egyházra is alkalmazzák, erősen rosszalló értelemben: azt jelenti, hogy semmiben, még részletkérdésekben sem hajlandó engedni, mert attól fél, ha bárhol is engedményt tenne, az egész szerkezet összeomlanék. A vádat nem az egyház hitbéli tanítására értik (mely valóban nem változhat), hanem sokkal inkább a történelem során kialakult „emberi” hagyományaira: így pl. a pápaság jelenlegi abszolutista monarchista szervezetiére. A Zsinat óta megvalósult reformok bizonyítják, hogy a monolitizmus vádjára túlzó.

MOTUPROPRIO. (A latinban: *motus* = indítás; *proprium* = saját. Összetételben: „saját kezdeményezésből”.) A pápai rendeletek egyik faja. Kevésbé ünnepélyes, mint pl. egy enciklika.

CSANÁD BÉLA VERSEI

Dies Irae

Mikor eljönnek
az utolsó napok, az utcán
gazdátlan állatok serege
kóborol, a bezárt kapuk előtt
céltalan koldusok
ácsorognak, a fekete égen
feltűnnek a halál lovasai,
a harag csészéit hogy kiöntsék,

nem, te akkor sem húzhatod be
függönyeidet,
mert ha házad előtt roskadnak össze

az irgalom anygái,
ki lesz, ki enyhítse
cserepes ajkuk kínjait,
és mit felelsz majd
akkor a koldusoknak,
ha döbbenetes csenddé
érik a világ szenvedése,
és az Eljövendő egyetlen
tekintetébe sűrűsödik a történelem
mit válaszolsz,
mikor a mindenén átható
szemekben kigyúlnak
az ítélet fényei?

József vagyok

XXIII. János Pápa emlékének

Régóta várom lépéseitek,
a keresés friss lüktető zaját.
Kapuk csapódnak, im. mögöttetek,
és mindig újra kinyílik az ég.
A lehetetlen történik velem,
s már én jövök mindenfelől felétek.

József vagyok, akit eladtatok,
ismeritek-e végre csöndemet,
a kiszáradt kút menekvő magányát,
az egymásért kiáltó hangokat?
József vagyok, testvéretek vagyok.
Tiétek vagyok. Csak szeressetek.

(A két vers a költő most megjelent, „Veronika kendője” című kötetéből való.)

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollar

S O M M A I R E

Dans la traduction hongroise du P. Román Rezek (São Paulo), nous publions l'opuscule rédigé par Teilhard de Chardin en Janvier 1955 à New York, sous le titre *Barrière de la mort et co-réflexion ou de l'éveil imminent de la conscience humaine au sens de son irréversion*. Resté inédit du vivant de l'auteur, ce texte a été publié par les Editions du Seuil dans les *Oeuvres de Teilhard de Chardin*, tome VII: *L'Activation de l'énergie*. Paris, 1963. — Dans son article, László Kiss fait connaître l'oeuvre de Marcel Légaut à qui ses écrits spirituels, tout particulièrement son *Travail de la foi* (Paris, Editions du Seuil, 1962) ont valu une grande réputation de par le monde catholique. — Le Prof. István Király de la Faculté des Lettres de Budapest donne l'analyse du poème *A la tête des morts* par Endre Ady. (Ce poème, traduit en français par André Steiner, a été publié dans le recueil des *Poèmes* d'Endre Ady par la Librairie José Corti, Paris, 1941.) — Une méditation de Simone Weil sur l'amour de Dieu.

Dans la rubrique „La Galerie de Vigilia”, György Remsey a consacré une étude approfondie à l'éminent sculpteur *Ödön Moiret* (1883 — 1966), l'un des représentants les plus marquants de l'art 1900 en Hongrie. L'auteur de l'étude, Maître Remsey, lui-même artiste peintre très estimé, était compagnon d'art et ami de Moiret. Agé de 92 ans, il est le dernier témoin en Hongrie de ce courant d'art du tournant du siècle qui a tenu un si grand rôle dans l'histoire de l'art de toute l'Europe centrale.

En Mai — Juin dernier, la Télévision hongroise a présenté en cinq émissions, sous le titre *Nos Révérends*, un film documentaire qui a suscité un vif intérêt parmi le public hongrois. En nous introduisant dans la vie quotidienne de l'Eglise catholique italienne d'aujourd'hui, le film met en scène quelques-uns de ces prêtres du type nouveau qui tout en n'étant pas encore caractéristiques du clergé italien, méritent l'attention. Le film a été réalisé par *László Róbert*, reporter de renom de la Radio-Télévision Hongroise. Il s'est fait connaître aux téléspectateurs hongrois par les reportages filmés qu'il avait réalisés au Vietnam et au Laos, puis par ses films intitulés *Comment sont les Italiens?* et *Comment sont les Français?* Dans ces derniers films, László Róbert s'est attaché à saisir ce qui est propre au génie national des Italiens et des Français et à montrer comment ces deux peuples se jugent par eux-mêmes. A propos de son dernier film documentaire *Nos Révérends*, il a écrit: „Pour nous, le terme „Révérends” choisi pour titre de notre film, n'est pas seulement une épithète honorifique donnée d'office aux gens de l'Eglise. En employant ce terme, nous tenions à exprimer ce qu'il signifie d'après son origine étymologique. Les prêtres qui figurent dans le film ont été choisis parmi ceux qui sont dignes de la vénération des croyants aussi bien que de celle des non-croyants. Au sens propre du mot, ils sont dignes d'être révérends.” La partie finale (5e émission) a été consacrée au long entretien qui a eu lieu entre de nombreux interlocuteurs dont un Père jésuite, prêtre-ouvrier travaillant comme manoeuvre du bâtiment, le Secrétaire du Comité de Pomigliano d'Arco du Parti Communiste (petite commune dans la banlieue de Naples), une conseillère culturelle à la Mairie, le Secrétaire du Comité du district du Parti Communiste, un juge ayant la réputation d'un catholique pratiquant. La longueur de l'entretien ayant dépassé la durée moyenne des émissions, l'entretien n'a pu être transmis d'un bout à l'autre. Aussi devait-on procéder à des découpages qui, à leur tour, ont donné une allure entrecoupée à l'entretien de sorte que le téléspectateur a eu du mal à suivre le fil de la conversation. Sur la demande des lecteurs de VIGILIA, nous publions *in extenso* le texte de l'entretien que László Róbert a eu l'obligeance de mettre à notre disposition.

L'étude de József Vas traite des *loca credibilia* de la Hongrie médiévale, en faisant connaître l'activité de cette institution dans le domaine juridique. — *Ferenc Kubinyi*, collaborateur de la Radio Hongroise, fait le récit de la rencontre imprévue qui lui a été ménagée à Bagdad où il était délégué comme chef de l'équipe des émissions documentaires. Le hasard lui a fait rencontrer l'archevêque de Bagdad (Eglise latine), Mgr Ernest Nyári, religieux de l'Ordre des Carmes Déchaussés, dont il a appris, à sa grande surprise, que l'archevêque était d'origine hongroise. Dans une conversation intéressante, l'archevêque lui raconta quel itinéraire mouvementé il avait parcouru avant de parvenir au siège archiepiscopal de la capitale d'Iraq. — Les relations de deux grands poètes hongrois, Attila József et Lőrinc Szabó, font l'objet de l'article de Dániel Fábán. — Vilmos Drégely évoque le souvenir du P. János Rácz, missionnaire hongrois de la *Societas Verbi Divini*, qui, âgé de 70 ans, est décédé en Février dernier aux Philippines. Après avoir exercé ses activités en Hongrie jusqu'en 1947, il s'était fait missionnaire. Doté d'une âme sereine, il jouissait d'une grande popularité et était entouré de l'affection de ses fidèles. Ses funérailles ont été célébrées par deux évêques et cinq prêtres en l'église du Centre des Missionnaires „Christ-Roi” à Bangued (îles Philippines). De nombreux fidèles lui ont rendu un dernier hommage en défilant devant son cercueil dressé au milieu de l'église.

Le lecteur pourra lire un fragment d'un roman de *György Rónay*, les poèmes de *László Galambosi* et *Péter Albertini*.

I N H A L T

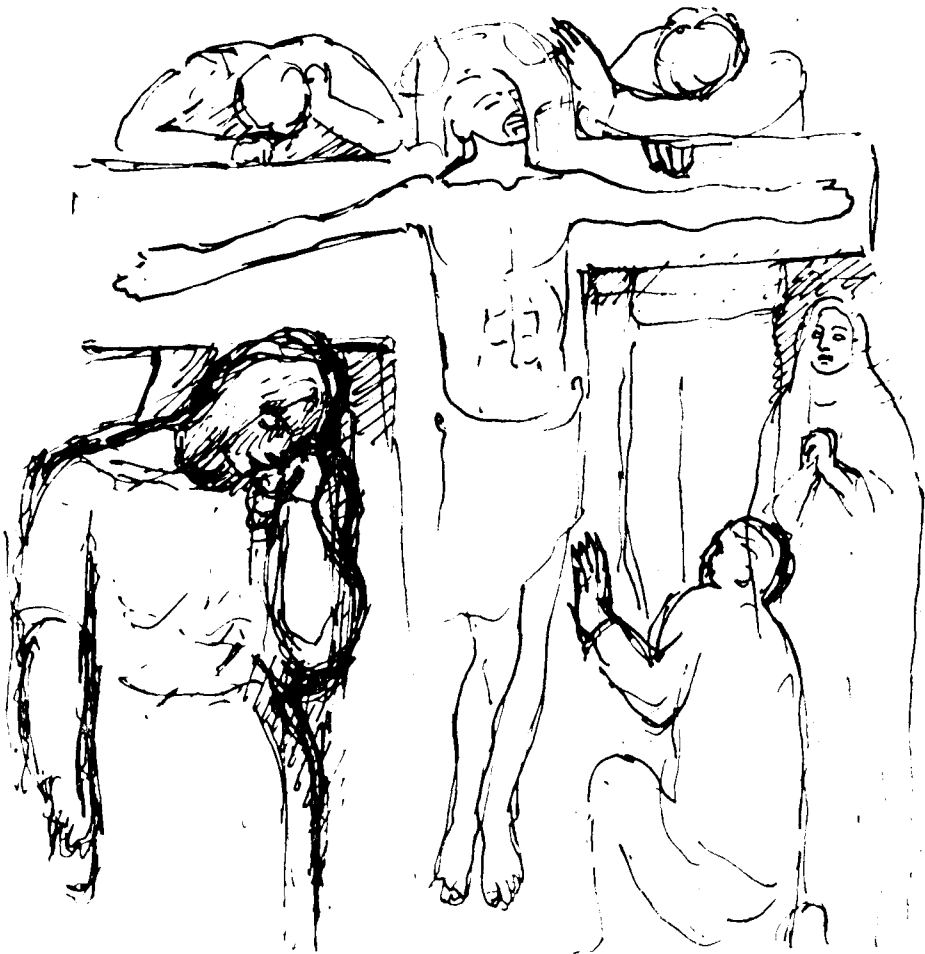
Teilhard de Chardin: Grenzstation des Todes und gemeinsames Denken. Teilhard meditierte oft über den Tod. Eines der wichtigsten Ergebnisse seiner Anthropologie war, dass Humanisation und Humanisation irreversible Vorgänge sind und dass trotz des körperlichen Todes, trotz Entropie der Materie und trotz des vielen Bösen gibt es etwas das — persönlich und gemeinschaftlich — jede Desintegration überlebt. In diesem Themenkreis verfasste er einer seiner letzten Schriften datiert vom Januar 1955 in New York, die wir in der Übersetzung von Román Rezek veröffentlichen. — *László Kiss*: Mit deinem Schicksal sollst du dich messen. Unter diesem Titel schildert der Autor die Tätigkeit des in der katholischen Welt allgemein bekannten Buchautors Marcel Légaut mit besonderer Bezugnahme auf das Buch Légaut's betitelt „Travail de la Foi”. — István Király, Professor an der Budapester Universität analysiert ein Gedicht von Endre Ady, („An der Spitze der Toten”). — Eine Meditation von *Simone Weil* über die Gottesliebe.

In der Galerie der Vigilia würdigt *György Remsey* die künstlerische Tätigkeit von *Odón Moiré* eines in ganz Europa bekannten Bildhauers und hervorragender Repräsentant des Jugendstils. Der Autor, selbst namhafter Maler in dieser Stilrichtung, ist mit seinen mehr als 90 Jahren der letzte lebendige Zeuge dieses Zeitalters.

Grosses Interesse erweckte in Ungarn eine fünfteilige Filmreihe des ungarischen Fernsehens, die im vergangenen Frühling mit dem Titel „Hochwürdige Herrn” gesendet wurde und über das Alltagsleben und über charakteristische Figuren des italienischen Klerus berichtete. Der Verfasser der Filmreihe *László Róbert*, namhafter Reporter des ungarischen Rundfunks und Fernsehens machte sich zunächst mit seinen Reportagen über Vietnam und Laos bekannt, dann drehte er zwei hochinteressante Dokumentfilmreihen betitelt „Wie sind die Italiener?” und „Wie sind die Franzosen?” wobei er dem Nationalcharakter und Zeichen der nationalen Selbstkenntnis nachforscht. In einer Notiz im Zusammenhang mit der Filmreihe „Hochwürdige Herrn” schreibt *László Róbert* unter anderen: „Der Titel des Filmes spricht zwar für sich selbst, für uns bedeutet es trotzdem nicht nur die offizielle Ansprache der Priester. Wir wollten auch die Etymologie des Wortes ausdrücken. In den Filmen sprechen beinahe ausschliesslich solche Priester, die für den Glaubenden und Nicht-Glaubenden gleichfalls hochwürdig sind; die die Würdigung verdienen.” Der 5. und letzte Teil der Filmreihe berichtete über ein ausführliches Gespräch dessen Teilnehmer ein Jesuitenpater und Arbeitspriester der als Hilfsarbeiter bei einem Bauunternehmen arbeitet, der kommunistische Parteisekretär vom Pomigliano d'Arco bei Neapel, eine Kulturrätin des Stadtrates, der Parteisekretär von Neapel, ein Richter, der praktizierender Katholik ist und andere Personen waren. Die lange Unterhaltung müsste

aber wegen der Sendezeit gekürzt werden wodurch sie sich ein bisschen zerbröckelte und die Zusammenhänge manchmal schwer zu folgen waren. Auf Bitte unserer Leser bringen wir jetzt den vollen Wortlaut dieses Gesprächs das László Róbert uns zu Verfügung stellte.

József Vas schildert in seinem Essay die Rolle und die Tätigkeit der sogenannten „Glaubwürdigen Orte“ im Mittelalter. — Ferenc Kubinyi berichtet über eine interessante Begegnung. Als Leiter einer Dokumentationsgruppe des ungarischen Rundfunks arbeitete er mit seinen Kollegen in Bagdad als der Zufall ihm mit dem katholischen Erzbischof von Bagdad zusammenbrachte von dem es sich herausstellte, dass er ein Ungar, namens *Ernő Nyári* ist, ein Mitglied des Karmelitenordens, der dann dem Verfasser über seine ereignisvolle Laufbahn erzählte. — *Dániel Fábián* schildert die Kontakte zwischen zwei namhafte ungarische Poeten des 20. Jahrhunderts, Attila József und Lőrinc Szabó. — Vilmos Drégely gedenkt *P. János Rácz*. Am Anfang dieses Jahres, im Februar starb in den Philippinen der 70-jährige *P. János Rácz* SVD ungarischer Missionar. Allgemein beliebter Mensch war er mit fröhlicher Seele. Bis 1947 war er in Ungarn tätig, wonach er seine missionarische Tätigkeit begann. In Bangwe auf den Philippinen im Christ-König-Missionshaus wurde er aufgebahrt. Die Seelenmesse wurde von zwei Bischöfen und mehreren Geistlichen konzelebriert. Vor dem Sarg zogen tausende von Gläubigen vorbei.

Ferenczy Béni grafikája

Moiret Ödön: Áhítat

A szobrászművészt Remsey György mutatja be lapunk 756. oldalán.

Moiret Ödön: Körösfői Aladár síremléke